

Styrelsen för
PSYKOLOGISKT FÖRSVAR

MELLAN IDEAL OCH VERK- LIGHET

*– Journalister
om EU-journalistik*

Göran Palm

RAPPORT 169-3

MELLAN IDEAL OCH VERKLIGHET

- journalister om EU-journalistik

Göran Palm

Stockholm
1996

Utgiven av Styrelsen för psykologiskt försvar
ISSN 1401-2383
Omslagsbild: Beppe Arvidsson, Bildhuset
Stockholm 1996

INNEHÅLL

FÖRORD	5
INLEDNING	7
I. JOURNALISTERNA, EU OCH DEMOKRATIN	10
Internationaliseringen och medierna	12
EU och öppenheten	14
Mot ökad slutenhet	16
Konsekvenser för journalistikens villkor	17
EU-journalistikens historia och organisering	19
Det journalistiska uppdraget	21
2. PÅ PLATS I BRYSEL – ATT LÄGGA UT ETT NYHETSNÄT	24
Att hjälpa varandra	26
Varken fågel eller fisk	28
Ett nät som prioriterar	30
Där makten är	32
3. MOTSPELARE OCH MEDSPELARE	34
Att vara bollplank	35
Kampen om offentligheten	37
När Per Gahrton försvann	39
Den skicklige dansken	41
Att lägga pussel	43
4. ATT HANTERA DET OKÄNDA – EU SOM NYHETER	46
Jakten på det konkreta	48
Världen mitt i Sverige	50
Att förlora Europa	52
Att välja nyheter	54
Drama och nyhetskonjunktur	56
Den gemensamma bilden	58
5. MEDIERNA OCH FOLKOMRÖSTNINGSKAMPANJEN	61
Det komplexa EU	62
Att balansera ja och nej	65
Svårt att kritiskt granska	68
Man tänker i vågskålar	69

Den självständige journalisten	71
Ansträngande proffsighet	73
6. JOURNALISTEN I ORGANISATIONEN	77
Mer styrning behövs	78
Kunskapsbrister	80
Allt är inte EU	83
Att stiga ur rollen	83
7. NÄR IDEALEN MÖTER VERKLIGHETEN	86
Den ofria världen	86
Den otillräckliga världen	88
Den ojämlika världen	89
Uppdraget och demokratin	89
SAMMANFATTNING	91
SUMMARY IN ENGLISH	94
LITTERATURFÖRTECKNING	97
SPFs SENASTE RAPPORTER	99

FÖRORD

I ett demokratiskt samhälle är det av vikt, att medborgaren har tillgång till kunskaper och information för att kunna ta aktiv del i den demokratiska debatten och processen. Rätten till information är av det skälet - liksom yttrandefriheten - grundlagsfäst i Sverige (RF 2 §) och gäller såväl under ostörda som störda förhållanden (ytterst krig). Av yttrandefriheten följer bl a att en mångfald av åsikter, meningsriktningar, verklighetsbilder etc skall presenteras och underställas medborgarens prövning; kort sagt att det råder en fri opinionsbildning.

Mot denna bakgrund är det ingen tillfällighet, att Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF) ägnar ett betydande forskningsmässigt intresse åt hur samhällskommunikationen och samspelet mellan dess huvudaktörer fungerar inte minst i störningssituationer. Hur beterar sig m o sändaren (myndigheter etc), förmedlaren (oftast press, radio och TV) och mottagaren/medborgaren i sådana situationer? För att demokratin skall fungera, krävs att medborgaren har förtroende dels för informationskällorna, dels för de medier som förmedlar informationen och detta förtroende måste grundläggas under ostörda förhållanden.

Det är mot den bakgrunden som SPFs brett upplagda forskningsprojekt kring informationskampanjen inför folkomröstningen om ett svenskt EU-inträde skall ses. I det perspektivet kan huvudfrågeställningarna i projektet sägas vara: Hur bedrivs en av samhället understödd informationskampanj rörande två motsatta meningsriktningar (ja eller nej till EU) i dagens informationsmiljö? Hur speglas och debatteras denna viktiga samhällsfråga av de svenska medierna? Hur ser medborgarna på ett EU-inträde, på informationskampanjen och på de påverkansförsök man utsattes för inför folkomröstningen den 13 november 1994?

I de sex studier som nu presenteras har de angivna frågeställningarna kring informationskampanjen belysts såväl utifrån ett nationellt som ett lokalt perspektiv, vilket innebär att kampanjaktiviteter och mediebetende i Umeå, Östersund, Kalmar, Uddevalla och Malmö har varit föremål för särskilt intresse. Kampanjen har vidare studerats över tid på så sätt att data- och analysmaterial har insamlats under olika perioder under det år som föregick folkomröstningen.

Föreliggande studie är författad av högskoleadjunkt Göran Palm, Högskolan i Växjö och bygger på intervjuer med ett stort antal "EU-journalister" verksamma såväl i Bryssel, som på "hemmaplan" i Sverige. Hur ser de på sin "förmedlarroll" vad gäller EU-frågan? Vilken relation har journalisterna till de källor som bedöms ha relevant EU-information att lämna? Hur bedömer de sin egen kompetens på EU-området och vad betyder arbetsledning, kollegor och publik för inriktningen av rapporteringen? Dessa är några av de frågeställningar som Palm belyser och diskuterar i sin studie "Mellan ideal och verklighet - Journalister om EU-journalistik".

De övriga fem studierna inom EU-projektets ram är följande: Gunilla Jarlbro & Lars Palm, EU-kampanjernas anatomi, Mia Holmgren & Bertil Flodin, Biblioteken och folkomröstningen om EU - En studie av lokal samhällsinformation, Jan Svensson & Rolf Hedquist, Den problematiska informationen. Dagspressens bevakning av EU-frågan inför folkomröstningen, Bengt-Göran Martinsson & Roger Säljö, Bilder av EU - Insändare och debatt i svenska tidningar och Lennart Sjöberg, Riskuppfattning och inställning till svenskt medlemskap i EU - En studie av attityder inför folkomröstningen.

Slutligen vill undertecknad som ansvarig för projektet rikta ett tack till min kollega på SPF, förste forskare Göran Stütz samt till mina medarbetare informationschef Eva Jansson-Regnér och informationssekreterare Ulrika Lyth, som svarat för redigering och layout av projektets rapporter.

*Roland Nordlund
forskningschef, SPF*

INLEDNING

Den här rapporten handlar om journalister och EU-journalistik och är en del av ett större forskningsprojekt som bl a behandlar information, medier och opinionsbildning inför folkomröstningen om ett svenskt inträde i EU. Projektet har initierats och administrerats av Styrelsen för psykologiskt försvar (SPF). Rapporten bygger på intervjuer med närmare 60 journalister: korrespondenter i Bryssel, reportrar med mer eller mindre stort ansvar för EU-bevakning, telegramredaktörer/redigerare och personer i arbetsledande ställning. Med journalistik menas i detta fall nyhetsjournalistik, det är alltså nyheterna om EU och hur de kommer till, som är rapportens utgångspunkt. Jag använder ordet journalist som en samlingsbeteckning när jag inte talar om intervjupersonerna som reportrar, telegramredaktörer eller redaktionsledning.

I rapporten försöker jag ge en bild av hur arbetet med att bevaka och rapportera om EU går till, vilka överväganden som görs, vilka strategier som används, vilka svårigheter och problem man som journalist brottas med och hur man ser på EU-frågan som bevakningsområde. Jag har helt enkelt intresserat mig för hur man gör journalistik av EU och hur man som journalist förhåller sig till detta.

Intervjuerna har varit löst strukturerade, närmast av samtalskaraktär och varierat mellan en till två timmar - ibland något längre, ibland något kortare. Jag har mer varit intresserad av att få journalisternas spontana berättelser om EU-journalistiken än att få svar på en mängd frågor formulerade av mig själv. Det är därför jag lagt upp intervjuerna kring ett fåtal teman som på ett eller annat sätt berörs under intervjuerna, i allmänhet har journalisterna själva kommit in på dem. Frågeställningarna rör:

- Hur ser man på sitt uppdrag, hur uppfattar man sin roll som journalist i förmedlingen av nyheter om EU?
- Vilka kunskaper och kompetenser behövs för att kunna fullgöra det journalistiska uppdraget, hur skaffar man kunskaper och hur värderas den egna kompetensen?
- Hur väljer man bland allt det som 'händer' på ett så stort område som EU och vilka utgångspunkter har man för sina val?
- Vilka metoder används för att få fram den information som behövs för att göra nyheter om EU. Vilka är de viktigaste källorna och hur värderas och uppfattas de?
- Hur kommer nyhetsorganisationerna, redaktionerna, in i EU-journalistiken. Hur sätts agendan och av vem?
- Hur hanterar man den situation då EU blivit en omröstningsfråga och hur bedriver man valrörelsejournalistik inför ett EU-val.

Dessa teman har varit problemorienterade i den meningen att jag har haft som ambition att få en bild av vilka upplevda svårigheter som finns i förmedlingsarbetet med EU-frågan.

Redan vintern 1993/94 gjordes de första förberedande intervjuerna, medan tyngdpunkten i materialinsamlandet har legat efter sommaren 1994. De sista intervjuerna gjordes bara några timmar innan folkomröstningen ägde rum.

Ur detta mycket omfattande intervjumaterial har jag sökt efter det jag uppfattar som de centrala problemområdena och det typiska med dessa - vad som är gemensamt och vad som lyfts upp på en generell nivå. Det är inte 'individuella' upplevelser utan det 'yrkesmässiga' som jag sökt. Och det är därför jag valt att inte låta journalisterna framträda med namn i rapporten. Intervjuerna har naturligtvis tolkats av mig, det är jag som försöker skapa mening åt det som sägs och huruvida jag 'träffat' rätt får nu läsaren bedöma. Men i mina tolkningar har jag utgått från det de intervjuade betonat, det som uppenbart upplevs som något gemensamt och med de många citat som finns i rapporten vill jag just lyfta fram dessa centrala och gemensamma reflexioner.

Ett intervjumaterial som detta har en tendens att vilja 'gå sina egna vägar'. Det är svårt att hitta en struktur - ett och samma problem kan betraktas från flera håll och därför återkommer också vissa tematiska aspekter i flera kapitel. Rapporten är upplagd så här:

- I kapitel ett behandlar jag de samhälleliga villkoren för EU-journalistiken: förhållandet medier-medborgare, det journalistiska uppdraget och EU som en politisk internationaliseringsprocess.
- Kapitel två handlar om hur det går till att samla in material som kan bli nyheter. Här berättar journalisterna hur man ser det nyhetsmässiga i verkligheten och väljer bort annat.
- Journalisternas källor står i fokus i det tredje kapitlet - hur journalisterna försöker 'tömma' sina källor på viktig information och vilka problem som finns med detta.
- Det fjärde kapitlet handlar om hur journalisterna ser på EU som en nyhetsverklighet. Vilka problem finns med att ha som uppdrag att förmedla ett så stort och komplext fenomen som EU.
- Kapitel fem behandlar specifikt nyhetsarbetet under folkomröstningskampanjen, EU-valet.
- Journalistik är också organisation, arbetet sker inom ramen för en nyhetsorganisation med sina krav och sin struktur. Hur detta påverkar den enskilde journalisten är utgångspunkten för kapitel sex.
- I kapitel sju, slutligen, finns en sammanfattning, min egen analys och mina egna funderingar kring det jag ser som det mest centrala som kommit fram under samtalen.

Nu återstår bara att redogöra för vilka medier som ingår i studien och vilka journalister som medverkar. På följande medieföretag har journalister i arbetsledande ställning intervjuats för att få fram en bild av det redaktionella arbetet. Från norr till söder:

Västerbottens Folkblad, Länstidningen i Östersund, Östersunds-Posten, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Sveriges Television; Rapport, Sveriges Radio; Ekoredaktionen, Bohusläningen, Barometern, Östra Småland, Arbetet, Skånska Dagbladet och Sydsvenska Dagbladet.

Följande journalister deltar i studien:

Leif Andersson, Lennart Andersson, Lennart Anebäck, Jan Axelsson, Anders Boström, Niclas Breimar, Henrik Brors, Kerstin Brunnberg, Staffan Dahllöf, Katarina Ek, Anna Mia Engström, Mildred Eriksson, Anders Grahn, Per-Olov Grönberg, Nils Gustafsson, Rolf Gustavsson, Eva Hamilton, Tom Hansson, Ewa Hedlund, Ingrid Hedström, Ola Hellbom, Lennart Holmerin, Helena Holmberg, Anders Isberg, Irene Jacobsson, Ulf Johansson, Stig Jonasson, Christina Justesen, Inger Jägerhorn, Agneta Källberg, Annika Larsson, Lars-Erik Larsson, Maria Lindholm, Rolf Ljung, Kent Lundholm, Olle Lönnaeus, Peter Martinsson, Gunilla Mosén, Charli Nilsson, Ylva Nilsson, Jan Nordqvist, Titti Nylander, Marianne Odelius, Lars Ohlander, Matsåke Persson, Ingmar Reslegård, Ronald Rosengren, Katarina Sandström, Olle Stenholm, Jan Ström, Helena Stålnert, Håkan Thorsson, Annika Widebeck, Per Åhlin, Magus Åkerlund.

Tack till er alla för att ni tog er tid för samtal! Jag vill också tacka min kollega på Högskolan i Växjö, Tomas Bannerhed, som gjort intervjuerna på Arbetet, Skånska Dagbladet, Länstidningen; Östersund, Östersunds-Posten och Västerbottens Folkblad. Slutligen vill jag rikta ett stort tack till Roland Nordlund och Göran Stütz på Styrelsen för psykologiskt försvar för stort engagemang och många värdefulla synpunkter på innehållet i denna rapport.

Göran Palm

I. JOURNALISTERNA, EU OCH DEMOKRATIN

När nu svenska folket skall ta ställning till EU så ökar vårt ansvar. Det är viktigare än någonsin att vi kan beskriva helheten, ge bakgrunder och sammanhang. Nu har vi verkligen ett folkbildansvar, vi måste ge medborgarna underlag för att dom skall kunna ta ställning. För det handlar inte om att rösta fram ett nytt skattesystem, nya principer för ATP eller barnbidrag. EU rör allt, hela Sverige, vår demokrati och vår framtid på ett helt nytt sätt.

Så beskriver en journalist sitt uppdrag som EU-reporter och sammanfattar på ett bra sätt hur journalister ser på EU: något nytt och svårhanterligt som ställer förhållandet mellan journalistik och demokrati i fokus. Medierna i demokratin, den politiska internationaliseringen, EU och offentligheten samt det journalistiska uppdraget är något av det som behandlas i detta första kapitel.

I en demokrati är ett väl fungerade, upplyst medborgarsamtal en nödvändighet. Med andra ord, det krävs en fungerande offentlighet. Utan upplysta, kunniga och ansvarsmedvetna medborgare blir demokratin en formalitet. Grundläggande för offentligheten är att medborgarna garanteras rätt till information och insyn samt möjligheter att fritt skaffa och föra vidare information, dvs informations- och yttrandefrihet.

Offentligheten 'förvaltas' i de moderna demokratierna av en lång rad institutioner och yrkesgrupper. Massmedierna har en särställning som offentlighetsarena, både medborgare och övriga samhällsinstitutioner har blivit allt mer beroende av massmedierna. Medierna - och därmed journalisterna och journalistiken - har blivit allt viktigare för samhällskommunikationen i vid mening, för att se till att ett upplyst medborgarsamtal fungerar och hålls vid liv. Medieoffentlighetens funktioner för demokratin kan uttryckas så här:¹

"...the mass media, especially in their journalistic role, can help citizens learn about the world, debate their responses to it and reach informed decisions about what courses to adopt."

Demokrati som idé och det demokratiska samhället bygger alltså på medborgarens möjlighet till självständigt ställningstagande - självbestämmandets autonomi.² Detta förutsätter en medborgare som har tillgång till relevant information och som kritiskt kan värdera denna information. Ett styrelseskick är demokratiskt:³

"...i den grad medlemmene av demos er opplyste og informerte. Det vil si at de har, og er i stand till å bruke, god og likeverdig informasjon... Den enkelte statsborger skal ha frihet till å danne seg en selstendig mening på grunnlag av rasjonell argumentation og kritisk refleksjon uavhengig av andres kontroll."

I den moderna demokratin står massmedier och nyhetsförmedling i centrum för att förverkliga båda aspekterna av den medborgerliga autonomi; tillgången till information och kunskap för kritik. Detta förutsätter i sin tur att medierna som samhällsinstitution också är autonom, självständig i förhållande till andra samhällliga institutioner; politiken, ekonomin etc.

Att fristående och självständiga medier är en förutsättning för demokrati är allmänt accepterat och förhållandet mellan medier och samhälle beskrivs ofta med hjälp av vad som kallas massmedie- eller informationsideologier, där mediernas funktion i demokratin sammanfattas med hjälp av centrala demokratiska värden som frihet och rättvisa. Mediernas arbetssätt skall bidra till att förverkliga dessa värden samtidigt som medieinstitutionen själv måste präglas av samma värden, dvs det ställs krav på medierna och det ställs krav på samhället.⁴ Frihet förutsätter att det finns flera kommunikationskanaler i samhället, att medierna har ett brett och mångsidigt utbud och att detta karaktäriseras av tillförlitlighet och kritisk hållning. Rättvisa förutsätter bl a ett system där 'tillgången' till medierna är öppen och jämlik och där mediernas nyhetsutbud karaktäriseras av neutralitet och sanning. I Sverige brukar mediernas funktioner för demokratin och det offentliga samtalet beskrivas så här:⁵

Massmedierna skall ge den information som är nödvändig för att medborgarna skall kunna ta ställning i samhällsfrågor - *informationsfunktionen*; massmedierna skall fristående eller som språkrör för organiserade samhällsintressen kommentera skeendet i samhället - *kommentarfunktionen*; massmedierna skall som allmänhetens företrädare granska den verksamhet som utövas av de inflytelserika i samhället - *granskningsfunktionen* och massmedierna skall främja en kommunikation inom och mellan olika grupper i samhället - *kommunikationsfunktionen*. Till detta kan man lägga att medierna också skall fungera som debattforum där olika åsikter och opinioner kan mötas.

Dessa fyra funktioner är det bärande inslaget i den svenska medieideologin och den statliga mediepolitiken har utformats efter dessa fyra mål (exv presstöd till ekonomiskt svaga tidningar för att bevara mångfald). Också medierna själva bekänner sig till denna syn och den är en grundbult i det yrkespolitiska program som Svenska Journalistförbundet (SJF) antagit. I programmet skriver man att den moderna demokratin inte kan fungera utan medierna eftersom medborgarna själva inte kan skaffa alla de kunskaper som krävs för de politiska beslut varje människa måste fatta.⁶ Massmedierna skall, enligt journalisterna, avslöja maktmissbruk, vara en bred och allsidig informationskälla, sätta in skeenden i ett större sammanhang och vara en självständig kritiker.

Denna normativa syn på massmediernas funktioner i en demokrati har säkerligen bred förankring. Som medborgare förväntar vi oss att medierna skall göra just detta (men inte bara detta, förstås): att förse oss med relevant information för att vi självständigt skall kunna ta ställning, att de skall kommentera och driva opinion, dvs sätta in informationen i ett samman-

hang, redogöra för tänkbara konsekvenser och föreslå lösningar, granska makten varhelst den befinner sig och spegla de åsikter och opinioner som finns i samhället.

Nyhetsjournalistiken verkar alltså på ett fält där olika aktörer (individer, organisationer, institutioner) finns: makten och maktens intressen, medborgarna, massmedierna och journalisterna. Mellan makten och medborgarna utgör medierna och journalisterna ett förmedlande skikt, där journalisten är den bärande länken i förhållandet mellan makt och medborgare. En autonom medborgare förutsätter alltså autonoma journalister och länken mellan journalister och medborgare är således kunskap. Så kan mediernas och journalisternas uppdrag beskrivas, man är en ställföreträdare för medborgaren - en kritiskt granskande sådan - och ställföreträdarens viktigaste uppgift är att förse medborgaren med information.

Internationaliseringen och medierna

De senaste decennierna har mediearenan utsatts för ett hårt tryck av både inre och yttre förändringsprocesser. En sådan yttre process är internationaliseringen av politiken där samarbetet i den Europeiska Unionen (EU) är den politiska process som ligger Sverige 'närmast'. Internationaliseringen sätter frågan om medieoffentligheten i centrum: på vilka sätt påverkas offentligheten, mediernas villkor och demokratiska funktioner, informationsfriheten och medborgarsamtalet av EU? Jag skall här ta upp några tänkbara konsekvenser för medieoffentligheten sedd ur ett EU-perspektiv.

Samarbetet i EU är en unik form av internationaliseringsprocess eftersom unionen förenar mellanstatligt samarbete med överstatlighet. Detta får konsekvenser för offentligheten, i synnerhet för informationsfriheten - rätten till information.

I varje demokratiskt system finns en motsättning mellan öppenhet och slutenhet, mellan offentlig debatt och slutna förhandlingar. Motsättningen rör själva 'kärnan' i offentligheten och kan beskrivas som en spänning mellan en offentlig opinionsbildningskultur och en mer sekretessomgärdad förhandlingskultur.⁷ Denna motsättning blir som tydligast på det utrikes- och säkerhetspolitiska området. Det finns en artskillnad mellan beslutsprocessen i utrikespolitiken och inrikespolitiken - något som i sin tur påverkar offentligheten. Den öppna demokratins krav på insyn, tillgång till information och öppen debatt är svåra att förena med de centrala utrikespolitiska målen. Medan inrikespolitiken kan beskrivas som en öppen politisk kultur är utrikespolitiken en mer sluten sådan. Ett speciellt problem med samarbetet inom EUs ram är att skillnaden mellan utrikespolitik och inrikespolitik tenderar att bli allt otydligare. Eller som en av de svenska EG-konsekvensutredningarna skriver; "... utrikespolitiken penetrerar allt fler politikområden som tidigare tillhört inrikespolitiken."⁸

Den tyske statsvetaren Karl Kaiser menar att den naturliga sekretess som hör samman med traditionell utrikes- och säkerhetspolitik också kommer

att prägla de tidigare demokratiskt och öppet hanterade inhemska frågorna - ett resultat av den politiska internationaliseringen. Nationella intressen, suveränitetsskydd och internationell prestige innebär att allt fler sakområden hamnar utanför demokratisk insyn och kontroll, dvs nationella självständighetssträvanden hotar genom internationaliseringen att hamna i konflikt med grundläggande demokratiska värden. Detta har att göra med att den utrikespolitiska kulturmiljön förutsätter en sträng sekretess av hänsyn till det nationella intresset. Således får utrikespolitiserings av de inrikespolitiska områdena konsekvenser för informations-spridning och öppenhet, för informationsfriheten.

Som sammanfattning kan man säga att den politiska internationaliseringen begränsar informationstillgången.

Eftersom EU-samarbetet innebär att nationell lagstiftning i viktiga delar ersätts av gemenskapsrätten blir alltså inrikespolitik på många områden utrikespolitik. För utrikespolitiska frågor tillämpas utrikessekretess och risken är att när gränsen mellan inrikespolitik och utrikespolitik blir allt otydligare kan sekretessen utvidgas till områden som tidigare varit rena inrikesfrågor. Sekretessen kan utökas till fler politikområden allt eftersom samarbetet växer och allt mer material hamnar då i den kategori som skyddas med hjälp av utrikessekretess. Den svenska grundlagsutredningen uttrycker det så här:⁹

"...en tillämpning av utrikessekretess i EG-samarbetet kan medföra en från svenska utgångspunkter alltför långtgående sekretess..."

Men den internationaliserade politiken har också andra kännetecken. Komplexiteten växer eftersom allt fler aktörer är inblandade och därmed uppstår problem med att överblicka politiken. Komplexiteten innebär inte sällan att den politiska diskussionen koncentreras till vissa frågor medan andra lämnas utanför det offentliga samtalet. För att hänvisa till den svenska EU-debatten och den svenska journalistiken är det förstas enkla att utgå från snuset och spritmonopolet än från möjliga förändringar av den offentliga sektorn och demokratin på sikt.

Det internationella beslutstempot kan ibland vara så högt uppdrivet att det inte finns tid till grundliga överväganden och att en politisk debatt därför inte hinner utvecklas. Motsatsen förekommer också, besluten föregås ofta av komplicerade kompromisser med många inblandade aktörer. Detta innebär att berednings- och beslutsprocesserna blir utdragna och svåra att följa. Dessutom förutsätter sådana förhandlingar i allmänhet en låg offentlighets- och öppenhetsnivå, dvs politisk tystnad. Allt detta påverkar frågorna i offentligheten. De blir ofta otydliga och vaga inte minst beroende på brister i kunskap och insikt, något som i sin tur beror på slutenhetskulturen.

Ytterligare ett problem har att göra med att internationaliseringen tycks stärka byråkratins makt. Ett begränsat antal 'elitbyråkrater' får nyckelroller i beredningsarbetet och dessa ledande tjänstemän blir alltmer oberoende och självständiga. De internationella byråkraterna bildar svårupptäckta, anonyma och svårstyrda nätverk. Detta innebär dels ett problem med insyn

och dels ett problem med att utkräva ansvar, möjligheten till offentlig kontroll minskar. Det som gäller administration och förvaltning gäller också politiken, den internationella politiken 'hanteras' och 'förstås' av en begränsad del av politikerkollektivet, vi får en ökad politisk elitisering.

Den politiska internationaliseringens konsekvenser kan sammanfattas så här:

- förhandlingskultur och inte opinionsbildningskultur
- slutenhet - tyst politisk kultur
- utrikessekretessen ökar
- växande komplexitet
- ökad elitisering av byråkratin och politiken

Således kan man säga att osäkerheten om vad som är inrikes- respektive utrikespolitik får två konsekvenser för offentligheten.

För det första innebär förhandlingskulturen att det uppstår en informell tystnadens politiska kultur.

För det andra kommer inrikesområden att definieras som frågor som faller inom ramen för utrikespolitiken. De blir därmed inte offentliga, slutenheten ökar.

EU och öppenheten

Frågan om EU-institutionernas öppenhet har - inte minst genom folkomröstningarna om Maastrichtavtalet - kommit i blickpunkten.¹⁰

Kritiken mot 'det demokratiska underskottet' inom gemenskapen har kopplats till bristen på offentlighet. Till Maastrichtavtalet har fogats en förklaring om rätten till tillgång till information där man slår fast att insyn i beslutsprocessen stärker institutionernas demokratiska karaktär och allmänhetens förtroende för förvaltningen. Också vid Rådets möten i Birmingham, Edinburgh och Köpenhamn uttalades behovet av öppenhet; "openness and transparency". Rådet och kommissionen har enats om gemensamma regler för offentliggörande av information.¹¹ Utgångspunkten är att allmänheten skall ha största möjliga tillgång till de dokument som finns hos kommissionen och ministerrådet.

Men undantagen är många. Sekretess gäller för:

- allmänna intressen; allmän säkerhet, internationella förbindelser, valutastabilitet, rättsliga processer, inspektioner och undersökningar
- handelsmässig, industriell och finansiell förtrolighet
- enskilda personer och privatlivets fred
- finansiella institutioners interna handlingar
- gemenskapens finansiella intressen

Dessutom finns två generella begränsningar:

- Dokument som hemligstämplats av sekundär källa; annan EU-institution eller ett medlemsland får ej göras offentligt om inte den sekundära källan godkänner detta.

- Dokument vars utlämnande kan skada institutionernas effektivitet och funktion får ej lämnas ut.
EU-institutionernas regler för offentlighet och sekretess är idag därför svårtolkade. Sammanfattar man regelsystemet kan man dock konstatera att:
- Det är institutionerna själva som gör en bedömning om information och handlingar skall vara offentliga - det finns inte någon självklar rätt att ta del av information.
- Inga krav finns på registrering eller diarieföring vilket innebär att man måste veta att ett dokument existerar för att kunna begära att få det utlämnat.
- En 'utomstående part', en sekundär källa, t ex annan EU-institution eller medlemsland har 'vetorätt' när det gäller sekretess.
Rådet eller kommissionen får då inte ändra klassificeringen.

En genomgång av EUs sekretessregler visar också att sträng tystnadsplikt gäller för handläggare och tjänstemän inom EU, någon legal möjlighet att bryta mot sekretess finns inte. Regler om tystnadsplikt finns i ett stort antal rättsakter. Reglerna gäller oftast både för gemenskapens anställda och enskilda i medlemsländerna. Tystnadsplikten inom EU regleras i Romfördragets artikel 214 (7):

"Medlemmarna i gemenskapens institutioner, medlemmarna i kommittéer samt tjänstemän och övriga anställda i gemenskapen skall, även efter det att deras uppdrag upphört, vara förpliktade att inte lämna ut upplysningar som omfattas av sekretess..."

I kommissionens regler för anställda sägs att en tjänsteman inte får avslöja uppgifter eller dokument som inte redan är offentliggjorda. En allmän regel om tystnadsplikt finns dessutom i Euratomfördraget (artikel 194). Av regeln framgår också att en medlemsstat måste åtala den som bryter mot tystnadsplikten, om en annan medlemsstat eller kommissionen begär detta. Ett viktigt område för tystnadsplikt rör den rättsliga kontroll EU bedriver inom t ex konkurrensområdet. För anställda vid tillsynsorgan eller myndigheter som har att se till att EU-rätten får genomslag i medlemsländerna gäller tystnadsplikt. På informationsområdet finns flera rättsakter som föreskriver att uppgifter som tas emot skall hållas hemliga och att tystnadsplikt skall gälla. Det handlar om informationsutbyte både mellan medlemsstaternas myndigheter och mellan medlemsstaterna och EUs institutioner.

Vidare är skyddet för den enskildes integritet starkt både i EUs medlemsländer och inom EU-institutionerna. Det visar diskussionen om det direktiv som skall reglera skydd för enskilda vid behandling av personuppgifter. Direktivet som gäller både för medlemsländerna och för EU-institutionerna bygger på att personregister bara får läggas upp för vissa väl definierade ändamål och att uppgifter får lämnas ut bara under vissa förutsättningar. Allmänintresse och offentlighet räknas inte till sådana förutsättningar, dvs personlig integritet går före allmänhetens insyn.

Denna snabba genomgång visar att det finns en stor skillnad mellan offentlighetstraditionen i Sverige - med grundlagsskydd för handlingsoffentlighet och anonymitet - och den syn på offentlighet som finns i EUs institutioner. De nya EU-gemensamma reglerna för öppenhet innebär inte någon avgörande förändring.

Hur kan då EUs regler för öppenhet komma att påverka det svenska offentlighetssystemet? Och vad innebär detta för medieoffentligheten, för medborgarsamtalet, för journalistikens villkor och journalisternas arbete? Följande områden är relevanta för frågeställningen: möjlighet till insyn i EU-institutionernas beslutsprocess; offentlighet för handlingar som upprättats i Sverige och rör EU-samarbetet; hur EU-bestämmelser påverkar svenska myndigheters löpande arbete.

Mot ökad slutenhet?

Den ökade komplexiteten i berednings- och beslutsprocesserna, förhandlingskulturens slutenhet och den ökande elitiseringen gör insynen till ett stort offentlighetsproblem. Till detta kommer traditionen av slutenhet hos de centrala EU-institutionerna. De gemensamma regler om offentlighet och sekretess som nu skall gälla gör det dock lättare att få insyn i verksamheten, det finns nu en princip att stödja sig mot även om denna princip inte alls motsvarar de möjligheter och rättigheter som det svenska systemet ger. Flera medlemsstater spjärnar dessutom emot försöken att öppna upp institutionerna. Det finns också motstånd mot att tillämpa de nya regler om offentlighet som antagits.

Även om möjligheterna till insyn i EUs berednings- och beslutsprocess ökat är det fortfarande i hög utsträckning en fråga om att ha goda kontakter bland politiker och byråkrater och god kunskap om hur systemet fungerar inifrån. Möjligheterna till insyn i EUs berednings- och beslutsprocess är ännu begränsade.

Eftersom EU-samarbetet innebär att nationell lagstiftning i viktiga delar ersätts av gemenskapsrätten blir inrikespolitik på många områden utrikespolitik. Därmed blir, som vi sett, den så kallade utrikessekretessen tillämplig på informationsutbytet. Sekretess kan nu komma att gälla på områden som tidigare varit öppna, just av skälet att allt fler inrikesfrågor får en tydligare utrikespolitisk prägel.

Lojaliteten mot de grundfördrag som bygger upp den Europeiska Unionen innebär att varje medlemsland måste anpassa sig till de gemensamma reglerna. EUs regler har företräde framför nationella regler, vilket gör att öppenheten och insynen i de inhemska myndigheternas löpande arbete med EU-frågor blir mycket komplicerat.

Av gemenskapens nuvarande regler står klart att medlemsländerna måste acceptera EUs institutioners - eller enskilda medlemsländers - klassificering av information. Det är avsändaren, EU-institutionen eller medlemslandet - som avgör om informationen skall vara offentlig eller hemlig, inte mottaga-

ren. Lojaliteten mot fördragen kräver att alla medlemsstater följer gemenskapens rättsordning och de beslut som EU-institutionerna fattar. På en fråga från en medlem i Europaparlamentet om öppenhet svarade kommissionen så här:

"Vi förutsätter att Sverige respekterar Unionens regler vad gäller information. Det betyder att de dokument som Unionen betraktar som förtroliga inte heller kan röjas, direkt eller indirekt av svenska myndigheter..."

Däremot måste de nationella reglerna kunna gälla för de handlingar som berör rent inhemska, nationella frågor. Vi skulle då få ett dubbelt system, ett för internt bruk och ett för relationerna till EU och dess medlemsstater. För vissa uppgifter skall EUs sekretessbedömningar gälla, för andra nationella bedömningar. Det säger sig självt att ett sådant system ställer till problem både för myndigheterna som måste göra sekretessbedömningar och för medborgare och journalister som vill ha tillgång till information. Att ett sådant 'dubbelt system' kan uppstå är något som den svenska grundlagsutredningen pekar på:¹²

"En möjlig slutsats kunde vara att för handlingar som upprättas i Sverige och som rör EG-samarbetet bör en traditionell skadeprövning kunna ske, medan fördragslojaliteten kräver att handlingar som erhållits från andra medlemsstater eller EG-institutionerna och som dessa har sekretessbelagt bör omfattas av absolut sekretess."

Skillnaderna mellan de två systemen skapar stor osäkerhet om vilka bedömningar som skall göras, en osäkerhet som kan innebära att myndigheter tar det säkra före det osäkra och i framtiden tillämpar strängare bedömningar än idag. Det gäller både frågan om utrikessekretessen och den mer rutinmässiga hanteringen av EU-dokument hos svenska myndigheter. Vi riskerar att få en allt större gråzon där det är osäkert vilka offentlighetsregler som skall gälla.

Sammanfattningsvis innebär kollisionen mellan offentlighetstraditionerna att EUs regler för sekretess och tystnadsplikt gäller för de gemensamma politikområdena eftersom EG-rätten tar över nationell lag, och lojaliteten med fördragen innebär att medlemsländerna skall genomföra och tillämpa EUs regler.

Detta innebär att den svenska offentlighetstraditionen på flera punkter kan komma att få ge vika för en mer begränsad syn på öppenhet.

Konsekvenser för journalistikens villkor

Mediernas bevakning och rapportering från de internationella beslutsarena - och analysen av de frågor som behandlas där - blir allt viktigare för att medborgare och politiker skall få insyn i och kunna ta ställning till de gemensamma frågorna. Men samtidigt påverkas också massmediernas villkor och arbete när ett allt större antal av de tunga politiska frågorna behandlas i internationella beslutsmiljöer. EU-journalistiken bedrivs alltså

i en allt mer internationaliserad beslutsmiljö, med de specifika processer som råder där. Det journalistiska arbetet måste delvis ändra inriktning då massmedierna i större utsträckning måste koncentrera sin verksamhet till det som sker utanför landets gränser. Internationaliseringen ställer alltså nya krav på medierna när de skall ta tillvara medborgarintresset.¹³

Vilka konsekvenser får då internationaliseringsprocessen i form av EU-samarbetet för medierna och journalistiken? De problem som den moderna journalistiken möter förstärks i det journalistiska vardagsarbetet med EU, men också nya problem uppstår.

För att hantera EU krävs stora kunskaper om de speciella beslutsmiljöerna samtidigt som journalisterna måste kunna rapportera från dessa miljöer på ett begripligt, sammanhängande och kontinuerligt sätt. Journalisterna arbetar i en miljö där det ofta uppstår problem med överblickbarhet och öppenhet - en miljö med många aktörer med skilda intressen, komplicerade förhandlingar, långsamt tempo och sekretesskrav. Medierna måste bevaka EU-processerna i ett tidigt skede för att kunna rapportera om de olika förhandlingslinjerna och kompromissförslagen samt när förhandlingarna är inne i avgörande skeden.

Allt större krav ställs därmed på journalisterna när det gäller *sakkompetens* (kunskap om de politiska sakområdena, processerna och förhandlingsmiljöerna), *nyckelkompetens* (att komma åt information och bedöma dess relevans) och *kommunikationskompetens* (att kunna göra händelser och processer begripliga för publiken). Detta är mediernas och journalisternas stora utmaning.

SVårigheterna att journalistiskt bevaka EU i vid mening har alltså att göra med skillnaderna i politisk kultur mellan Sverige och EU, men också med det faktum att EU-frågan är mycket komplex. Som journalistik består den av ett fält med åtminstone fyra områden som delvis är åtskilda och delvis sammanvuxna:

- EU självt, det institutionella vardagsarbetet framför allt representerat av kommissionens arbete - EU som överstatlig organisation, arena och aktör.
- Medlemsstaternas förhållanden till varandra, de nationella särintressena och de nationella aktörerna - EU som mellanstatlig arena.
- EU och omvärlden - EU som en internationell organisation och aktör.
- Relationen Sverige-EU - Sveriges förhållande till EU och till medlemsländerna. För att ytterligare komplicera bilden består detta område av tre delområden: närmandet Sverige-EU; förhandlingsprocessen Sverige-EU; samt den svenska opinionsbildningen för eller emot ett svenskt medlemskap.

Det är i denna miljö - detta komplicerade nätverk av institutioner, organisationer, arenor och aktörer - som de svenska medierna och journalisterna verkar. Och det är denna miljö som skall beskrivas och granskas så att en sammansatt och relevant bild av EU kan förmedlas till läsarna, lyssnarna

och tittarna. Så ser det EU ut som de svenska medierna och journalisterna har att hantera och detta är den yttre ramen för denna studie.

EU-journalistikens historia och organisering

När man talar med journalister om EU-journalistiken historiskt är den gemensamma uppfattningen att denna historia är kort, "intresset för EG/EU vaknade sent hos svenska medier", säger en av de första svenska korrespondenterna i Bryssel. Detta kan säkert förklaras med att frågan inte funnits särskilt högt upp på de politiska partiernas dagordningar, "det har ju varit närmst tabu i den svenska politiska debatten".

Den tidiga svenska rapporteringen hamnade på tidningarnas ekonomisidor - dåvarande EG sågs som en handelspolitisk organisation - och det var också i huvudsak ekonomijournalistik som bedrevs av de första svenska korrespondenterna i Bryssel. Detta var EES-stadiet i den svenska journalistiken, det var den inre marknaden, de ekonomiska relationerna som stod i centrum.

Men i takt med att integrationen ökade inom dåvarande EG började den svenska journalistiken också ändra karaktär. Maastrichtavtalet, den danska folkomröstningen om detta avtal, och de svenska medlemskapsdiskussionerna innebar att EU nu flyttades från ekonomisidorna till politiksidorna och att medierna "tog hem delar av bevakningen från Bryssel", dvs man skrev om EU från Sverige och inte bara från en EU-horisont. Då förändrades inte bara journalistikens innehåll - från ekonomi till politik - utan också formen, "vi började skriva på ett annat sätt, inte för eliterna, journalistiken blev mer folklig".

När det så beslutades om en svensk folkomröstning för att avgöra frågan om ett medlemskap trädde journalistiken in i en tredje fas och den hittills mest intensiva. De svenska förhandlingarna om villkoren för ett eventuellt medlemskap satte igång och folkomröstningen skulle utgå från detta förhandlingsresultat. Nu växte behovet av bred och djup information om EU, om förhandlingsresultatet och konsekvenserna för Sverige, samtidigt som argumenten för och emot måste granskas. På några få år förvandlas EG/EU från elitinriktad ekonomijournalistik till folklig massrapportering. Och inför folkomröstningen är EU-frågan den högst prioriterade av alla.

Denna korta historieskrivning ger i en mening en oriktig bild av EU-journalistiken. Bilden passar in på de 'stora' medierna, i första hand storstadstidningarna. För lokaltidningarna blir EU-frågan 'stor' först när det kommer att handla om medlemskapsförhandlingar och i synnerhet folkomröstning. Detta har naturligtvis med lokaltidningarnas primära uppdrag att göra, den lokala informationen och granskningen av närområdet. Först när EU-frågan upplevs som betydelsefull i denna mening påverkas lokaljournalistiken och EU får då också hög prioritet av journalisterna.¹⁴ Det är alltså under denna mest intensiva period som intervjuerna för denna rapport har gjorts.

Hur går då de svenska medierna tillväga för att bevaka EU? Efter en rundringning till storstadstidningarna, tio av de största landsortstidningarna, Sveriges Radios, Sveriges Televisions och TV4:s nyhetsredaktioner samt Tidningarnas Telegrambyrå (TT) och Förenade Landsortstidningar (FLT), framträder följande mycket generellt hållna bild.¹⁵

Fyra dagstidningar har egna, anställda korrespondenter i Bryssel: Dagens Industri, Dagens Nyheter, Expressen och Svenska Dagbladet. Härutöver har Rapport, Aktuellt, Sveriges Radio (Ekot), TT och FLT medarbetare på plats i Bryssel. Flera större dagstidningar (t ex Aftonbladet, Arbetet, Idag och Sydsvenska Dagbladet) använder sig i stor utsträckning av sina korrespondenter i andra europeiska städer (t ex Paris, London, Bonn, Berlin, Köpenhamn och Rom) för att bevaka EU. Även de medier som har egen korrespondent på plats i Bryssel använder sig av korrespondenter i andra europeiska städer för att belysa EU-frågor ur respektive lands perspektiv. TV 4:s Nyheterna avviker från mönstret genom att ha EU-reportern stationerad i Malmö.

Av lokaltidningarna förfaller Östgöta Correspondenten vara den som har störst egen bevakning av EU. Tidningen har en särskild EU-reporter som bevakar EU dels ute på fältet, dels på hemmaplan. På fältet reser reportern mestadels runt "för att se hur vanligt folk har det i EU-länderna".

Övriga lokaltidningar förlitar sig nästan uteslutande till TT och FLT, även om många lokaltidningar haft egna medarbetare på tillfälliga resor i Europa och till Bryssel för att få egenproducerat material om EU.

Vad gäller TT:s rapportering från Bryssel har samarbetet med de övriga nordiska nyhetsbyråerna stor betydelse och är i någon mån en garanti för att bevakningen blir heltäckande, eftersom "nyhetsbyråerna har ett oerhört stort kontaktnät". Det händer också att de medier som har egna korrespondenter i Bryssel eller i andra europeiska städer ibland tar material från TT - om inte annat används det för "avstämning" för att kontrollera att man inte "missat något av vikt."

Det förekommer sällan att svenska massmedier använder frilansmedarbetare för EU-bevakning. Undantagna är några större dagstidningar som använder frilansmaterial som komplement till de egna medarbetarnas. En annan typ av externa medarbetare som förekommer - främst i SvD - är utländska kommentatorer, t ex från Financial Times och The Guardian.

Beträffande EU-rapporteringen på hemmaplan, dvs hur EU-frågor hanteras i form av inrikes- eller lokalt material, kan tre idealtyper urskiljas:

- De medier/byråer som har medarbetare som ägnar sig åt EU på heltid, oftast ämnesöverskridande. Här återfinns DN, Göteborgs-Posten och SvD samt FLT och TT. SvD förefaller vara det svenska massmedium som satsar mest på EU, tidningen har också en återkommande Europabilaga.
- De medier som producerar eget inrikesmaterial men som inte har någon fast EU-reporter på hemmaplan. Här är det nästan uteslutande ämnesområdet som styr vem som skriver/gör inslaget.

Handlar det om miljö faller lotten på miljöreportern; handlar det om näringsliv blir det näringslivs- eller ekonomireportern etc.

- De medier som inte har eget inrikesmaterial tar material från nyhetsbyråerna till inrikessidan, så som telegramnyheter, och skriver själva om EU mest utifrån lokala vinklar. Även här är det ämnesområdet som styr vem som skriver, ofta är det så att allmänreporterarna har sina respektive specialområden. I denna kategori finns lokaltidningarna - landsortstidningarna - där man försöker göra lokala vinklingar på olika EU-frågor.

Det verkar som om man i allt mindre utsträckning ser EU som en avgränsad företeelse, EU integreras alltmer i övriga bevakningsområden och kan inte separeras från exempelvis kultur och ekonomi i lika stor utsträckning som tidigare. Det gör att olika aspekter av EU behandlas mer och mer efter ämnesområde. Därtill tycks EU bli alltmer synonymt med Europa; flera redaktioner använder begreppen "Europareporter" eller "Europabilaga" i stället för "EU-reporter" och "EU-bilaga".

För de medier som själva producerar inrikes- och utrikesmaterial har hela nyhetsarbetet succesivt förändrats under de senaste åren. Det måste numera riktas både mot Stockholm och Bryssel. Uppdraget har vuxit - och växer.

Det journalistiska uppdraget

Man vill lära så många som möjligt det mest grundläggande så de kan ta ställning. Men det är en svår balansgång att samtidigt vara upplysande, kritiskt granskande och lättbegriplig. Det är en riktig folkskolläraryuppgift. Det känns ibland nästan lite högtidligt när man tänker på vilken demokratisk utmaning detta är. Och skrämmande.

Journalisterna är klara över sitt uppdrag, man vill få människor så upplysta att de självständigt kan ta ställning. Ansvar är mycket stort liksom kraven på pedagogik. Man betonar folkbildningsaspekten när det gäller värderingen av vilka nyheter som skall tas fram, men man återkommer ständigt till att EU-frågan av sin natur - till följd av sin komplexitet - skapar en konflikt mellan just folkbildning och begriplighet eller lättillgänglighet. "Man skulle ha en Tage Danielsson", säger en av journalisterna.

Mediernas betydelse för demokratin ställer stora krav på journalisten. Rent allmänt kan man säga att journalisterna talar om sitt uppdrag som två slags professionella normer; att *vara* och att *göra*. Den första normen, att vara, rör den egna 'ställningen' i samhället. Den enskilde journalisten har ett ansvar för demokratin, skriver SJF i sitt yrkespolitiska program. Det journalistiska uppdraget kräver att journalisten vid en intressekonflikt alltid tar ställning för allmänheten och mot andra intressen och i de 'Etiska reglerna för press, radio & tv' betonas den journalistiska integriteten.¹⁶ Fri från beroenden, autonom, för att kunna fullgöra sin huvuduppgift, medborgarens kritiske ställföreträdare. En journalist säger:

Vi har ett jävla ansvar mot vår publik när det gäller EU. Vi måste ju presentera en större del av sanningen än vad ja- och nejsidan åstadkommer och vi måste få fram en rimlig bild av hur skeenden i samhället kommer att förändras vid ja respektive nej - att se igenom propagandaapparaterna. Men det är svårt.

Den andra normen, att göra, 'reglerar' journalistens arbete i uppdraget som kritisk ställföreträdare. Här ingår sådant som källkritik, respekt för människors personliga integritet, neutralitet och balans (att höra båda sidor), osv - kort sagt de metoder man använder för att producera kritisk och relevant information till publiken. Men i 'att göra' ingår också hela den arsenal av ofta tysta kunskaper som hur man hittar en bra nyhetsvinkel, hur man hanterar intervjupersoner för att få fram maximal information, hur man gör en korrekt nyhetsvärdering, hur man skapar intresse osv.

Min ambition är att varje grej jag gör skall gå att förstå även för en person som inte kan något om EU. Som publik skall man inte behöva ha förförståelse och det är mitt jobb att se till att det svåra blir enkelt utan att det för den skall bli förenklat. Egentligen handlar det inte så mycket om mängden information, utan om förståelse. Vi måste visa att EU inte tar slut när folkomröstningen är över, att det är en ständigt pågående process och kan vi inte visa detta, det komplexa, så kommer vi att få leva med samma typ av 'religionskrig' som vi har idag, samma slags överdrifter, felaktigheter och osakligheter.

Så är uppdraget, så ser bilden av den ideala EU-journalistiken ut. Det enda man kan säga med säkerhet är att uppgiften är stor och svår. Resten av den här rapporten handlar om vad som händer när dessa ideal möter verkligheten.

Noter

¹ Dahlgren och Sparks (1991, sid 1)

² Självbestämmandets autonomi är det begrepp den svenska maktutredningen har som utgångspunkt för analysen av makten i Sverige, se SOU 1990:44 (sid 43)

³ Olsen (1990, sid 45-46)

⁴ För en genomgång av mediernas demokratiska funktioner, se McQuail (1992)

⁵ Se text SOU 1994:94

⁶ Svenska Journalistförbundet (1994b)

⁷ Genomgången som följer bygger i huvudsak på Stenelo (1990) och Jerneck (1994)

⁸ SOU 1994:12 (sid 104)

⁹ SOU 1993:14 (sid 201)

¹⁰ Den genomgång som följer bygger på Palm (1993)

¹¹ Se dokumentation från EU-kommissionen, COM (93) 258 final

¹² SOU 1993:14 (sid 208)

¹³ Se Palm (1994)

¹⁴ Om tidig svensk EU-journalistik se Wallin (1991)

¹⁵ Uppgifterna är från hösten 1994 och har tagits fram av Tomas Bannerhed, Högskolan i Växjö.

¹⁶ Svenska Journalistförbundet (1994b)

2. PÅ PLATS I BRYSSEL - ATT LÄGGA UT ETT NYHETSNET

Jag börjar morgonen med att lyssna på BBC, sedan blir det svenska Ekot. Till kaffet går jag igenom Financial Times och innan jag åker till redaktionen köper jag på mig några europeiska dagstidningar. På redaktionen börjar jag med att kolla telegrammen på Reuters, sedan konsulterar jag min dagbok för att se om det är något särskilt på gång, någon presskonferens som kan vara av intresse, och så gör jag en snabbgenomgång av posten. Jag talar med redaktionen hemma för att se vad som händer i Sverige. Onsdagar brukar jag gå på kommissionens pressbriefingar och på fredagar blir det den svenska delegationens briefing. Efter några timmar börjar jag producera och då blir det oftast några telefonsamtal eller till och med något besök, t ex på något av kommissionens direktorat.

En vanlig dag för en EU-korrespondent i Bryssel. Strömmen av händelser, möjliga nyheter, tycks oöverskådlig och ohanterbar. Vad som kan komma ut ur detta kan kanske verka som tillfälligheter. Vad skall man välja? Vad är viktigt? Hur undvika att missa något?

De professionella journalisterna förutsätts kunna hantera allt detta - och det kan de också. Ty modern journalistik är planering, vardagen är i hög grad rutiniserad och det som möter oss nyhetskonsumenter är inte tillfälligheter. Hur gör man då? Jo, man lägger ut ett nät, ett *nyhetsnät* med tillräckligt små maskor för att fånga det viktiga och tillräckligt stora för att det oviktiga skall slippa igenom.¹ I det här kapitlet berättar korrespondenterna i Bryssel hur man systematiskt arbetar med att samla in material som kan bli nyheter, men också hur man väljer bort. Att samla in, välja ut och välja bort - hur viktighetsbedömningar görs och vilka konsekvenser dessa bedömningar får - är temat för det som nu följer.

Nyhetsnät har medier och journalister varhelst de verkar, oavsett det är i Östersund, Malmö eller Bryssel. Nyhetsorganisationen, redaktionen, lägger ut nätet över ett geografiskt territorium, ett antal rum eller platser där viktiga händelser anses äga rum, där betydelsefulla individer befinner sig och där viktig och relevant information finns lagrad eller uppstår. När nätet väl är utlagt fördelar nyhetsorganisationen sina medarbetare så att de bevakar olika delar av detta nät:

"...today's news media place reporters where stories supposedly appealing to contemporary news consumers may be expected to be found."²

Det tillhör den professionella kompetensen att arbeta med nät och principerna är desamma för alla journalister även om platserna, ämnena, personerna och omfattningen varierar. I det här kapitlet har jag valt att visa hur en grupp journalister - korrespondenterna i Bryssel - arbetar, men, som sagt, principen är densamma oavsett var man bedriver sin journalistik. Korrespondenterna

och Bryssel får tjäna som ett konkret exempel på en viktig del av det journalistiska vardagsarbetet.

Nätet är en metod, eller rutin, som man använder för att få fram mesta möjliga relevanta information till minsta möjliga kostnad. Och korrespondenterna i Bryssel talar också om sitt vardagsarbete som "upptrampade stigar" eller som "att följa händelseströmmen".

Det skiljer sig inte principiellt från att jobba hemma, man följer, man vet till exempel var mötena skall hållas, vad som skall tas upp, vilka som är där och vad man själv tidigare har gjort inför mötena. Jag reser dit dom är, tar upp debatterna, redovisar utspelen. Jag följer en viss upptrampad stig.

Ett nyhetsnät är i allmänhet omfattande, både geografiskt, personellt och ämnesmässigt (det omsluter många områden, ekonomi, politik, kultur etc), det omfattar en mängd organisationer, institutioner och individer.

EU-nätet har - åtminstone när det rör korrespondenterna och därmed också de medier som har reportrar på plats - sitt centrum i Bryssel. Där är stora delar av EU-makten placerad: kommissionen med sina direktorat, sin talesmanstjänst, ministerrådets generalsekretariat, europaparlamentets utskott och politiska grupper, ekonomiska och sociala kommittén, medlemsländernas delegationer, och en oerhörd mängd kontor för intresseorganisationer, lobbyister och företag - för att nu bara nämna något.

I cirkelarna runt detta centrum finns Strasbourg där europaparlamentet håller sina möten, Luxemburg dit EG-domstolen är förlagd, samt medlemsländernas huvudstäder där Europeiska rådet håller sina toppmöten.

En annan cirkel sträcker sig till Sverige där Stockholm förstås är centrum för den svenska politiska makten, "man har naturligtvis 'tagit med sig' sina kontakter från Sverige."

På alla dessa platser och i alla dessa rum (av vilka jag bara räknat upp några) finns politiker som debatterar, fattar beslut och gör utspel, experter som utreder och presenterar förslag, tjänstemän som handlägger, domare som dömer, talesmän som redovisar, lobbyister som lobbar, osv. Man bygger därför sitt nyhetsnät så att man fångar in de platser, områden och personer som anses vara de viktigaste.

Egentligen borde man ha ett kontaktnät för varje medlemsland - bland tjänstemännen och politikerna på delegationerna, bland handläggarna på varje medlemslands departement. Det klarar man förstås inte, jag inriktar mig på dom "tung" medlemsländerna, på ett antal tjänstemän som är så placerade att de har bra överblick och så har den svenska delegationen kommit att bli allt viktigare.

Nyhetsnätet i Bryssel innehåller också andra medier. Den brittiska tidningen Financial Times nämns av korrespondenterna som "ett måste". FT, som den kallas, har en bevakning som få andra medier och kontakter in i maktens innersta cirkel i Bryssel. Nyhetsbyrån Reuters EC-service är också viktig, den rapporterar om aktiviteterna i Bryssel, Strasbourg och Luxemburg men täcker också medlemsländerna och den debatt om EU som pågår där. Dessutom ger nyhetsbyrån dagliga översikter av vad de största europeiska

tidningarna skriver och en värdefull dagbok över möten och konferenser som hålls i unionen. Till detta skall läggas nyhetsbrev av vilka 'det rosa' - nyhetsbrevet Europe är rosafärgat i den engelska versionen - är det mest anlåtande. Det kommer ut fem dagar i veckan och behandlar det mesta som rör sig i EU.

Att hjälpa varandra

Andra medier är alltså viktiga delar av nyhetsnätet, men än viktigare är kanske korrespondentkollegorna och i all synnerhet kollegorna från Sverige. Man får hjälp att hantera brysselbyråkratin och hjälper varandra så att man inte missar nyhetsmässiga händelser. De erfarna korrespondenterna delar med sig av sin kunskap på ett sätt som mer sällan förekommer hemma.

Jag har lärt mig väldigt mycket av mina kollegor här nere, särskilt den första tiden och man är nog mindre konkurrenter här än hemma. Det är en hjälpsam atmosfär, man hjälps åt med det praktiska, man briefar varandra om vad som händer. Man frågar mer erfarna kollegor och dom hjälper en att tolka vad det är som egentligen händer här nere.

Vi pratas vid och vi samarbetar genom att byta information och man kan byta citat med sina utländska kollegor; jag får vad den tyske ministern sagt, så ger jag den svenske ministerns uttalanden. Så gör man när det är förhandlingar - då är det ju omöjligt att vara på alla ställen samtidigt, prata med alla länders representanter. Det finns en slags hederkodex: man tjuv håller inte på uttalanden, på pratminus eller på papper och man byter citat.

Kollegialiteten är viktig i Bryssel. Men samarbetet rör det rutinmässiga, och även om man då och då kan tipsa varandra om en bra kontaktperson hör det till undantagen att man delar med sig av sina uppgiftslämnare och informanter, sina källor. Och kollegialiteten rör naturligtvis inte sådana uppgifter och informationer som kan leda fram till en "egen nyhet" eller "en annorlunda vinkel". Gränser för samarbetet finns självklart, men öppenheten och kollegialiteten är markant och betonas som något positivt - och nödvändigt - av alla korrespondenter.

Det finns ofta ingen anledning att konkurrera, men det är klart, lyckas man komma över exklusiv information, eller får man uttalanden lite över det vanliga - och sådant känner man ju - då upphör förstås kollegialiteten. Ingen förväntar sig att man skall dela med sig av det exklusiva, det som inte alla kan komma över.

Ett nyhetsnät är alltså i hög grad fysiskt, det består av platser och rum, geografiska territorier, där information finns att få och där nyhetsmässiga individer befinner sig. Den information som nätet tillhandahåller blir den stapelföda av nyhetsmässighet ur vilken sedan korrespondenterna väljer sitt nyhetsmaterial.

Korrespondenterna rör sig också fysiskt i detta geografiska rum, till fots, i tunnelbana eller taxi, med flyg, men man förflyttar sig kanske än oftare

'symboliskt', med telefon, fax, modem. Nyhetsnätet konsulteras inte bara för den direkta jakten på nyhetsmässiga händelser eller personer utan också för att hålla sig informerad om vad som är i görningen, processernas gång.

Jag går ett par gånger i månaden på ministerrådets briefingar för att höra vad som står på dagordningen. Det är ett sätt att hålla sig informerad.

När man lägger ut ett nyhetsnät så kommer det att omfatta en mängd intressanta nyhetsmässiga områden, nätet skapar ordning och delar upp verkligheten i ett antal hanterbara sektorer som vi dagligen möter i medierna. De här sektorerna kan vara rent geografiska som i televisionens nyhetsprogram "... och nu till New York.", eller i en morgontidnings ortvinjettering. De kan också vara mer sakorienterade, inrikes, utrikes, kultur, politik, nöje, ekonomi, sport osv. Sakorienteringen kan vara än mer sektoriserad, kommunala frågor, polisära, sjukvård, arbetsmarknad.

Ansvar för sådana sektorer har nyhetsorganisationen ofta tilldelat särskilda journalister, man har ett system av specialreportrar. Varje reporter har som ansvar att upprätthålla och förnya sin del av nyhetsnätet och att samla in sin del av det nyhetsmässiga, att tömma nätet på viktig information och viktiga händelser. I allmänhet skapar då reportern en bevakningsrutin, en *bevakningsrunda*, eller på engelska, 'a beat'.³

Bland svenska korrespondenter i Bryssel är det ovanligt att arbeta så specialiserat att man har ett eller ett fåtal 'beats'. Några arbetar på frilansbasis eller som 'stringers', någon arbetar åt mer specialiserade medier och kan därför inrikta sig mot specifika delar av EUs verksamhet, men det vanliga är att man måste hantera alla de sakområden som unionen arbetar med. För en sådan korrespondent består alltså nyhetsnätet av många bevakningsområden och 'beats' och detta tvingar fram en än högre grad av rutinisering, en än högre grad av ordning och krav på kontroll jämfört med den journalist som har ett snävare eller ämnesmässigt mindre omfattande nät.

För den typiske korrespondenten handlar det om att skapa ett nät som fångar in det viktigaste och ett antal 'beats' där "de rätta personerna och de rätta informationerna" är åtkomliga.

När det gäller Bryssel får man sällan väldigt hårt för du drunknar hela tiden i alla möjliga uppslag - i briefingar, presskonferenser, papper och tips. Den första tiden här nere var jag oerhört förvirrad och gick med en ständig känsla av otillräcklighet - hade jag missat något viktigt? Men efterhand lärde jag mig systemet och skaffade mig rutiner - var de viktigaste sakerna kan förväntas hända. Man lär sig sälla bort en massa människor och institutioner som möjligen kan vara av intresse, men som inte är avgörande. Man lär sig rangordna, t ex vilka av organisationerna och institutionerna som är mäktigast.

Journalister sållar, man väljer bort tills man har ett antal 'beats' som fungerar effektivt och så har man lagt ut ett nät som fångar in det som man anser vara det mest centrala i EU. Så gör alla. Det finns visserligen skillnader som beror på vilken typ av medie man arbetar på. Arbetar man för televisionen är det

i allmänhet bara de riktigt stora händelserna som kan komma med, medan det för en korrespondent på en dagstidning handlar om att producera något varje dag. Arbetar man för en nyhetsbyrå som ger service åt många andra medier är produktionskravet än mer omfattande. Ju fler leveranser desto säkrare leverantörsnät behövs. Men ingen klarar sig utan 'beats' och ingen kan i längden arbeta utan ett nät.

Varken fågel eller fisk

Ett nyhetsnät är alltså dels geografiskt eller territoriellt, dels ämnesmässigt och organisatoriskt specialiserat genom olika 'beats'. Att lägga ut ett nyhetsnät blir att bestämma var och när viktiga nyhetshändelser inträffar, var viktiga personer finns och vilken kompetens de har - ett sätt att skapa ordning i den sociala verklighet som är EU. Detta kräver i sin tur konkreta kunskaper om var, när, hur och vem. Hur vet då en nyhetsorganisation och dess medarbetare var och hur nätet skall placeras, var de viktiga platserna finns och vilka de viktiga personerna är? Sådana kunskaper ingår i den professionella kompetensen och är därför svåra att konkretisera: "Det vet man", "det handlar om näsa för nyheter", "fingertoppskänsla", är vanliga svar. Men det är åtminstone fyra faktorer som samverkar när nyhetsnätet i Bryssel konstrueras och de olika bevakningsområdena skapas.

För det första är nätet i en viss - och mycket viktig - mening på förhand definierat, det placeras där det brukar placeras och det är där makten finns. Makt och position är nyhetsmässigt.

För det andra genom ett förarbete från hemmaredaktionerna där man avgjort vilka platser och personer som skall anses vara nyhetsmässiga och där relevant information finns att få. Men det typiska är dock inte att hemmaredaktionerna gjort några mer omfattande förberedelser.

Det förväntas av en korrespondent att man skall klara uppdraget på egen hand. Jag känner då inte någon som kom till 'dukat bord', att hemmaredaktionen hade gjort förberedelser och planerat.

Nej, någon strategi för min EU-bevakning fanns inte. Och ingen gav mig några 'instruktioner'. Det fick ge sig efterhand.

Det vanliga är att uppdraget i Bryssel är vagt definierat från hemmaredaktionen. Istället växer en policy för hur EU-frågan skall hanteras fram i takt med att bevakningen utvecklas - och i takt med att gemenskapen blir allt viktigare för Sverige.

För det tredje - något som följer av det vagt definierade uppdraget - skapas nätet genom en läroprocess för korrespondenten, konkreta erfarenheter, upptäckter och kontakter på platsen.

Mitt första år i Bryssel var rent helvetiskt. Det gällde att lära sig länderna och sakfrågorna, förhandlingsspelet, på vilka grunder i fördragen ett beslut fattas, den institutionella ordningen - parlamentet är ju urkomplexerat med alla sina procedurer. Jag jobbade jämt, hade fickorna fulla av klipp och namn

på kontaktpersoner, sprang och sprang, ringde och ringde och skallen blev sprängfylld av mer eller mindre användbar information. Men jag lärde mig, det började utkristalliseras ett fundament eller en ram, jag lärde mig vad som var viktigt och vad som var mindre viktigt, vilka det var lönt att försöka tala med.

För det fjärde genom kollegorna på plats. Vi har redan sett hur viktiga kollegorna och andra medier är. Man får tips och hjälp och framför allt ser man vad andra gör och hur andra bedömer. Oavsett tidigare journalistiska meriter så tvingas man, åtminstone den första tiden, till ödmjukhet i Bryssel. Det finns ett spår av förakt hos de korrespondenter som berättar om "gästarbetare", reportrar som flyger ner ett par dagar för att visa sanningen om EU och Bryssel.

Dom dundrar in på kommissionen och tänker avslöja myglet och spelet bakom kulisserna. Men jag har aldrig sett någon som lyckats dra ner byxorna på EU på det sättet, istället står dom där oftast själva med rumpan bar.

EU kan inte journalistiskt hanteras utan ett nyhetsnät, utan utprovade bevakningsrutiner. Ett nyhetsnät är för en journalist vad en hammare är för en snickare, ett nödvändigt verktyg. Nyhetsnätet i Bryssel med sina 'beats' uppstår heller inte ur tillfälligheter utan är resultatet av ett i hög grad systematiskt och tålmodigt arbete. Och nätets sträckning förändras hela tiden, nya områden och personer införlivas, andra försvinner - det spinnas ständigt nya trådar. Det är rutinerade journalister som blir korrespondenter, som vet vad nyhetsorganisationen efterfrågar, som vet hur man får fram relevant information, var det nyhetsmässiga brukar inträffa och vilka man skall söka sig till. Man tar med sig sina rutiner och yrkesmässiga självklarheter och förväntas kunna hantera alla situationer.

På så sätt kan man tala om att det viktiga i Bryssel redan på förhand är definierat - platserna, personerna, händelserna. Men Bryssel är inte Sverige och även om principerna för hur nyhetsmässiga händelser och personer skall fångas in ingår i den professionella journalistens kompetens, så kräver en ny uppgift nya lösningar och anpassningar. Ty EU är, som vi tidigare sett, inte likt något annat.

Jag märkte snabbt att det här var inte som ett politiskt reporterjobb hemma, eller som att vara utrikeskorrespondent. Det var båda sakerna samtidigt. Det bär drag både av det inrikespolitiska beslutsfattandet och det utrikespolitiska förhandlandet, varken fågel eller fisk. Och det kräver annorlunda lösningar och arbetssätt än de man är van vid.

En korrespondent i Bryssel är utlämnad i en helt annan utsträckning än den som är en del av nyhetsorganisationen hemma. Detta utlämnande - och den speciella nyhetsverkligheten i Bryssel - innebär också att situationen i en viss mening är ny och oprövad.

Samtidigt är det viktigt att se att det ändå inte kan bli vad och vem som helst eller var som helst, som fastnar i nätet. Många personer, platser och händelser är otänkbara av det skälet att de inte passar in i det som anses vara

nyhetsmässigt. Mer om detta alldeles strax, men först något om vilka funktioner bevakningsrutinerna har.

Vi har redan sett att betydelsen hos ett nyhetsnät är att tillhandahålla den mängd av händelser, situationer, personer som är nyhetsorganisationens stapelföda och som är grunden för nyhetsarbetet, produktionen av EU-nyheter. Detta sker genom att nätet ger en överblick av "det ständiga flödet" eller "strömmen av händelser". Med andra ord kan man hantera den på förhand satta dagordningen, EU-rutinerna

Jag kan veta veckor i förväg vad jag skall göra. Jag följer EUs egen tidtabell, den långsiktiga agendan. Jag vet när parlamentet träffas, när ministrarna möts osv. Vardagsarbetet ger sig av EUs egen dagordning.

Detta är den normala korrespondentverkligheten i Bryssel och det är "detta väntade" som ett väl inarbetat och utprovat nyhetsnät fångar in. Man kan förbereda och planera sitt vardagsarbete och på hemmaplan kan nyhetsorganisationen också förbereda och prioritera. I det väntade ligger inte bara var och när, utan inte sällan också vad, ty det finns en hög grad av förutsägbarhet, det finns många kända tidtabeller.

Ett nät som prioriterar

Nätets styrka ligger i att fånga in det väntade, vardagliga - det är huvudfunktionen. Men det fungerar också för 'rutinbrytare'. En rutinbrytare är en händelse som ingår i tidtabellen men där resultatet inte har gått att förutsäga - en händelse med oväntad utgång. Men det är också händelser med stor dignitet som toppmöten, folkomröstningar, resultatet av särskilt viktiga förhandlingar. En rutinbrytare ger i allmänhet stora rubriker och möjlighet till uppföljningar, den varar länge till skillnad från det väntade som är av kort varaktighet. När de 'tunga' ministrarna möts inträffar en sådan situation.

Är det ministermöte ser vardagen annorlunda ut. Jag brukar förbereda genom att titta igenom dokument, kolla på Reuters om de har någon förhandsinformation. Så gäller det att försöka hålla koll på om några intressanta rykten cirkulerar. Man måste förstås vara på plats, ty vid lunchtid brukar talesmännen för de olika ministrarna komma ut och då gäller det att hålla sig nära för att försöka fånga upp det som sägs. Sedan väntar man på nästa tillfälle när talesmännen kommer ner i hissarna. Det är oerhört mentalt ansträngande att bevaka dessa möten, det är ingen ordning och reda, man måste vara som en hök för att fånga upp det som är i luften, så att säga. Mötena brukar avslutas med en presskonferens eller en briefing, fast då brukar man i allmänhet ha sin story klar och man kanske bara behöver kolla upp någon uppgift, eller fylla i något tomt håll. Men det krävs en oerhörd personkännedom eftersom alla talesmän ju representerar särintressen.

Den här typen av händelser rubbar vardagsbevakningen och kräver större insatser. Men beskrivningen ovan visar att också den här typen av mer

'okontrollerbara' inslag i arbetet hanteras med väl inarbetade rutiner - man vet var man skall vara, vilka som skall kontaktas och vad som är värt att lyssna till. Nyhetsnätet fungerar lika bra för oväntade utspel och unika händelser som folkomröstningar och medlemskapsförhandlingar, som för det mer rutinmässiga bevakandet.

Planering och förutsägbarhet är nyckelorden och det är just planering och förutsägbarhet som nyhetsnätet med sina bevakningsrutiner möjliggör. Det är alltså inte bara en fråga om hur man skall göra, utan att det görs på ett särskilt 'schemalagt' sätt. Den finska folkomröstningen om EU kan tjäna som ett exempel. En av korrespondenterna berättar hur denna händelse planerades.

Det första steget var naturligtvis reaktionerna från Helsingfors. Men steg två och tre var Bryssel: härifrån gjorde jag uppföljningarna. Det finns nästan en automatik i detta; en ny medlem i gemenskapen då gäller det att visa den glädje som finns över utvidgningen, men också den oro som finns på andra håll. Jag visste ju sedan länge var jag kunde få en politisk glädjekommentar och var jag kunde få en orokommentar. Sedan kontakt med den kommissionär som har ansvaret för utvidgningen, och så förstås jublet på den finska delegationen. Det där hade jag planerat sedan länge och allt detta blev steg två. Steg tre blev den speciella presskonferens som Delors hade enbart för oss nordiska journalister och här fick man då en kommentar direkt riktad till Sverige och svenskarna. Resultatet var ju väntat, men jag hade gjort på ungefär samma sätt om finnarna sagt nej - fast då hade pådraget blivit större förstås - men principen hade varit densamma.

Vi har sett att nyhetsnätet och de speciella 'beats' som ingår i nätet är rutiner som gör det möjligt för journalisterna att på ett effektivt sätt samla in råmateriel till nyheter, reportage och rapporter. Med hjälp av nätet förvissas man sig om att man får in 'rätt' saker, att man inte missar något av vikt och att man lever upp till de leveranskrav som hemmaredaktionen ställer. Korrespondenterna själva talar om EU som platser att gå till (eller kontakta) och områden att söka i, det finns en ordning som gör det möjligt att bevaka den värld som är EU. Denna ordning är gemensam för korrespondenterna och i hög grad styrd av Bryssels egen agenda.

Nyhetsnät är en nödvändighet, men det nödvändiga blir lätt till en tvingande struktur och upplevs också som problem. Problemet kärna rör EU-processerna i sig själva: omfattningen av och komplexiteten i det europeiska samarbetet visar på ett mediernas resursproblem. EU-nätet genererar sådana mängder råvara att det skulle behövas en stor redaktion för att ta hand om alltsammans.

Ständigt surrar faxen, ringer telefonen - inbjudningar, förslag till artiklar, rapporter, utredningar. Det är redan lunch och som du ser har jag ännu inte ens hunnit öppna posten för telefonen har ringt i ett och jag har haft en del tips att kolla upp.

Papper, papper, papper. Samtal, samtal, samtal. Men den korrespondent

som denna morgon ännu inte hunnit öppna posten säger något intressant med anledning av detta: "ja, egentligen kan man strunta i att öppna posten, man vet i alla fall...".

Nätet ger ett överskott på information och det gäller att sovra, dvs att prioritera. Men att sovrandet inte görs på måfå visar kommentaren om den onödiga postöppningen. I och med att man lagt ut nätet så styr detta också vad som skall väljas. Det räcker att titta på kuverten så vet man vilka man skall slänga och vilka som kan läggas i högen för att öppnas eller i bråttomhögen, när väl nätet är på plats prioriterar det också. I nätet finns en inbyggd nyhetsvärdering (något jag utvecklar vidare i ett kommande kapitel).

Men trots att nätet hjälper journalisten att prioritera finns det ändå ett överskott på information och oftast ett underskott på utrymme eller sändningstid.

Det finns ju massor att göra härifrån, men hela tidningen kan ju inte bestå av EU-material. Dom flesta gör väl som jag, man hör med sin redaktion vilket utrymme som finns - och ibland förhandlar man för det gäller också att sälja in sina grejor - och så anpassar man sig efter det. Man vill ju inte skriva för papperskorgen.

Där makten är

Som vi sett skapar nätet ordning i den verklighet som för journalisterna är EU. Man kan säga att nyhetsnätet i den meningen skapar EU och det är detta av nyhetsorganisationen och journalisterna konstruerade EU som de svenska tidningsläsarna, radiolyssnarna och TV-tittarna möter.

Det innebär att nätet också utesluter: nyhetshändelser inträffar i vissa rum, men inte i andra, nätet visar vad som kan bli nyheter och var man kan finna dem. De nyhetsmässiga händelserna upptäcks just genom de komplexa mönster av arbetsrutiner, 'the beats' som bygger upp nätet. En bevakningsstruktur är skapad som bestämmer vad journalisten regelmässigt blir exponerad för och därmed upptäcker, vad som kan bli nyheter. Denna struktur blir den upplevda ordningen, blir till EU (i detta fall från Brysselsperspektivet) och den delas av korrespondenterna. Nätet är alltså gemensamt, det ingår som en delad kunskap, man talar om samma institutioner och organisationer och ofta om samma personer.

Nyhetsnätets grundbultar finns i de 'tunga' maktinstitutionerna, i de mäktiga byråkratierna. Och det är dessa byråkratier och maktinstitutioner som producerar de händelser och fenomen som kan bli nyheter, det som journalisterna ser som nyhetsmässighet. I denna mening är agendan satt och relevansbedömningen gjord av de mäktiga institutionerna.

Den verklighet om EU vi får från brysselkorrespondenterna är således i hög grad den institutionella maktens verklighet. Vi kommer att se det som lyfts upp på agendan, men sällan det som inte kommit upp. Nätet har en dubbel funktion: att ge ifrån sig och att stänga ute. Det innebär inte att de rapporter som når oss från Bryssel skulle vara oviktiga eller irrelevanta. Det

som händer, Bryssels agenda, är viktig information och kunskap, viktiga delar av EU. De behövs för att förstå hur EU arbetar och fungerar, vart samarbetet är på väg. Det innebär inte heller att korrespondenterna fungerar som 'maktens megafoner'. Bryssels mäktiga institutioner talar inte direkt och oförmedlat via medierna, så enkel är inte verkligheten. Journalister är starka aktörer med egen makt som naturligtvis också väljer och värderar och visar fram det som mäktiga intressen inte önskar offentligt. Men korrespondentera kan inte tillräckligt ofta visa dessa 'motbilder' och 'motverkligheter'. Man kan inte tillräckligt ofta gå vid sidan av EU-agendan och det beror på nyhetsarbetets förutsättningar: det komplexa EU, det ständiga flödet av information och de alltid lika knappa egna resurserna.

Visst kan man bli blind och se det man brukar se och är van att se. Orsaken ligger ju i att man lätt fastnar i den dagliga lunken av presskonferenser och briefingar. Att man bara springer runt, och allt oftare, med svenska politiker som tycker att det är viktigt att få komma i tidningen - ja, som ett vykort hem. Sedan sitter man med FT och Reuters och använder deras information och kunskaper, kanske till och med skriver av dem. Då blir det en farlig rundgång. Det kan visserligen kännas tryggt: man känner att man har producerat, på hemmaredaktionen är man nöjd om man inte missat något viktigt. Och självklart är detta inte oviktigt. Vi måste ju visa vad som händer här, hur spelet ser ut, hur besluten fattas, ja, vad du vill. Men det räcker inte, det krävs än mer för att förstå EU, Europa och Sverige - och inte minst för att kritiskt belysa. Men då måste vi journalister få chansen att själva förstå, öka vår kompetens, utvecklas och bli klokare helt enkelt. Men frågan är om man hinner utvecklas, om man hinner skaffa de insikter och kunskaper som gör att man kan se fenomenen på ett annat sätt, i ett annat ljus - ja till och med göra annorlunda nyhetsbedömningar. Som journalist vill man upplysa människor, ge dem sådan kunskap och insikt att de kan se igenom, ljusets riddare, om du förstår vad jag menar. Men då måste våra villkor bli annorlunda.

I det här kapitlet har jag försökt visa hur nyhetsmässiga händelser fångas in, men också hur händelser väljs bort. Nyhetsverkligheten i Bryssel fokuseras runt makten, de mäktiga aktörerna, organisationerna och institutionerna, eftersom de är nyhetsmässiga. Det betyder att det lätt blir maktens perspektiv och maktens definitioner som når oss via nyheterna. 'Spelet' mellan maktens män och kvinnor - nyhetskällorna - och journalisterna är temat för nästa kapitel.

Noter

¹ Denna nätmetafor har jag hämtat från Tuchman (1978)

² Tuchman (1978, sid 21)

³ Hur journalister arbetar med 'beats' beskrivs av Fishman (1988)

3. MOTSPELARE OCH MEDSPELARE

Jag har varit tvungen att gå på ölhall med Carl Bildt varje gång han varit här i Bryssel. Han har nämligen en löjlig vana att man skall sitta på Grand Place, på en speciell krog och dricka öl mellan tio och tolv på nätterna - då vill han träffa oss journalister. Det är fånigt, det är oprofessionellt och det blir oprecis information. Det är fel ur alla synpunkter. Och jag avskyr det!

Vi har sett hur viktigt det är för journalisterna att skapa rutiner för att få fram material. Man lägger ut nyhetsnät och organiserar bevakningsrundor. Ett sätt att beskriva detta är att se det som metoder att systematisera nyhetskällor.¹ En nyhetsjournalist behöver källor för att få stoff till nyheter och nätet tillhandahåller källorna. I de bevakningsrundor som innesluts av nyhetsnätet finns därför de viktigaste nyhetskällorna. I detta kapitel berättar journalisterna hur de arbetar med sina källor, hur man 'tömmer' dem på information och vilka problem man hamnar i när man arbetar mot medieskickliga källor.

Carl Bildt är en viktig nyhetskälla (så länge han har makt eller någon annan för journalisterna åtråvärd egenskap) eftersom hans person, position och kunskap kan omsättas till eftertraktad information för medierna. Därav nödvändigheten att gå på ölhall med honom.

Källor är informationsresurser och nätet pekar ut var dessa resurser finns. Sett som informationsresurser kan källor också vara annat än levande individer: dokument, utredningar, brev, fotografier och filmer, fakta- såväl som skönlitteratur, ögonvittnesskildringar, egna upplevelser, bibliotek, och inte minst medierna själva fungerar som källor. Källorna utgör "the appropriate location of facts."²

Sammanfattar man journalisternas syn på vilka de viktiga nyhetskällorna är, kan man tala om tre huvudtyper: *organiserade källor, medierna själva och vardagen.*

Det är de organiserade källorna som står i fokus i detta kapitel, men först något om de andra två.

Vi har redan sett hur viktiga andra medier är i nyhetsnäten. Medier som mediernas källor innebär att journalister lånar varandras kunskaper. Andra medier fungerar närmast som uppslagsverk, de kan tömmas på viktig information som bakgrundsuppgifter, analyser och statistik, uttalanden från nyckelpersoner och de kan också ge nyhetsuppslag. En lokaltidningsjournalist berättar att han har stor nytta av de faktasammanställningar som storstadstidningarna gör, sådana uppgifter ligger ofta till grund för egna, lokala EU-nyheter och en journalist på en storstadstidning säger:

Jag skall inte sticka under stol med att jag stjälar idéer och uppslag från andra och så gör väl alla, antar jag. Det händer också att jag hämtar faktauppgifter från andra medier och även, fast det är ovanligare, direkta citat. Men jag talar alltid om var de kommer från och jag försöker alltid kolla uppgifterna på något sätt.

Vardagskällor är klassiska källor, ögonvittnet, den drabbade - de kan vittna om en händelse eller ett förlopp. De är inte ovanliga i EU-journalistiken och allra mest tycks de användas i TV-nyheterna och i lokalnyheterna som ett sätt att konkretisera och få en lokal vinkel, de är viktiga för att "ge EU ett ansikte" (mer om detta i ett kommande kapitel).

Men de viktigaste källorna är de organiserade. Det är de personer, organisationer och institutioner som vi möter i nyheterna antingen direkt via citat, bilder eller uttalanden, eller indirekt i form av de 'underlag' journalisten använder för sin artikel eller sitt nyhetsinslag. Det rör sig t ex om politiker, experter, tjänstemän, talesmän, partier, myndigheter, intresseorganisationer, påtryckargrupper, företag. Även om de organiserade källorna ofta syns i medierna som enskilda personer så representerar de något intresse och man borde snarast tala om *källorganisationer*. Carl Bildt och andra typiska källpersoner uppträder alltså som representanter för organiserade intressen. Detta är av betydelse eftersom det pekar på att källorna har stora resurser, de har starka organisationer bakom sig medan journalisten är 'ensam' även om man förstås använder nyhetsorganisationens resurser i arbetet. Men i det vardagliga nyhetsarbetet är relationen journalist-källa i allmänhet obalanserad, källan har ofta en fördel.

För medierna fungerar de organiserade källorna som rutinkällor, det är till dem man som journalist rutinmässigt vänder sig för att söka information. Alla journalister arbetar upp kontaktnät med "högt uppsatta politiker, tjänstemän med överblick och experter med god sakkännedom", dels för att kunna bedriva ett långsiktigt arbete och dels för att snabbt få fram de uppgifter man behöver. En journalist på en lokaltidning erinrar sig var kontaktpersonerna finns.

Departementen, Sekretariatet för Europainformation, EG-delegationen, Näringslivets EU-fakta, kampanjorganisationerna, universitetet, Kommerskollegium, partikanslierna, TT, kanslihuset, kommunkontoret.

Att vara bollplank

Det finns flera typer av organiserade källor. En är de *offentliga*, de personer som i offentligheten representerar något intresse, t ex politiker, EU-kommissionens president, parlamentsledamöter. Det är så mediepubliken oftast 'ser' EU eller EU-frågan. Här har vi att göra med det den norska maktutredningen en gång kallade för institutionella eliter, de som innehar de viktigaste positionerna i det politiska, ekonomiska och sociala livet.³ De offentliga representanterna är eftersökta av medierna eftersom de är nyhetsmässiga, både som personer och som 'bärare' av makt och kunskap.

En andra typ av organiserade källor är *informanterna*. Det är personer som är centralt placerade i källorganisationerna, men som sällan eller aldrig exponeras i medierna eller framträder med sitt namn i nyheterna. Det blir i stället organisationen som framträder, "den svenska delegationen" eller "en centralt placerad tjänsteman på EU-kommissionen".

Dom här källorna är oerhört betydelsefulla, det är ju därifrån man hämtar den mesta och den viktigaste informationen. När jag får information från en sådan källa, t ex en tjänsteman på utrikesdepartementet, så är det underförstått att det här går jag vidare med för att få en officiell kommentar från en politiker. Jag citerar inte källan.

Så säger en journalist som arbetar med EU-frågan från Sverige. Situationen är densamma om man befinner sig i Bryssel - fast mycket strängare. I Sverige är det i allmänhet så att man inte citerar sin källa om han eller hon lämnat 'känslig' information, i andra fall är regeln att källan inte behöver vara anonym. Men i Bryssel namnger man aldrig den här typen av källa.

Här kan man inte citera någon med namn, uppgiftslämnarna förväntar sig anonymitet. Min första tid i Bryssel gjorde jag ett par gånger misstaget att hantera tjänstemän på 'svenskt sätt' men efter några dagar fick jag i mycket klara ordalag höra: och så vill jag aldrig mer läsa mitt namn i din tidning.

Informanterna är mycket betydelsefulla i det journalistiska arbetet och de har flera funktioner för journalisterna.⁴ De innehar strategiskt viktig information, de är experter på sina områden och de förmedlar olika typer av sakuppgifter till journalisterna. De förser journalisterna med bakgrundskunskap.

Men de fungerar också som diskussionspartners i den meningen att de kan ge infallsvinklar eller utgångspunkter för en artikel eller ett inslag, de har alltså vad man kan kalla för en *bollplanksfunktion*.

Det är personer som jag kontakter för att få en bedömning, hjälp att värdera en viss fråga. Jag kan ju inte vara expert på alla områden och därför måste jag ha hjälp med att tolka och göra relevansbedömningar. Jag behöver olika vinklar på en och samma sak och då kan jag diskutera vilka som kan vara rimligast.

Informanterna får också ofta rollen av att bekräfta eller förkasta en analys, en slutsats, eller en viktig tanke i en blivande artikel, de används av journalisterna som 'controllers', de har en *korrektivfunktion*.

Jag kan kolla om jag ligger rätt: är det här en stor grej, eller håller jag på att springa på en mina. Så jag har några personer som jag kan ringa upp och kolla om jag är på rätt spår, få en analys bekräftad.

Det är därför viktigt att peka på skillnaden mellan olika källtyper. De eliter som vi möter i medierna - och som i det här fallet representerar EU och EU-frågan - har en viss typ av resurser som gör dem attraktiva för medierna, de har position och makt. De bär naturligtvis också på kunskap och inte sällan exklusiv sådan, men de är i allmänhet inte experter som informanterna. Skillnaden är viktig; en svensk minister kan exponeras och stå till svars i medierna, får representera Sveriges hållning i en viss fråga, hennes kunskaper i sakfrågan prövas, hennes strategier värderas, men journalisten vänder sig sällan till ministern för att få bakgrundskunskap eller för att testa en idé eller söka korrektiv. Då vänder man sig istället till informanterna. Det är den

kunskap som hämtats hos dem som ministern sedan konfronterats med. Offentliga representanter och informanter är journalisternas viktigaste med- och motspelare i nyhetsarbetet.

En tredje typ av organiserade källor är organisationernas *materiella tillgångar* - lagrad information som utredningar och dokument. Sådana källor har den fördelen att de utgör "svart på vitt", de filtreras inte genom någon och de upplevs därför som mer 'objektiva'. Journalister söker dessa källor eftersom här finns sådant som organisationerna inte alltid vill göra offentligt. De är också viktiga som korrektiv till uttalanden från de offentliga källorna och till den information man får av informanterna.

Men de beskrivningar journalisterna gör av sitt källarbete pekar på att det bara är vid speciella tillfällen och för speciella syften som organisationernas materiella tillgångar systematiskt används i arbetet. Det handlar oftast om sådant som ligger vid sidan av det dagliga nyhetsarbetet, t ex mer omfattande bakgrunder till en speciell EU-fråga, historieskrivningar eller långsiktig planeringen av en 'serie' (sk featurematerial). I vardagsarbetet är det de muntliga källorna som dominerar. Ett viktigt skäl till detta är att arbetet med dokument är mycket tidskrävande och tid är en bristvara i nyhetsarbetet. I all synnerhet i EU-sammanhang där så mycket händer måste man förlita sig till informanterna och de officiella representanterna.

Kampen om offentligheten

Tidigare beskrev jag mediernas och journalisternas uppgifter i en demokrati. Ett centralt begrepp är autonomi, möjligheten för en medborgare att skaffa sig information och kunskap för att kunna göra självständiga bedömningar. Medierna är viktiga som informationsförmedlare, kunskapsproducerer och kritiska granskare.

Men den kunskap vi får genom nyhetsmedierna är i sin tur hämtad från de organisationer och institutioner som är mediernas källor. De producerar - och utgör i sig - viktig kunskap, det är ju därför de finns i nyhetsnäten. Lite annorlunda uttryckt kan då mediernas och journalisternas huvuduppgift sägas vara, "policing organizational life", att kontrollera de viktiga organisationerna och institutionerna.⁵ Detta betyder förstås att förhållandet mellan journalister och källorganisationer blir central. Vad är det för kunskap om och från källorna medborgarna får genom journalisternas arbete? Källor och medier konkurrerar om samma publik och frågan är vem som har makten att kontrollera publiciteten?

Det medierna kan ge är två slags publicitet: källstyrd respektive mediestyrd. Den källstyrda publiciteten är sådan att källorganisationen framträder på sina egna villkor, en fråga om *tillträde*. Den mediestyrd publiciteten är sådan publicitet där organisationen bevakas och beskrivs från journalistens utgångspunkt, en fråga om *belysning*. Skillnaden ligger i att i det första fallet kan källorganisationen kontrollera bilden av sig själv - man har i hög grad kunskapskontroll och kan t ex undvika negativ publicitet, medan man

i det andra fallet är 'utlämnad' till journalistens beskrivning och belysning.⁶

Källornas mål är naturligtvis att komma ut i offentligheten på rätt sätt, att undvika 'bad news', eller att helt undvika publicitet. Det gäller att kunna kontrollera vad som skall publiceras, hur det skall publiceras och när det skall publiceras, vilka bilder av organisationen och verksamheten som skall få bli offentliga. Att kunna kontrollera kunskapen om sig själv så att man kan välja vilken information som skall bli offentlig är förstås varje organisations mål.

Man kan se maktförhållandet mellan journalister och källor på olika sätt. Ett perspektiv inom medieforskningen betonar källornas makt som då bl a har beskrivits som källornas tyranni: källan är allsmäktig och styr informationen med utgångspunkt från egna intressen.⁷ Synsättet innebär att journalisterna och medierna representerar andras makt, ja rent av så att medierna blir en del av denna makt.

Orsakerna till att makten skulle ligga hos källorna är i huvudsak två: nyhetsarbetets logik och källornas kunskapsöverläge. Bristen på tid och konkurrensen om läsare, lyssnare och tittare styr nyhetsarbetet så att källorna får stora möjligheter till publicitetskontroll. Nyheter är färskvara och att komma en dag efter med publicering är sällan acceptabelt för en medieorganisation. Därför skulle journalisterna tvingas att ta de uppgifter man får och föra dem vidare utan större möjlighet till kritisk granskning. En brysselkorrespondent säger.

Tidsbristen är ett problem, jag hinner inte alltid kontrollera allting, tala med alla de som jag skulle behöva tala med. Ibland går nyheten före kontrollen.

Risken är att kravet på snabba nyheter slår ut källkritik och fakta.

Det finns förstås källor som försöker utnyttja tidspressen, man släpper uppgifter eller "läcker" vid en tidpunkt då man vet att journalisterna har begränsat med tid att kontrollera eller hitta motbilder. Visserligen kan journalisten komma tillbaka dagen efter med nya uppgifter men då är oftast "skadan redan skedd, de har fått sin publicitet".

Nästan hela EU-bevakningen, här hemma och i Bryssel bygger ju på läckor, folk som pratar. Och man vet att dom läcker det dom vill läcka och det andra - det är svårt att kolla. Man får väldigt lite dokument, det mesta är muntligt och självklart är det styrd information. Källor som läcker, så är all nyhetsjournalistik.

Det är dock i sådana situationer som ett väl upparbetat nät av olika källor visar sin betydelse. Man kan söka korrektiv, motbilder, eller kontrollera uppgifter, för att inte bli helt beroende av en enda källas utsaga. Men som vi sett talar journalister ofta om ett hårt tryck från "strömmen av händelser", men också om förväntningar från redaktionen på snabba nyheter - nyhetsarbetets logik kan alltså missgynna journalisterna i förhållande till källorganisationerna.

Maktförhållandet journalist-källa rör också tillgången till kunskap, där källorna har ett kunskapsövertag. Journalister är sällan experter på sakom-

råden. En specialiserad journalist som får koncentrera sig på ett eller ett begränsat antal områden, får naturligtvis både djupa och breda kunskaper, nästan som en expert. Men för de allra flesta nyhetsjournalister ser vardagen annorlunda ut, bevakningsområdena är stora och omfattande och det är ett närmast orimligt projekt att skaffa sig kunskaper i paritet med informanternas (det är ju därför de behövs i nyhetsarbetet). Det gäller korrespondenterna i Bryssel, det gäller inrikesreportrarna på storstadsmidierna och det gäller journalisterna på lokaltidningarna.

Men problemet rör inte enbart specialistkunskaper om ämnen och områden utan också kunskaper om det 'interna' arbetet i källorganisationerna, alltså en fråga om öppenhet. Graden av offentlighet, möjligheten till insyn i en organisations eller institutions arbete, har förstås stor betydelse för vilken typ av journalistik som kan bedrivas. Möjlighet till hemlighållande av materiella tillgångar, handlingar och dokument, är en viktig del av publicitetsmakten.

När Per Gahrton försvann

När jag tidigare tog upp frågan om offentlighet och sekretess inom EU såg vi att det finns en besvärlig gråzon där gränsen mellan offentlighet och sekretess är oklar, något som har att göra med att EU-samarbetet är en blandning mellan inrikes- och utrikespolitik. Dessutom skiljer sig EU-institutionernas system för öppenhet väsentligt från det svenska. Detta borde missgynna journalisterna, men det upplevs dock inte som något större problem. Rent principiellt är man kritisk till en ordning där slutligheten är stor, men, säger man, "i praktiken får jag ändå tag på den information jag behöver." Orsaken är att det finns så många intressen i EU-frågan och där intressen kolliderar tenderar information att spridas.

Offentlighetsprincipen är en viktig princip, men mer viktig för medborgarna än för journalisterna. Vi har många andra arbetsredskap, inte minst läckor. I allt som rör EU finns stridande intressen och då vet varje journalist att då finns det också tillgång till information. På så sätt byggs en informell öppenhet in i all EU-verksamhet.

I det dagliga arbetet här i Bryssel spelar nog inte avsaknaden av en offentlighetsprincip så stor roll. Man anpassar sitt arbete efter situationen och jobbar med tips och många källor. Men det är viktigt att ha ett starkt tryck i Sverige för att inte vår offentlighetsprincip undergrävs. Statsmakten har en naturlig böjelse för hemlighetsmakeri och jag befarar att massor av tjänstemän med glädje skulle hälsa nya möjligheter att hemligstämpla.

Men det finns dock tillfällen då journalisterna får problem med oklara regler för öppenhet och sekretess. Det gäller när man behöver 'gräva', när det handlar om icke-rutinjournalistik och då informanter och läckor inte räcker till. Då märks avsaknaden av diarier, meddelarfrihet och handlings-offentlighet i Bryssel.

Ibland blir det jäkligt tyst i brysselbyråkratin och då saknar man en offentlighetsprincip, man saknar de öppna diarerna och remissförfarandet då alla papper finns på bordet. Här vet du ju inte vad som ligger inlåst i byrålåden. När man jobbar med sådant som ligger vid sidan av den stora fåran av nyheter, då undrar man vad man inte får se. I det dagliga nyhetsarbetet är EU som ett hus med reglade dörrar men med vidöppna fönster - då får man tag på vad man behöver. Men annars...

Många journalister tror också att den här typen av problem kommer att sprida sig till Sverige i takt med att samarbetet växer, t ex vid ett svenskt medlemskap.⁸

Blir vi medlemmar så måste vi ju följa EUs regler och rutiner och det tror jag kommer att påverka öppenheten. Hittills har vi ju koncentrerat oss på att rapportera om förhandlingsarbetet, om EUs uppbyggnad och inre konflikter och då är det nog ganska enkelt att få fram information. Men när vardagen är här och vi skall ta oss an vissa sakfrågor och ärenden, när vi behöver information som tjänstemännen och politikerna inte har något intresse av att lämna ut, då tror jag de verkliga problemen uppstår. Då kommer både våra bristande kunskaper och bristen på offentlighet att märkas mycket mer.

De faktorer som kan ge källorna ett överläge har att göra med både källornas och mediernas sätt att fungera. Detta skulle alltså tala för en källstyrd publicitet. Men man kan vända på resonemanget, på samma sätt som journalisterna behöver källorna, behöver källorna journalisterna.

Källorganisationerna har i allmänhet ett stort behov av att nå ut i offentligheten, inte minst 'EU-källorna'. EU-samarbetet i Bryssel är i hög grad ett förhandlingsarbete där olika intressen skall jämkas samman, och 'på svensk mark' - valkampanj eller ej - så är de organiserade EU-aktörerna måna om att få just sina älsklingsfrågor, synsätt och prioriteringar belysta och offentliggjorda. Medierna blir då en viktig arena för olika slags maktkamper och intressepolitik. I en situation där många vill ha journalisternas uppmärksamhet blir medierna själva mäktiga aktörer. Med den utgångspunkten kan man se relationen journalist-källa som ett bytesförhållande. Båda aktörerna har resurser som kan användas gentemot den andre; källorna har information som journalisterna behöver i nyhetsarbetet medan journalisterna kan erbjuda uppmärksamhet, publicitet, som källorna behöver för att nå ut.⁹ Vilken av aktörerna som står starkast beror då på 'värdet' av dennes resurser vid en given tidpunkt.

I EU-sammanhang finns ofta ett överskott på information och många aktörer som samtidigt vill dra till sig mediernas uppmärksamhet. En sådan 'överskottssituation' ger journalisterna en hög grad av urvalsfrihet. Man kan välja bort också aktörer som i andra sammanhang är mycket nyhetsmäsiga. Dessutom är källmakt relativ i den meningen att vissa är källor och personer är starkare och vissa svagare. En lokaltidning kan naturligtvis enkelt välja bort den lokala politikern eller den lokala kampanjgruppen, däremot är det svårare att välja bort en gästande minister eller en centralt

placerad representant för en kampanjorganisation. Storstadspresen, riksradien och televisionen kan vara än mer sparsmakade, här räcker det inte alltid med att vara minister eller en centralfigur för den ena eller den andra sidan - ett öde som t ex Per Gahrton verkade ha råkat ut för då han devalverade sitt eget nyhetsvärde. En EU-reporter på en storstadstidning berättar följande.

Man kan förbruka sig själv, så att säga. Per Gahrton var den som tidigast tog upp EG-frågan och den svenska smyganpassningen till EGs regler. Men till slut hade han ropat så högt så många gånger att han blev ointressant. I medierna blev han en icke-person, han fick inte plats, det kändes inte nytt. Det blev andra ansikten som istället fick plats.

Det finns förstås officiella representanter och källorganisationer som också för de 'stora' medierna är svåra att välja bort, men något automatiskt tillträde till medierna är det sällan fråga om.

En annan faktor som verkar till journalisternas förmån är nyhetsarbetets rutiner i sig, framför allt nyhetsnätet. När journalisterna dagligen arbetar med nätet kommer man allt närmare källorganisationerna, får allt djupare inblick och insikt i deras arbete och inre liv, knyter nya kontakter. På så sätt får källorna också se hur journalister arbetar, hur de tänker och vad de efterfrågar och detta tillsammans med källornas behov av offentlighet innebär att källorna också anpassar sig till det journalistiska arbetet. Ett exempel är EUs institutioner för vilka medierna blivit alltmer betydelsefulla. 1992 omorganiserades det direktorat som ansvarar för information, kommunikation, kultur och medier. En ny enhet har bildats vars uppgift är att, "provide permanent support to the different media..."¹⁰ Utgångspunkten för EUs externa information och kommunikation är enligt kommissionen:¹¹

"It must build up a recognizable EU profile ('corporate image') and illustrate the Union's vocation and particular nature, and the European values it stands for, values based on peace, democracy, prosperity and social justice."

För att skapa denna önskvärda bild av unionens mål och verksamhet blir en utökad medieservice allt mer central, behovet av offentlighet tvingar fram anpassning. Det vore fel att se sådana anpassningar enbart som sätt att försöka kontrollera eller manipulera journalister. Det är lika rimligt att se det som ett svar på en utveckling där alltmer av samhällskommunikationen styrs av de moderna medierna och i den meningen är det snarare källorna än journalisterna som är i underläge.

Den skicklige dansken

Men precis som journalisterna via sina nyhetsnät och täta kontakter med källorganisationer får kunskap om hur källorna arbetar - och därmed kan utnyttja denna kunskap för att komma i överläge - försöker förstås källorna tillämpa samma metoder mot journalisterna. Medvetenheten om betydelse-

sen av en gynnsam bild av organisationen i offentligheten har ökat, det vittnar den växande skaran av informationshanterare om, liksom det faktum att de ledande organisationsföreträdarna 'drillas' i att hantera medierna.¹² En för organisationen korrekt bild i offentligheten är en viktig del i att skapa legitimitet för de egna intressena, något som inte minst blivit vägledande för EUs institutioner. I en påkostad informationsbroschyr skriver kommissionen följande:¹³

"Public opinion no longer accepts the Community without question. The information deficit has become part of the democratic deficit...Information and communication cannot replace policy but they are an indispensable part of any efficient policy. Without going so far as to say that policy not exist until its communicated, effective communication plays a supreme role in determining the degree of success of any particular policy."

Det ökade bruket av presskonferenser, pressreleaser, seminarier för journalister etc, innebär förstås inte att den information som lämnas är irrelevant, ointressant eller oviktig. Problemet för journalisten är att veta när källan förvandlas från en legitim informant till en ren mediestrateg, när källan försöker utnyttja mediet i ett internt förhandlingsspel eller inför ett beslut. Strategin att ställa information till förfogande (eller om man så vill, redan förplanerat nyhetsmaterial) tillämpas av alla inblandade aktörer; de förhandlande nationerna, lobby- och kampanjorganisationerna, de politiska partierna och andra intressen.

Vi har redan sett att läckor är en del av spelet mellan medier och källor. De snare försöker förstås aktivt läcka det man vill ha ut och lika aktivt hemlighålla annat. Problemet för källorna är att konfliktnivån på alla EU-arenor och i alla EU-sammanhang är hög eftersom så många parter är inblandade. Journalisterna har då oftast inga problem att komma åt motbilder eller att få fram det en part vill hemlighålla. En korrespondent berättar om slutfasen av de svenska medlemskapsförhandlingarna.

Från svenskarna fick vi inte veta ett dugg. Men från EU-sidan läckte allt ut som rörde de svenska kraven. Alla fakta kom fram, kopierades och spreds, och det berodde förstås på att så många länder var inblandade och några hade intresse av att det inte var tyst. Alla hade allt, men svenskarna teg, det var lite fånigt.

Läckor är ofta en del av olika utspelsstrategier. Källorna försöker fånga mediernas uppmärksamhet - och konkurrera ut motspelare - med ett medietillrättat utspel. Vissa aktörer blir mycket skickliga att fånga uppmärksamhet genom att formulera nyhetsvinklar eller färdiga rubriker, 'onliners', åt medierna på plats. I strategin ingår också 'timing', man väljer tidpunkten för utspel så att man kan sätta agendan. Många korrespondenter nämner en dansk politiker, Uffe Elleman-Jensen, som en sådan skicklig utspelspolitiker.

En mycket skicklig spelare. Som representant för ett litet land hade han svårt att locka till sig uppmärksamhet. Så han började göra utspel innan minster-

mötena hade startat. På väg in i sammanträdessalen hade han sin 'one-liner' klar och så släppte han den. Då kom han med i BBCs lunchsändning och nyhetsbyråerna kablade ut vad han sagt. Douglas Hurd från Storbritannien brukade komma ut innan mötena var avslutade för att säga något, men då hade Uffe redan satt agendan. Uffes inledningsutspel blev till något av ett förmöte till det riktiga mötet, informationen flyttade fram hela tiden. Finessen var ju att det som han sa på väg in, det frågade journalisterna de andra ministrarna när de kom ut. Det sägs att han var ganska passiv på mötena och till slut såg man igenom spelet. Men ett tag kunde man tro att det var Danmark som ledde unionen.

Skickliga aktörer kan genom att skapa rena mediehändelser få uppmärksamhet och god publicitet. Så kan medier användas i förhandlingsspelet men i längden går det knappast att få uppmärksamhet för innehållslösheter. Mediehändelserna slår tillbaka på aktörerna själva. Har man inget att säga, blir man 'tystad'. En journalist som bevakade EES-förhandlingarna berättar om Ulf Dinkelspiel i den svenska delegationen.

Han sa hela tiden tre saker: vi har gjort stora framsteg idag, vi har klarat av svåra frågor, tidtabellen håller. Det sa han vid varje möte, han bluffade och som källa var han helt värdelös. Alla visste ju att det var besvärjelser och till slut så struntade de flesta i att vidarebefordra dem. Men ibland är vi journalister för dåliga på att visa upp detta som det spel det är, man tar utspelet och skickar hem det.

Att lägga pussel

Journalisterna arbetar förstås mot källorna för att kunna förse publiken med viktig och relevant information, och journalisterna har därför ett intresse av att se till att själva styra publiciteten. Man vill naturligtvis inte bli en bricka i ett spel och fungera som en megafon för särintressen.

Men det är inte att förhålla sig kritisk till källorna som är det stora problemet, man vet att de flesta utsagor som kommer från rutinkällorna är färgade av källpersonernas organisationstillhörighet. Istället handlar problemet om hur man skall försäkra sig om att den information man samlar in och för vidare som nyheter till sina respektive publikers inte är snedvriden. Det är en fråga om att värdera informationen: "Har jag alla viktiga fakta så att en någorlunda rimlig bild av frågan tonar fram?" Problemet försöker man lösa med en metod som kan kallas för "fact-by-triangulation".¹⁴ Man försöker med hjälp av information och bedömningar från många håll sätta samman en bild som blir så nära 'verkligheten' som möjligt. Det är nu rutinkällornas alla funktioner blir viktiga, som experter, som bollplank och som korrektiv. Journalisten frågar sig: vilka källpersoner är kompetenta nog att uttala sig i frågan? Vilka aspekter känner just den källan till? Så söker man i sitt nät tills man fått fram den information man anser sig behöva. Det är som att lägga pussel, säger en korrespondent.

Man börjar ofta med att skaffa sig en bild av hur en fråga utvecklats, historien bakom, hur motsättningarna har gått för att få en allmän ram. Sedan kan man kontakta experterna, t ex en handläggare på kommissionen för att få lite djupare ämneskunskaper. Därefter kan man gå på dom rena sårintressena, de nationella politikerna på delegationerna. Då vet man ju att informationen man får är vinklad, men då kan jag värdera den mot vad jag redan vet och jag kan balansera intressena mot varandra. På så sätt kan man få en någorlunda god träffbild.

Genom att hämta in aspekter från många håll får man en sammanhängande faktabeskrivning av fenomenet i fråga. Trianguleringsmetoden är ofta 'osynlig', det går inte av nyhetstexten eller inslaget att utläsa att nyheten är sammanställd av uppgifter från många håll. När man så har fått en helhetsbild 'av fakta' kan man ge dessa fakta liv genom att låta en eller flera offentliga källor framträda i texten eller inslaget.

Den här metoden är emellertid mycket arbetskrävande och är ofta inte användbar i det dagliga nyhetsarbetet, för händelser av dagskaraktär. Då får man försöka värdera information på ett annat sätt. Den vanligaste metoden är då att öppet koppla samman källan med informationen. Detta kan göras på två sätt: indirekt genom att ange var uppgifterna är hämtade ifrån eller direkt genom att citera. Denna sistnämnda metod, citat- eller pratminusstrategin, innebär att värderingen av det som sägs får stå för den som uttalar sig. Genom att citera representanter för olika intressen skapar man en balans genom att källorna värderar varandra.

När jag fått fram hur konfliktlinjerna i en viss fråga går mellan två parter så 'skrapar jag fram' personer från båda sidor som kan svara på mina frågor om konflikten, dom får ge sin bild helt enkelt. Man samlar på pratminus som man sedan kan klippa ihop till en beskrivning av hur parterna uppfattar konflikten.

En del journalister talar lite nedsättande om detta slags journalistik, "ping-pong-journalistik, som egentligen inte säger särskilt mycket", men i det dagliga nyhetsarbetet klarar man sig inte utan den. En EU-reporter på en lokaltidning berättar om att hantera parterna i EU-valrörelsen.

När man intervjuar representanter för ja- och nejsidan får dom berätta varför dom tycker som dom gör och här sker inte någon direkt källkritik. Sak samma om dom säger att något är fakta, presenterar dom en siffra eller en sakuppgift så kan dom få göra detta utan att jag kollar om det stämmer. Då skriver jag det som ett citat, med pratminus, och hoppas att läsaren förstår att de uppgifterna får stå för parterna. Och jag ställer dom förstås mot varandra, säger någon att 'så är det' så får den andra parten ge sin syn. Men jag värderar inte. Skulle jag däremot använda en sådan sakuppgift i min artikel, utan att citera, då skulle jag kontrollera om uppgiften stämmer.

Allt nyhetsarbete är ett arbete med källor. I det här kapitlet har jag försökt visa hur journalisterna med hjälp av sina nyhetsnät fångar in olika slags nyhetskällor, hur detta arbete går till och vilka problem man möter.

Goda källor är värdefull egendom och därför måste man bygga upp förtroendefulla kontakter - man "bränner inte", förverkar, sina källor i onödan. Journalisterna lär känna källorna och deras organisationer väl och källorna skaffar goda kunskaper om journalisterna och deras verklighet. På så vis blir källorna både medspelare och motspelare. Nästa kapitel handlar om hur den information som källorna ger blir till nyheter.

Noter

¹ Tuchman 1978

² Tuchman, 1978, sid 13

³ En diskussion om detta finns i Olsen (1980) och i Petersson och Carlberg (1990)

⁴ Som informanter kan man också räkna de personer vars yrke är att ge röst åt organisationerna och institutionerna, presstalesmän och informatörer - professionella informationshanterare. Men journalister anser i allmänhet att dessa är mindre viktiga som informanter eftersom de saknar expertkompetens på sakområden. Istället försöker journalisterna undvika att bli beroende av informatörernas uppgifter, man vill "gå direkt på källan".

⁵ Om medier och social kontroll av organisationer, se Ericson m fl (1987 och 1989)

⁶ Begreppen tillträde och belysning motsvarar det Ericson m fl (1989, sid 5-6) kallar access respektive coverage. Ett liknande resonemang för Kent Asp (1986, sid 362-363) med hjälp av begreppen tolkningsfrihet och urvalsfrihet.

⁷ Reinton (1984), se också Mathiesen (1993)

⁸ För en intressant genomgång av hur det svenska offentlighetsystemet kan påverkas av närmandet Sverige-EU, se Svenska Journalistförbundet (1994b)

⁹ Se Asp (1988)

¹⁰ European Commission (1994, sid 20)

¹¹ European Commission (1994, sid 47)

¹² De senaste åren har det vuxit fram en rik litteratur på området mediekontakter. För en intressant genomgång se *Media, Culture and Society*, 15.3. 1993, som behandlar 'Public Relations and Media Strategies'.

¹³ European Commission (1994, sid 47)

¹⁴ Fishman (1980)

4. ATT HANTERA DET OKÄNDA - EU SOM NYHETER

EU är som en okänd kropp i ett mörkt rum som vi försöker ge en bild av. Sådant är svårt att göra nyheter av och är knappast något man kan ha på löpsedeln.

Många nyheter från Bryssel verkar ha sin grund i att en kommissionär har fått en fis på tvären och då känner ett behov av att säga något. Vips är journalisterna där fast det egentligen är en mycket obetydlig händelse.

I de föregående kapitlen om nyhetsnät och nyhetskällor har jag försökt att visa hur journalister 'rutiniserar EU-verkligheten' för att kunna fånga in det nyhetsmässiga. Med näten skapar man ordning i ett kaos och detta ordningsskapande är förutsättningen för nästa steg i nyhetsarbetet: det som fångas in och betraktas som möjliga nyheter skall också konstrueras till färdiga sådana. Och det är denna del av nyhetsarbetet som är temat i detta kapitel. Jag använder medvetet ordet konstruera, eftersom alla nyheter är just sociala konstruktioner, inte i betydelsen något påhittat, uppdyktat eller på annat sätt journalistiskt manipulerat, utan därför att nyheter är tolkningar av sociala verkligheter och därmed ett försök att skapa mening i och åt dessa verkligheter. Det är detta meningsskapande som når oss som läsare, lyssnare och tittare i den speciella berättarform som är 'nyheten'. Det betyder att nyhetsberättelser kan se annorlunda ut, berättade i någon annan form skulle andra aspekter av den valda verkligheten bli våra.

Journalister måste alltså tolka sina nyhetsobjekt - i det här fallet EU - och skapa en ram inom vilken de själva ger mening åt och förstår objektet. Men det är också inom denna ram som publiken skall förstå och ge mening åt nyheterna.¹ Ur denna allmänna ram väljer sedan journalisterna ut det man bedömer som mest viktigt för att visa vad nyhetsobjektet EU egentligen är. Det betyder att händelser, personer, fenomen, tider och rum värderas och viktas. Man gör urval med hjälp av speciella *nyhetsvärderingskriterier*.

Nyhetsforskningen visar att det existerar ett ganska stabilt och förutsägbart mönster hos de händelser och förhållanden i verkligheten som har störst sannolikhet att uppmärksammas av medierna och journalisterna och därmed blir till nyheter. Det rör sig om stora och dramatiska händelser, närhet i tid, rum och kultur, avvikelser (det oväntade), närvaron av eliter, osv.² Det räcker med att bläddra i en dagstidning eller slå på televisionens nyhetsprogram för att se att en sådan beskrivning fångar in de stora dragen i det vi betraktar som nyheter.

I det här kapitlet berättar journalisterna hur man ser på 'EU-verkligheten', de problem man möter när verkligheten skall göras till nyheter och hur man försöker lösa dessa problem. Men att konstruera EU-nyheter är inte enbart en fråga om den enskilde journalistens möte med objektet. Nyhetsarbetet är

i hög grad villkorat och bestämt av en annan ram, nyhetsorganisationen. Nyheterna om EU är därför också i hög grad en organisatorisk produkt och vilken betydelse detta har för nyhetsarbetet och journalisterna avslutar det här kapitlet.

Den komplexa EU-frågan är mycket svår att hantera journalistiskt, EU-samarbetet innehåller så många sakområden, det är rörligt och föränderligt och journalisterna talar ofta om EU som något osäkert: "Det enda vi kan vara säkra på", säger en journalist, "är det ovissa, det osäkra eftersom EU är en process, en ständig utveckling". Och processer är svåra att göra nyheter av, de är abstrakta, de är pågående (ingen tydlig början och inget tydligt slut) och de är ofta odramatiska.

Långsamma förändringar passar inte nyhetsverksamheten. Men sanningen är ju att just dessa förändringar, sådana här stora processer; EU, ekonomins globalisering och den informationsteknologiska revolutionen är så oerhört betydelsefulla. Detta är de grundläggande förändringar som påverkar varje människas liv, idag och imorgon, men de är så oerhört svåra att göra nyheter av.

Komplexiteten, processkaraktären gör det svårt att visa fram en tydlig och tillräckligt sammansatt nyhetsbild. EU är "så mycket på samma gång": det kan beskrivas från Bryssel - medlemsländerna, institutionerna, Europa; från ett bilateralt perspektiv - förhållandet Sverige - EU; eller från ett nationellt - EUs betydelse för nationella, regionala och lokala förhållanden. Till detta kommer så mer tydligt avgränsade situationer som de svenska medlemskapsförhandlingarna och det svenska EU-valet. Men det är alla dessa perspektiv som tillsammans är EU-frågan som journalisterna ser den och man vill förmedla hela denna bild. I uppdraget ligger att man skall ge helheten, visa sammanhangen, spåra utvecklingen, bedöma konsekvenserna, kort sagt, visa komplexiteten men också göra detta komplexa begripligt.

Jag vill att människor skall se att EU är något som ständigt pågår, inte något färdigt. Därför får jag inte säga: så här blir det. Istället måste jag lyfta fram den ständiga dynamik som finns i samarbetet. EU är ju så gott som en hel kontinent med många kulturer och länder med sin speciella historia och med sina speciella utgångspunkter. EU är lika mycket konflikt som samarbete.

Risken är att journalistiken blir för snäv och för perspektivlös, att journalisterna bara "hinner skrapa på ytan". Uppdraget verkar ogörligt.

Att förmedla denna bild av EU - komplex och samtidigt begriplig - ställer stora krav på journalisternas egna kunskaper, att berätta om något sammansatt förutsätter att man själv har trängt in det. Journalistik är heller inte vetenskaplig forskning: leveranserna skall ske snabbt, passa in i det dagliga flödet, vara anpassade till tillgängligt utrymme och dessutom vara säljande. I ett kommande kapitel skall jag visa hur journalisterna uppfattar sin egen kompetens och de egna sakkunskaperna som en förutsättning för EU-journalistiken.

Även om inte alla journalister kan vara EU-experters krävs kunskap i sådan utsträckning att man med någorlunda säkerhet kan ge en rimlig bild av EU.

Sakfrågor måste placeras in i ett sammanhang och det kräver att man kan EU. Man måste veta hur institutionerna fungerar, arbetar och tänker, men man måste också veta vad som händer i de viktigaste medlemsländerna och hur de ser ut och fungerar: man måste kunna lite tysk, fransk och brittisk inrikespolitik, historia och kultur.

Sådan är scenen och sådana är kraven på journalisterna som aktörer på denna scen. Detta är bilden av den goda EU-journalistiken, idealet. Men verkligheten? EUs sammansatta karaktär måste ges en form; "Man kan inte", som en journalist uttrycker det, "börja sin artikel med att säga: God morgon kära läsare, ni vet väl att EU är en process." Istället söker man det konkreta - oavsett om man arbetar som brysselkorrespondent eller som allmänreporter på en lokaltidning är jakten på *konkretiseringar* en viktig del av journalistiken.

Jakten på det konkreta

EU i Sverige har inte sällan förknippats med snus och raka gurkor. Det är fenomenen som lyfts fram i debatten och har sitt ursprung i medierapporteringen. Det goda med snuset och gurkorna är just det handfasta och det är därför som de nästan blivit symboler för EU. Tanken är förstås att "använda snuset och gurkorna som ett sätt att visa hur EUs regelsystem fungerar". Man hänger upp det större på det mindre och försöker göra det abstrakta (regelsystemet) begripligt med hjälp av det konkreta. Ambitionen är att låta de vardagsnära exemplen kasta ljus över processerna.

Ett annat vanligt sätt att söka konkretion är att se vad ett EU i praktiken betyder för ett medlemsland - helst så likt Sverige som möjligt. Detta är ett typiskt reseuppdrag för en korrespondent eller en Europeareporter. Också de hemmabaserade EU-reportrarna gör sådana resor och många lokaltidningar haft journalister på plats i Europa för att se, jämföra och undersöka hur EU påverkar vardag, ekonomi, politik.

Ett tredje sätt är att använda det klassiska formatet 'att vinkla på person', att ta fram en EU-regel (eller ett förhandlingsresultat) och försöka översätta till en vanlig människas vardag. Journalisterna gör då ett symbolporträtt: bonden, fiskaren, småföretagaren, konsumenten, allergikern.³

Men konkretionsförsöken har alla sina problem. Snusgurkorna blir lätt kontraproduktiva. Exempels makt blir lätt för omfattande och det konkreta övergår inte i det abstrakta, exemplet uppfattas inte som just ett exempel utan som 'hela verkligheten'.

Det finns journalister som fnyser åt snuset och gurkorna. Fast tanken är ju inte att det är snus- och gurkproblem som skall diskuteras, de skall göra EU-politiken fattbar. Snuset kan visa på gränsen för själbestämmandet. Men sedan tvingas jag ju hålla med kritikerna, ibland känns det som om vi blivit så fångade av de här metaforerna att vi inte kommer ur dem, att vi inte klarar översättningsproblemet.

Nej, det är inte lätt att gå från det konkreta till det abstrakta, att omvandla snus till självbestämmande. Även om journalisterna kan kontrollera exemplen så kan man inte göra något åt att de blir "slagträn i debatten" och därmed slår tillbaka på dem själva.

Att försöka belysa vad ett EU-medlemskap konkret kan innebära genom att ta utgångspunkt från ett medlemsland är också det problematiskt eftersom det är svårt att avgöra vad som kan bero på medlemskapet och vad som har helt andra grunder - historia, kultur, politiska särdrag. För en dansk och en holländare är ofta konsekvenserna av EU-medlemskapet otydligt och det blir naturligtvis inte mer tydligt för en eventuell 'EU-svensk'. På plats frågar man förstås en mängd människor, men vilka kan konkret avgöra, vilka har överblick och insikt nog att säga att detta har EU fört med sig? En lokaltidningsjournalist som gjort en sådan reportageresa säger:

Det jag kom hem med var ett antal reportage som egentligen mynnade ut i att ingen kunde säga särskilt mycket om EU-medlemskapets konsekvenser. Man levde ungefär som man alltid gjort. Få talade om EU, än färre kunde säga något om effekterna. Visserligen trodde en småföretagare att han tjänat en del på de öppna gränserna, men det bestående intrycket var att inget större hänt. Det blev bra reportage om vardagsliv - men inte så mycket om EU. Och det är nog sant, det märks kanske inte så mycket, men vad säger att samma sak skulle gälla nu om vi blir medlemmar. Det är hela tiden denna förbannade osäkerhet.

En EU-reporter på en storstadstidning har samma erfarenheter.

Man åker ner i Europa och gör ett jobb på den så kallade EU-familjen: så lever man i Belgien, så lever man i Tyskland, så lever man i Italien. Men det säger i ärlighetens namn väldigt lite om EU. Pedagogiskt, javisst. Men vägledning om EU, knappast.

Symbolporträttet har också sin begränsning. Det är svårt att översätta EU-reglerna innan de trätt i kraft och i praktiken visar sina konsekvenser. Regelverken för jordbruksområdet, fisket och de regionala frågorna - för att utgå från tre vanliga symbolporträtt: bonden, fiskaren och småföretagaren - är så komplicerade och svårtolkade att det krävs mycket expertis för att säga något säkert. Och än värre blir det förstås om man från bonden och småföretagaren skall lyfta fram konsekvenserna för den vanlige svensken i mataffären eller på arbetsförmedlingen.

För lokaltidningsjournalisterna är lokala vinklar på EU nödvändiga eftersom deras uppdrag innebär att de skall arbeta enligt en närhetsprincip. De lokala symbolporträtten och symbolfrågorna är därför särskilt viktiga. När EU-frågan är aktuell försöker man därför, "vinkla så många händelser som möjligt åt EU-hållet." En journalist berättar om ett föredrag på temat narkotika och skolan.

Efteråt intervjuede jag föreläsaren - som var expert på narkotikafrågor - om hans bedömning av EU och knarket, jag ville ha en EU-vinkel samtidigt med en lokal vinkel på knarket i våra skolor. Han kände till narkotikapolitiken och narkotikafrågorna i EU men kunde inte säga något om ett medlemskaps konsekvenser. Och det är klart att det inte går att säga så mycket innan reglerna prövats i praktiken. Det förutsätter att man är medlem. Först då går det väl att riktigt se konsekvenserna. Men den insikten hjälper ju inte när man vill visa vad EU kan betyda, det är ju sådana konsekvenser mina läsare vill veta för att kunna ta ställning.

Många journalister talar om de stora svårigheter man hade med att konkretisera EES-avtalet, och inte är det lättare med Maastrichtavtalet som tillsammans med förhandlingresultatet EU-Sverige, är den grund som utgör ett eventuellt svenskt medlemskap. Det man kan redovisa är mer eller mindre väl grundade bedömningar vilket ofta blir en osäkerhetsrapportering och sådan är knappast konkret. Det finns dock konkretiseringar. Problemet är att de kommer från EU-förespråkare och EU-motståndare och därför svåra att använda, de är 'smittade' av särintresset.

Särskilt tydligt blir konkretionsproblemet för tv-journalisterna. Det är svårt att göra analytiska tv-nyheter, abstrakta resonemang passar där ännu sämre än i tidningarna. Mediet har sina tydliga begränsningar men också sina mycket tydliga fördelar. Med bilder kan man komma nära, bilder kan engagera och skapa nyfikenhet - tv är mer emotionellt än informativt.⁴ Problemet ligger förstås i visualiseringarna, att hitta de bilder som kan berätta och engagera publiken. Visst kan man åka till en bonde för att få bilder att illustrera EUs jordbruksstöd eller till en soptipp för ett inslag om EU och miljöfrågorna, men journalisterna säger att det alltför ofta tenderar att bli män i kostym som stiger in eller ur svarta limousiner, eller kommer ut från en förhandlingslokal med ett papper i handen.

Försök göra tv av valutaunionen så får du se! Och det mesta som EU gör är föga bildmässigt, det handlar ju om vad som skall hända i framtiden och hur fan skall man kunna filma det? Jag gjorde ett inslag om diskussionen om röstreglerna i ministerrådet och det visade sig vara en fullständigt hopplös fråga, siffror, procentsatser, alla bråkar med alla, abstrakt och fullständigt utan bilder. Den typen av grejor försöker jag undvika, man får lära sig att sådant sköter tidningarna bättre.

Världen mitt i Sverige

Ett annat stort nyhetsproblem för journalisterna har att göra med EU-samarbetets blandning av mellanstatlighet och överstatlighet. Förhållandet EU-Sverige är inrikespolitik och utrikespolitik på samma gång vilket inte så lätt låter sig fångas med de klassiska journalistiska vinjetterna Utrikes och Inrikes nyheter: "Det är som med Bergslagen", säger en journalist, "ligger inte riktigt under någon landshövding".

Som medlem i EU kan det som beslutas i Bryssel ses som inrikesfrågor i

Sverige. Samtidigt har det också en tydlig utrikespolitisk sida. Beroende på var man har sin utsiktspunkt så betonar journalisterna dessa sidor på lite olika sätt: korrespondenterna i Bryssel tenderar att betona EU- eller Europaperspektivet - allra mest de som tidigare varit renodlade utrikeskorrespondenter - medan inrikesreportrarna lägger starkare betoning på det svenska perspektivet. Men oavsett detta är alla samstämmiga i sin uppfattning att om Sverige blir medlem kommer det svenska perspektivet att ta överhanden. Man talar om risken för 'försvenskning'.

I takt med att Sverige närmat sig den europeiska gemenskapen har den svenska delegationen i Bryssel kommit att bli allt mer central för de svenska korrespondenterna. Kompetensen och (insides)kunskaperna om EU har hos delegationen blivit allt större och man har vinlagt sig om en allt öppnare attityd gentemot journalister (även om flera korrespondenter påpekar en "fånig och onödig slutenhet, man kunde åtminstone vara lika öppen som man är hemma i Sverige").

Den svenska delegationens betydelse i nyhetsnätet i Bryssel har alltså vuxit. Det är naturligt eftersom det där inte uppstår språkproblem, kulturkrockar och sällan förståelseproblem.

Jag vänder mig mycket mer till den svenska delegationen idag än för något år sedan, till dom svenska experterna och tjänstemännen. Det är lättare, dels språkmässigt och dels kunskapsmässigt. Vi delar ju på ett kunskapsarv, en kultur inte minst i synen på journalistik och hur man bemöter journalister. Vi kan enas om den 'ram' en fråga har, en svensk representant vet ju automatiskt vad en fråga har för koppling till situationen i Sverige.

Detta betyder inte nödvändigtvis att EU ständigt kommer att beskrivas från en svensk utgångspunkt, att de svenska korrespondenterna blir talesmän för svenska intressen och tolkningar. Men att det gradvis skett en försvenskning i den meningen att delegationens betydelse som bevakningsområde vuxit, är otvetydigt. Om det sedan också betyder att det skett en försvenskning av rapporterings- och nyhetsperspektivet är en annan sak. Men att risken finns uppmärksammas av korrespondenterna.

Det får så att säga inte bli svensk inrikespolitik i Bryssel, att vi journalister skall fungera som några jävla pipe-lines för vad svenskarna i Bryssel tycker. Det har varit så - och är så - att danska journalister går till danskarna, tyska till tyskarna osv. Vi svenska journalister har fått, eftersom Sverige inte varit med, gå runt till flera länders representanter. Det har varit en fördel, bevakningen har blivit mer sammansatt och mångsidig. Nu kan det bli ett tryck - och ett sätt att göra det enkelt - att luta sig mot den svenska delegationen och svenskarna här nere. Men vi får inte falla i den fällan, vi får en sämre EU-bevakning om vi bara rapporterar om det egna - om allt fokus riktas mot vad svenskarna gör.

Idealet, menar korrespondenterna, är att sätta in det svenska i ett europeiskt EU-perspektiv, att koppla samman Sverige med Europa.

Inte oväntat uttrycks oron för försvenskning allra tydligast av de journa-

lister vars uppgift är att lägga ett europaperspektiv på EU-Sverige och de som arbetat länge med internationell politik och internationella

frågor. Särskilt tydligt blir problemet inför och under EU-valet då europafrågorna "tycks börja och sluta vid färjeterminalen i Malmö."

Det är förstås naturligt att Sverige blir utgångspunkten för journalistiken - jakten på det konkreta handlar ju oftast om det konkreta för Sverige. Men EU är trots allt en internationell organisation och försvinner det perspektivet så förlorar man sammanhang. Risken för försvenskning ökar vid ett medlemskap då allt fler svenska frågor kommer att avgöras i Bryssel och då svenska politiker, i synnerhet ministrarna, får en minst lika viktig arena i Bryssel som i Stockholm.

Problemet med försvenskningen rymmer flera dimensioner. Det finns en professionell dimension: korrespondenterna i Bryssel varnar tydligast för risken att europafrågorna blir svensk inrikespolitik. Det finns ett tydligt stråk av kritik mot inrikesjournalistiken, att det (naturliga) svenska perspektiv som denna utgår från skall följa med till Bryssel; att inrikesreportrarna, kommer att flockas runt de svenska ministrarna och de svenska tjänstemännen och föra vidare denna svenska bild som sanningen om EU. En korrespondent säger:

De svenska politikerna kommer att ha ett följande av svenska journalister med sig som kanske inte är tillräckligt insatta i verkligheten här nere. Det blir naturligt att man skickar ner inrikesreportrarna eftersom dom så väl kan den inrikespolitiska vardagen. Men risken är att de kommer att jobba som de gör hemma, koncentrera sig till de svenske, så att säga. Då är jag rädd att det blir lite för snävt, att vi tappar överblicken.

Oron för att EU-journalistiken kan bli en "förlängd inrikespolitisk bevakning" delas alltså av korrespondenterna i Bryssel som också bestämt hävdar att det krävs en ny typ av både journalistisk kompetens och journalistisk inriktning när EU-Sverige skall bevakas. Å andra sidan får brysseljournalistiken inte sällan kritik från de hemmabaserade EU-reportrarna.

Ibland känns det som korrespondenterna blivit en ny slags kremlologer. De styrs av presskonferenser och vidarebefordrar de kryptiska uttalanden som någon kommissionär kommit med. Sedan skall detta tolkas - det är en defensiv typ av journalistik.

Att förlora Europa

Kritiken mot ett utpräglat brysselperspektiv delas av flertalet journalister på lokaltidningarna. De har ofta svårt att se relevansen i många av de nyheter som kommer från Bryssel. Men vid sidan av denna 'inre' motsättning i journalistkollektivet finns hos korrespondenterna en annan sida av oron för försvenskning: ett eventuellt svenskt medlemskap kommer att innebära att viktiga delar av den svenska politiken flyttar till Bryssel och måste bevakas därifrån, alldeles oavsett vem som gör det. Och bara tyngden av alla frågor med svensk anknytning som då blir aktuella innebär en så stor arbetsbelast-

ning att det europeiska perspektivet av det skälet går förlorat. Allt fler politiker, allt fler presskonferenser, allt fler papper - "man riskerar att drunkna i det nationella".

Det är den här senare farhågan som uttrycks tydligast och där finns också en samsyn bland journalisterna. Med försvenskning följer att man riskerar att förlora det viktiga europeiska perspektivet. Men en sådan "närsynthet" har inte bara med försvenskningen att göra utan också med 'brysselfieringen' av nyhetsverksamheten om EU. Den kritik som riktas mot brysselperspektivet från de hemmabaserade EU-journalisterna motsvaras av en oro hos korrespondenterna själva. Det komplexa EU är inte bara den institutionella strukturen, den annorlunda politiska kulturen, röstregler osv. EU är komplext därför att det är ett ständigt föränderligt samarbetsprojekt mellan många europeiska nationer. EU går inte att helt förstå från Bryssel.

Bryssel är ju inte alls Europas huvudstad. Här finns ett kvarter som är EU - i övrigt är Bryssel en europeisk stad i Flandern. Men vi sitter här, ofta fångade av spelet, personerna och byråkratin.

Korrespondenterna efterlyser större möjligheter att lägga ett europeiskt perspektiv på EU-bevakningen för att just kunna visa på EU-frågans sammansatthet, för att inte fastna i 'brysselfieringen'. Men händelsetrycket är så starkt att det är svårt att lämna Bryssel i all synnerhet om man är ensam korrespondent.

Nyhetsarbetets egen logik styr alltså in mot Bryssel eftersom det är där 'det händer'. Det är dock inte EU i största allmänhet som gör Bryssel intressant utan istället det som händer där och som har relevans för Sverige. Att internationellt samarbete reduceras till nationellt perspektiv upplevs som ett problem, men samtidigt är just det svenska ett av många sätt att 'hänga upp' en händelse eller en fråga på. Idealet är att visa fram det europeiska samarbetet i sin komplexitet - visionerna, det gränsöverskridande, det mångnationella samarbetsprojektet - medan nyhetsarbetets krav tycks tvinga fram en inriktning mot det motsatta: "Sverige har alltid hög prioritet".

Det vore naturligtvis ett grovt 'tjänstefel' om inte journalisterna, oavsett de befinner sig i Bryssel eller i Östersund, inte noga undersöker och avgör vad EU betyder för Sverige och för svenskarna. Att därför ha Sverige som måttstock - hur Sverige påverkas, vad ett EU-beslut kan få för konsekvenser för svenska medborgare - är legitimt och dessutom en skyldighet. Men denna självklara rapporteringsplikt, "the swedish connection", kan också bli ett beskrivningstvång. Vissa frågor eller områden kan bli icke-frågor av det skälet att de inte har någon naturlig nationell koppling. EU-nyheter bestäms av vad som står på den svenska agendan.

Ibland känns det som dom grejor man gör inte får den lansering de är värda bara därför att de inte är 'on-line' med vad som händer i den svenska debatten. Därför känns det också som om jag måste trappa upp bevakningen på de typiskt svenska frågorna, eller de svenska områdena nästan oavsett vad som händer i EU.

En annan korrespondent gör följande reflexion.

Man behöver inte alltid i EU-bevakningen hitta en svensk vinkel, men det är klart lättare att sälja in sina grejor om det finns en svensk 'krok'. Känner man att något är för långt ifrån Sverige och svensk vardag så avstår man lätt från detta. Därför kollar jag alltid av hur den svenska debatten går och tänker på detta när jag gör ett jobb.

Och en telegramredaktör på en lokaltidning säger om nyhetsbedömningen.

Nyhetsvärderingsmallen är att allt som rör Sverige automatiskt blir nyhetsmässigt. Internt tjafs i Bryssel, om Tyskland och Frankrike bråkar, sådant hamnar i skymundan. Det är Sverige som är viktigt. Med så lite utrymme som vi har måste man göra hårda prioriteringar.

Att välja nyheter

Det som styr mig är det som händer. Och trots att jag håller på med EU nästan dygnet runt så känns det ändå bara som om jag gör enstaka nedslag, när det händer något särskilt. Det är otillfredsställande, samtidigt går det ju inte att beta av EU kapitel för kapitel. Hur skall man kunna få kontinuitet när så mycket pågår samtidigt, när så många viktiga frågor är uppe på dagordningen vid ett och samma tillfälle. Man får inrikta sig på vissa saker, de stora händelserna, de stora konflikterna och de viktiga konfliktfrågorna.

Vi har sett att journalisterna brottas med svårigheten att förmedla den bild av EU som man anser vara den mest relevanta: den sammansatta, det ständigt föränderliga, det motsägelsefulla. Samtidigt är EU-frågan i hög grad nyhetsmässig, Bryssel är ett betydelsefullt nyhetsrum, medlemskapsförhandlingar och EU-val är viktiga nyhetstider. Från dessa nyhetsrum och nyhetstider måste man välja, uppmärksamma och bestämma det viktigaste.

Ett grundläggande villkor för att något skall uppmärksammas är att det händer (eller nyss har hänt) och det första en journalist måste göra är alltså att bestämma detta. En korrespondent måste avgöra vad som händer i Bryssel, en hemmabaserad EU-reporter vad som händer nationellt, regionalt eller lokalt, en telegramredaktör vad som händer i den flod av telegram som når redaktionen (där någon annan redan gjort en bedömning av vad som hänt). Hur viktigt 'händelsen' är för uppmärksamhet visar följande.

Den danska omröstningen om Maastrichtavtalet väckte medierna och oss journalister. Det var då vi började titta på hela EU-projektet och kritiskt granska det på allvar. Ballongen sprack, politikerna kunde inte förneka verkligheten - det hade hänt! Att vi så lite tagit upp problemen med unionen tidigare berodde säkert på att det inte fanns någon 'eko-kammare', nu fanns den - och det som hänt var att danskarna sa nej.

Det händer ständigt något i EU-verkligheten, massor av dramatiska, oväntade händelser där eliter är inblandade inträffar. Fast det finns naturligtvis tider och platser som är mer händelselösa. Journalister på lokaltidningar påpekar ofta att det är svårt att sätta in EU i den lokala verkligheten. Som vi

sett får man ofta konstruera detta genom att lyfta fram något lokalt och vinkla det mot EU. Men så händer något, ett avtal om svenskt medlemskap blir klart, en tid för folkomröstning och EU-valrörelse bestäms och då förändras situationen.⁵

Händelser är centrala i nyhetsarbetet, samtidigt som de är problematiska, det finns en uppenbar risk att bli styrd av dem. För korrespondenterna innebär det ständiga flödet av nyhetsmässighet, Bryssels agenda, att det sällan blir tid för något annat och det gör det svårt att söka egna - och nya - spår.

Man blir i stor utsträckning händelsestyrd, man dras med av den dagliga strömmen, av det som händer och det som sägs. Har parlamentet en hearing kring en viss fråga kommer jag förmodligen att skriva om den. I annat fall hade jag nog inte ens kommit på tanken att närma mig just det. Sak samma om kommissionen lägger fram ett förslag eller rådet har en debatt - det är sådana händelser som jag använder för att göra nyheter.

Alla journalister pekar på dilemmat med händelsestyrning och säger att EU-journalistiken skulle bli bättre om det fanns tid och möjlighet att också fånga in det som rör sig utanför nyhetsströmmen. En korrespondent berättar om sin skrivbordslåda fylld med uppslag och ideér om vad som skulle kunna göras - ofta för att ge en lite annorlunda bild och nya beskrivningar av EU och Europa.

Jag har länge velat göra en serie som jag döpt till välfärdsdraman, en serie som skulle handla om välfärden i Europa - hur är livet som mamma, barn, sjuk, pensionär osv på olika håll i Europa. Visserligen rör det saker som EU inte direkt har inflytande över men som ändå skulle ge en viktig bild av livet i EU. Men det här kräver tid till research och det har jag sällan och det som hindrar mig är själva nyhetsdraget.

Visst blir också sådant gjort, det finns utrymme för det annorlunda, för de eftertänksamma reportagen och de mer sammansatta beskrivningarna och analyserna. Men nyhetsdraget är hårt, i synnerhet för de journalister som förväntas spegla "det löpande" oavsett detta äger rum i Bryssel eller har med den svenska EU-politiken och debatten att göra.

Men det som händer, det löpande, är i sig en kunskapskälla, en nyckel till förståelsen av hur institutionerna arbetar, hur EU fungerar, hur aktörerna lägger upp strategi och taktik: "man måste gå i sjön för att lära sig simma".

Ja, det är viktigt att hänga med i den dagliga händelseströmmen om man skall begripa EU: att vara med vid rådsmötena och försöka urskilja nyanserna och skiftningarna hos ländernas representanter. Det behöver man för att förstå åt vilket håll EU utvecklas. Och är man inte med, då blir man 'off', då tappar man i inblick.

Svårigheten att gå vid sidan av Bryssels egen agenda, leder till att det blir en speciell typ av beskrivningar och bilder som förmedlas från Bryssel. Resursbristen innebär att fokus blir "det institutionella EU" och det "institutionella arbetet". Det är nödvändigt, men inte tillräckligt för att förstå EU.

Men händelsestyrning är alltså inte något unikt för korrespondenterna

även om Bryssels agenda är speciell. Att bevaka förhållandet EU-Sverige, den svenska EU-politikens utgångspunkter och förändringar, manövrerandet, särintressena och konflikterna, innebär för alla journalister som har EU 'på schemat' att man lätt fastnar i det som händer.

Drama och nyhetskonjunktur

Men allt som händer blir förstås inte nyheter, en lång rad dramatiska, oväntade händelser där eliter är inblandade når aldrig tidningssidorna eller radio- och TV-nyheterna. Journalisterna måste förutom att överblicka händelseströmmen också sortera den, avgöra vad som är av särskild vikt.

Min urvalsprincip grundar sig på hur det påverkar medborgaren, det handlar om det som är stort, det som kostar mycket pengar och det som kan tänkas bli strid om.

Journalister sakorienterar. Det är de tunga principfrågorna som lyfts fram i rapporteringen, sådana frågor eller områden som upplevs direkt beröra väsentliga förhållanden för medborgaren, arbete, ekonomi, hälsa. Nyheter konstrueras alltså oftast utifrån ett antal valda sakfrågor eller sakområden inom vilka något har hänt. Händelseorientering och sakorientering, detta är den gängse journalistiken och den är inte utan komplikationer.

Eftersom sakfrågor oftast beskrivs utifrån en händelseaspekt - något har hänt i frågan, ett utspel är gjort, ett beslut är fattat - är faran att det blir själva händelseaspekten av frågan som betonas, inte frågan i sig.

Problemet med ett nyhetsflöde är att det blir ytligt rapporterat, men vad människor behöver är en grundlig referensram, en plattform där de viktiga frågorna presenteras och blir genomlysta - helheter, bakgrunder, analyser. Med en sådan referensram kan läsarna sedan sortera in det dagliga nyhetsflödet och bilda sig en egen uppfattning. Annars blir det ett virrvarr och man drunknar i snus.

Resonemanget känns igen. Det journalistiska uppdraget kräver att skeenden, händelser sätts in i ett större sammanhang. Idealet kolliderar mycket ofta med verkligheten; brist på tid och kanske också brist på kompetens för med sig att det "snarare blir nedslag än sammanhang".

Men det finns förstås också en mer 'ideal' EU-journalistik, främst på storstadstidningarna där man i allmänhet har större möjligheter att regelmässigt ta fram bakgrunder och sätta in händelser i ett större sammanhang. Lokaltidningarna med sina mer begränsade resurser och med inriktning mot det lokala har svårare med detta. Det är visserligen inte ovanligt med väl genomarbetade 'serier' om de viktigaste EU-områdena och hur EU fungerar, men i allmänhet är sådana serier kopplade till speciella perioder som de svenska medlemskapsförhandlingarna och EU-valet. Mer sällan ser man den typen av bakgrunder i vardagsrapporteringen. Journalisterna på lokaltidningarna återkommer ständigt till detta: "vi ger inte läsarna det de behöver för att kunna orientera sig."

Att redovisa något som hänt på ett visst område eller i en speciell fråga - hur tung och viktig den än må vara - är inte detsamma som att förmedla kunskap om eller förståelse för sakområdet. Och ju fler sådana händelsenedslag som görs desto mer förvirrad riskerar bilden bli - 'snuttifiering' brukar det kallas i mediedebatten. Televisionens händelserapportering får ofta stå som exempel för detta drag hos den moderna journalistiken.

Problemet är ju den extrema händelseinriktningen. Världen och verkligheten beskrivs genom en räckta händelser utan inbördes sammanhang. Därför är det ju så svårt att orientera sig i världen med hjälp av TV, begripligheten får stryka på foten eftersom det övergripande, sammanhangen, kommer bort.

TV-journalisterna själva talar om detta, att man har mycket mer information än man kan förmedla och att allt inte går att säga eftersom mediets krav är sådana att viss slags information inte passar. Det är mycket som måste sorteras bort och då tenderar nyanser och sammanhang att inte komma med. Men också många tidningsjournalister beskriver nyhetsarbetet i liknande termer, en allmän trend inom nyhetsjournalistiken där snabbhet, enkelhet och konkretion har blivit allt viktigare.

Att vara först är högt prioriterat och kraven på snabbhet påverkar ju negativt eftertanke och resonemang. Enkelt och snabbt skall det vara, tydliga händelser, tydliga vinklar och slagkraftigt berättat.

I informationsbruset är kampen om uppmärksamhet hård och då ökar betydelsen av nyheternas 'form', man säljer på dramatik. Att nyheter ofta ges dramats form är välkänt, problemet med EU som nyhetsområde är att det så sällan är dramatiskt, det händer mycket, men spännande är det sällan, "någon direkt action är det ju inte i EU-processerna". Dramatik upplevs dock som viktigt för att skapa intresse och är det för lite 'naturlig' dramatik så kan man på olika sätt öka den. Ett vanligt sätt är att "markera kris". Man använder då det faktum att ju fler aktörer som är inblandade i något, desto sannolikare att intressena kolliderar. EU har den karaktären, många och långa förhandlingar där olika intressen skall vägas samman och där det alltid uppstår meningsskiljaktigheter. Det är därför oftast lätt att få någon att säga: "det spricker om inte..." eller, "vi stoppar beslutet om inte...". På så sätt markerar man kris och kan förhoppningsvis hålla intresset uppe för nyhetshändelsen.

Så jobbar vi väl alla, men det ger lätt en fel bild när man 'skruvar upp' för mycket. Ta medlemskapsförhandlingarna, de var lätta att dramatisera. Det blev en boxningsmatch och man kunde betygsätta resultatet. Men det dramatiska i förhandlingarna innebar att fokus kom att ligga just där, EU blev vad förhandlingsresultatet blev. Men ett medlemskap är ju så oändligt mycket mer än ett avtal på några sakområden. Vi gav en fel totalbild av vad EU egentligen är.

Nyhetsvärdering är inte något absolut, händelser och sakområden är ur nyhetssynpunkt relativa, alla tunga frågor blir inte automatiskt viktiga. Nyhetsjournalistik går i konjunkturen, varierar tidsmässigt. Vi känner igen

situationen, under en viss period är t ex miljön på agendan för att snart avlösas av någon annan fråga.

Journalistik går i vågor. Idag är ju arbetsmarknadsfrågor helt ute, konsumentfrågor betraktas av många som kärringjournalistik och detsamma gäller väl jämställdheten, de blir därför mindre viktiga eller eftersatta. Nyheter har inget absolut värde, de är bara viktiga i relation till något annat.

Detta "något annat" är svårbestämt. Det kan ha att göra med att vissa frågor "har en grå stämpel över sig" eller att de är så abstrakta att de är svåra att hantera. Flera journalister nämner demokratifrågan som ett exempel. En tv-journalist betonar vikten av att visa skillnaderna mellan EUs och Sveriges syn på handlingsoffentlighet, men säger samtidigt att den är "hopplös att bilda sätta". Men offentlighetsfrågan hamnade till slut i nyheterna i första hand, tycks det, som ett resultat av att ett antal välkända svenska författare, jurister och debattörer lyckades placera den på medieagendan.

Demokratifrågan känns abstrakt och det var nog därför den inte blev en stor nyhetsfråga förrän den dök upp på några större tidningars debattsidor. Då gick det inte att undvika den i nyhetsarbetet heller.

Detta pekar mot att sakorienteringen, eller viktighetsbedömningen av ett sakområde, kan avgöras 'utanför medierna' av starka aktörer eller intressen som vill ha upp en fråga på mediedagordningen. Medierna fungerar då som en arena vilket naturligtvis inte i sig kan kritiseras, en av mediernas och journalistikens uppgifter är ju att ge röst åt olika intressen och opinioner i samhället, det ligger i informationsuppdraget.

Att någon sätter strålkastarljuset på frågor som medierna inte behandlat kan som i exemplet ovan bredda nyhetsjournalistiken till gagn för publiken. Men det motsatta - och då inträder komplikationen - är också möjligt: att nyhetskonjunkturen växlar beroende på vilka frågor som mäktiga intressen utanför medierna anser viktiga. Som medborgare har man rätt att förvänta sig att medierna avgör vilka frågor som är mest relevanta för att ta ställning till EU och att detta skall bestämmas av den professionella kunskap, insikt och överblick som finns bland journalisterna och i medieorganisationerna. Annars blir journalistiken reaktiv istället för autonom. Det som kallas händelsestyrning pekar på att detta är ett reellt problem (liksom frågan om de starka källorna som behandlats tidigare) och det upplevs också som ett sådant även om inte alla journalister uttrycker det på följande brutala sätt.

Det är sällsynt att journalistiken tar egna spår och blir drivande. Journalistiken är reaktiv, den hänger oftast med som svansen efter katten. Så nära katten det går, men den hänger efter. I huvudfåran. Det är inte för att vi vill, det är för att vi måste. Det är bristen på resurser som tvingar fram det här!

Den gemensamma bilden

Vad jag hittills försökt visa är att nyhetskonstruktion är något mycket komplicerat och problematiskt. Journalister är i hög grad utsatta för ett

'korstryck' av intressen, händelser, knappa resurser och egna ambitioner. Det krävs också att nyheterna ges en sådan form att de blir uppmärksammade, att de upplevs som intressanta och viktiga.

Trycket, kraven och tvånget driver fram speciella bilder av EU, bilder som dessutom tenderar att bli mediegemensamma. Beskrivningarna av det institutionella EU kommer inte i någon väsentlig grad att skilja sig åt mellan medierna, "man kan ha mer eller mindre, men det man har det är rätt likt". Journalisterna talar också ofta om "ett fast system för nyhetsvärdering", ett system som gör den dagliga bevakningen likartad. Visst går det att då och då lämna de dagliga rutinerna, att göra saker som "går mot strömmen", men att som regel rapportera om något annat än de andra medierna skulle knappast fungera.

Nej, att ständigt visa en annan bild än vad de andra medierna gör, det skulle inte gå. Det beror på mediesituationen, på konkurrensen. Man konkurrerar inte med olikhet utan genom att ha samma saker - fast med en bättre 'knorr'. Därför blir det 'mainstream', samma händelser, samma problem, samma frågor, samma politiker, tjänstemän och experter. Därför blir journalistiken ensidig. Ibland känns det som man lever i en särskild medievärld, där vi journalister vispar runt samma saker med mer eller mindre talangfulla presentationer.

Likheten i rapporteringen blir mycket påtaglig när telegramredaktörerna skall avgöra vilka nyhetstelegram om EU som skall väljas ur den flod av nyheter som dagligen strömmar in på redaktionerna. Det gäller naturligtvis att förvissa sig om att man får med det allra viktigaste. Vad andra medier har tagit med spelar stor roll för bedömningarna. Andra medier, det är i första hand de nationella nyhetssändningarna i TV och radio. Det som bedömts viktigt av Rapport, Aktuellt, Nyheterna och Dagens Eko blir oftast viktigt också på lokaltidningarnas telegramsidor.

En telegramredaktör minns det tillfälle då djurtransporter och djurhållning i EU blev aktuellt. Inte minst berodde det på att Astrid Lindgren trädde fram som en symbol för kravet på 'glada grisar'.

Då blev det väldigt mycket djur ett tag, och eftersom alla andra medier hängde på så kunde jag knappast välja bort det. Fast man lärde sig en del om tamboskap och så.

Djurfrågorna hamnade på agendan och man gjorde lokala uppföljningar. Det här sättet att nyhetsvärdera beskrivs ofta som ett "eko som rullar runt i medierna". Telegramredaktörerna ser det också som "styrning från andra medier". Man följer förstås inte slaviskt det andra gör, men radions och televisionens nyhetssändningar är ett 'måste' att bevaka.

De stora medierna skapar en nyhetsvärderingsmall som man knappast kan strunta i - man 'pratar med' radio- och TV-apparaten. Eftersom jag inte känner mig tillräckligt insatt i EU-frågan tvingas jag lita på andras bedömningar, jag är rädd att missa något viktigt.

Nyhetsbilderna av EU bestäms redan till en del när journalisterna och medieorganisationerna lägger ut sina nyhetsnät och därmed konstruerar det som blir en 'normalbevakning', vilket i sin tur får betydelse för vad som uppfattas som nyhetsmässigt. Flockmentalitet, eller drev, kallas detta ofta för.⁶ Journalister jagar i flock och jagar ett gemensamt villebråd. Metaforen kan tyckas tilltalande men leder i en viktig mening fel: det är inte den journalistiska mentaliteten som styr vartåt drevet skall gå, det är redan på förhand bestämt av bevakningsstrukturen som i sin tur bestäms av "det som händer" i bevakningsområdet. Att gå åt ett helt annat håll än kollegorna låter sig endast undantagsvis göras eftersom man kan missa något viktigt. Nyhetsorganisationen förväntar sig att medarbetarna skall fånga in det viktiga, att "man har nyheterna".

Så växer en mediegemensam bild av EU fram och den uppstår mindre på grund av någon mentalitet hos journalisterna än av det faktum att nyhetsarbetet måste passa ett organisationsmönster. Visserligen finns det i en så professionaliserad yrkesgrupp som journalister stora likheter i sättet att förhålla sig till verkligheten, i uppfattningar och bedömningar, men journalistiken verkar inom ramen för en organisation.

Flockmentaliteten är 'framtvängad' av organisatoriska krav. Detta skall jag återkomma till, men först något om ett annat nyhetsarbete - journalistiken om EU-valet.

Noter

¹ För en genomgång av nyheter och verklighet se Eide (1992)

² Se Hvitfelt (1989) för en diskussion om nyhetsvärdering och nyhetsurval

³ EU-journalistikens innehåll analyseras i en annan rapport i detta SPF-projekt, se Svensson och Hedquist (1996)

⁴ För en intressant diskussion om detta se Corner (1995)

⁵ Se Svensson och Hedquist (1996)

⁶ Petersson och Carlberg (1990)

5. MEDIERNA OCH FOLKOMRÖSTNINGSKAMPANJEN

Folkomröstningen är mycket svårare än ett vanligt val då det ju finns många alternativ, men mellan ja och nej finns det inga nyanser. Det finns ämnen som jag helst undviker före folkomröstningen eftersom det känns oöverkomligt att försöka presentera dem på ett sätt så att det inte misstolkas. Det är så inflammerat, fakta kan användas åt vilket håll som helst och jag känner ett väldigt obehag.

Jag blir extra försiktig med formuleringar och tänker hela tiden på att skriva så att det inte kan uppfattas som att gynna ena eller andra sidan. Och jag har kommit på mig själv med att ligga lågt - det motsatta mot vad en journalist skall göra. Men den här inre spärren har att göra med att jag känner ett jätteproblem med att balansera och att försöka vara neutral.

Två röster om att hantera EU-valrörelsen. I de här citaten finns de speciella journalistiska problem beskrivna som har med EU-valet att göra, även om inte alla journalister uttrycker en sådan här stark oro inför uppgiften att hantera folkomröstningskampanjen.

Varför denna oro? Journalister och medier är ju vana vid att hantera valkampanjer. Det finns färdiga mallar och format för valrörelser, utprovade, etablerade och välkända.¹ En traditionell valkampanj ställer inte till några större problem även om den kan vara nog så arbetsam att bevaka - att välja, att göra relevansbedömningar, att ta sig igenom kampanjmakarnas alla 'filter' - men fenomenet i sig är väl inmutat. Och till formen påminner EU-valet om en traditionell valrörelse, med välkända aktörer - partier och partiledare i centrum, klassisk utspelspolitik, klassisk retorik och lika klassiskt regisserade kampanjmöten. Ju närmare valdagen man kommer desto intensivare blir aktiviteten, hos både kampanjorganisationer och medier. De senare förbereder sig tydligt inför detta, som en av journalisterna uttrycker det: "just nu har vi en stridsorganisation".

Men trots alla likheter mellan en valrörelse och folkomröstningskampanjen och trots väl inarbetade journalistiska rutiner och mallar så är EU-valet 'något annat'.

Till en del har det säkert att göra med att det kom som kulmen på en, "mycket tung och arbetsam höst." När folkomröstningskampanjen rullar igång har journalisterna redan genomlevt riksdags- och kommunalval men också fått hantera en händelse som skakat om det svenska folkhemmet och dessutom satt nyhetsjournalistiken under mycket kritisk debatt, Estonia. Tre gånger denna höst har medierna fått sätta upp sin stridsorganisation, inte undra på att många journalister får ta till reservbatterierna under EU-valet.

Men det är inte detta som gör EU-valet så speciellt, ja, nästan traumatiskt. Trots alla likheter med andra valrörelser så upplevs folkomröstningskam-

panjen som något unikt, den bär med sig nya svårigheter och utmaningar för medierna och journalisterna.

Det här kapitlet handlar om dessa nya svårigheter och utmaningar och jag har valt att redovisa dem som tre, nära förbundna huvudproblem: *beskrivningsproblemet*, *balansproblemet* och *neutralitetsproblemet*. Samtliga har att göra med bilden av EU, med förhållandet mellan kampanjorganisationerna - ja- och nejsidan, samt med mediernas och journalisternas ställning under kampanjen.

Det komplexa EU

Vi får inte bara rikta in oss på ja- och nejperspektiven som tenderar att bli förenklade och förgrovade bilder av EU. Vi måste också föra in att det faktiskt är så komplicerat att ett tvärsäkert ja eller nej ter sig som ganska ointelligent. Nyanserna måste fram, men problemet är att ju närmare omröstningen vi kommer desto färre nyanser blir det, desto skrikigare blir de båda sidorna.

Beskrivningsproblemet har sin grund i EU-frågans komplexitet, att EU inte är en 'fråga' i vanlig bemärkelse, avgränsbar med ett tydligt innehåll. EU är inte ett sakområde utan processer som griper in på snart sagt alla områden, ekonomi, politik, samhälle. Att beskrivningsproblemet blir särskilt akut under folkomröstningskampanjen beror på att EU-frågan då - tydligare än annars - reduceras till ett ja eller ett nej. Och i detta ser journalisterna en stor fara: det komplexa EU, det man vill visa för läsare, lyssnare och tittare, blir de båda sidornas sätt att se EU. Man är därför mycket kritisk mot ja- och nejsidans sätt att bedriva kampanj, hur de väljer att beskriva EU - förenklat, förgrovat, svart-vitmålat.²

Båda sidor överdriver och döljer, dom är inte ärliga mot väljarna. Det finns en mängd EU-områden där man inte kan säga att det är entydigt så eller så, svart eller vitt. Men båda sidor försöker ge sken av att det är - svart eller vitt, när man skulle säga: det beror på. Det blir för ensidigt, för mycket floskler och luddiga argument, för svepande omdömen. Nej-sidan talar om demokratin som urholkas, om skadliga livsmedelstillsatser och ja-sidan om att kommer vi bara med på marknaden så ökar investeringarna i Sverige och vi får fler jobb. Ju närmare folkomröstningsdagen desto mer förenklad tycks argumentationen bli; antingen blir Sverige ett nytt Albanien eller ett tyskt lydrike.

Journalisterna ser som sin självklara uppgift att försöka slå hål på dessa förenklade beskrivningar, försöka visa nyanserna och osäkerheterna, och att försöka genomlysa det komplicerade. Det blir "att vrida EU-frågan ur kampanjorganisationernas händer" för att få folkomröstningskampanjen att handla om det 'verkliga' EU, inte endast hur parterna vill beskriva "sitt EU". Och för att visa detta 'verkliga' EU räcker det inte med att redovisa ja- och nejsidornas uppfattningar och argument. Journalisterna vill istället kontrastera kampanjorganisationernas EU-bilder mot en mer sammansatt, och därmed 'sannare', bild.

Självklart har vi en redovisningsplikt, vi måste redovisa vad ja- och nejsidan vill, vi måste låta människor på båda sidorna komma till tals. Men vi vet att parterna inte visar hela bilden, att de inte ger alla fakta. Vår uppgift är att se till att hela bilden kommer fram, men också att visa på motbilder, att det finns olika sanningar - och det skall vi berätta.

Så beskrivs uppdraget: att visa det komplexa för att motverka de förenklade och tillrättalagda bilderna. Däri ligger utmaningen under kampanjen. Hur yttrar sig då beskrivningsproblemet i den journalistiska vardagspraktiken? Det har alltså sin grund i EU-frågans komplexitet, att EU är något i vardande, något ständigt föränderligt och detta får som konsekvens att "det inte finns några facit". Sammansatta frågor, processer och utvecklingsförlopp är, som vi sett, alltid svåra att göra nyhetsjournalistik av.

Beskrivningsproblemet som en konsekvens av EU-frågans brist på tydlighet, svårigheten att peka på att "så är det" och "så blir det",

innebär att jakten på konkretiseringar upptar en stor del av nyhetsarbetet. Att vara konkret är förstas alltid ett journalistiskt mål, men särskilt viktigt är det i en situation då det konkreta exemplet, eller bristen på ett sådant, har så stor betydelse för hur medborgarna förväntas se på EU.

Ett vanligt sätt att tydliggöra EU är att söka upp någon individ, grupp eller organisation som mer eller mindre uppenbart kommer att påverkas av ett ja eller ett nej. För lokaltidningarna är dessa försök att översätta "Bryssel till Östersund" något som journalisterna ser både som en skyldighet, "vår uppgift är ju att vara lokala" och ett sätt att visa att "EU-frågan minsann inte bara är något för dom i Stockholm".

Men alla journalister jagar "det goda exemplet", oberoende av var och på vilket medium man arbetar och oavsett om perspektivet är Uddevalla, Skåne eller Sverige.

Redigerarna, de journalister som ansvarar för inrikes- och utrikestelegrammen på lokaltidningarna, upplever ständigt problemet med otydligheten och osäkerheten. En telegramredaktörs vardagsverklighet består av en kamp mellan "alldeles för litet utrymme och alldeles för många viktiga händelser". Utrymmesknapphet är något alla journalister lever med men få känner den så påtagligt som telegramredaktörerna. De lever ofta med uppgiften att försöka spegla det som händer i Sverige och Världen - där det är den svenska nyhetsbyrån TT som är huvudleverantören - på en enda sida i tidningen; "papperskorgen är min bästa vän och mitt dåliga samvete på en gång", som en av dem uttrycker det.

Det kommer oerhört mycket material om kampanjen, men oftast av samma karaktär, förespråkare kommer till tals, debatter refereras, men mer sällan är det sakfrågor och faktaområden. Och dyker det upp bra bakgrunder så har man sällan plats, man måste stryka ner och det får konsekvenser för förståelsen. Jag går nästan aldrig från jobbet och känner att idag har jag kunnat hjälpa läsarna med förklaringar och analyser.

Jag känner mig dessutom alldeles för lite insatt och det tror jag blir extra tydligt när man arbetar med telegramnyheter. Man begriper långt ifrån allt själv, man har för lite utrymme för analys och bakgrunder - hur skall då läsarna kunna begripa. Det känns som man har en plikt man inte kan uppfylla.

Det här citatet pekar också på ytterligare en svårighet: jakten på det konkreta exemplet och den lokala vinkeln innebär att man måste kunna översätta EU-regler och EU-politik till konkreta svenska förhållanden. För att kunna använda bonden utanför Kalmar eller fiskaren i Uddevalla som exempel måste man kunna EUs jordbruks- respektive fiskeripolitik, eller åtminstone hitta någon som kan det. Beskrivningsproblemet tenderar alltså förvandlas till ett kunskapsproblem - det handlar inte bara om *hur* man vill göra, utan lika mycket om *vad* man kan göra.

Här framträder en skillnad mellan lokaltidningarna och storstadsmedierna. Det finns förvisso stort EU-kunnande bland journalisterna på landsortstidningarna, men det är där som oron för bristande kunskaper uttrycks tydligast.

Det räcker inte med att ha allmän kunskap om EU, därför känns det mycket frustrerande att som allmänreporter arbeta med EU-frågan. Det går väl an om det gäller att referera en debatt, men när man skall ge läsarna vägledning om de frågor debatten handlar om då är det faktiskt ett demokratiskt problem att så få är tillräckligt inlästa. Vi lämnar ju läsarna i sticket.

Även om också journalisterna på storstadsmedierna ser kunskapsfrågan som ett problem betonas det inte alls lika tydligt. Det beror troligtvis på att man på dessa medier ofta har resurser att skapa en 'stab' av väl insatta, pålästa och bedömningskunniga journalister. Men också bland de 'stora' medierna finns en osäkerhet baserad på det komplexa EU. En EU-samordnare säger:

Särskilt nu under folkomröstningskampanjen dyker det ständigt upp nya frågor som det är vår uppgift att hjälpa läsarna att analysera och förhålla sig till. Och det är helt klart att vi inte alltid orkar vara steget före kampanjorganisationerna, utan bara tvingas redovisa utspelen. Det är ju lätt att säga ja eller nej till något, mycket svårare att säga hur något är, vilka konsekvenser något får under dom och dom omständigheterna. Men att göra sådana tolkningar är ju vår uppgift.

Detta aktualiserar ännu en sida av kunskapsproblemet, nämligen kunskapernas ursprung, källorna. Vi har redan sett hur viktigt det är med nyhetsnät där centralt placerade källor ingår. Men beroende på var och hur en journalist är verksam ser näten annorlunda ut: journalister med speciella bevakningsområden kan naturligt nog skaffa sig ett källnät med mer kunskapsspecialiserade informanter och detta återverkar i sin tur på journalisternas kunskaper om EU (eftersom EU-området är så komplext och 'specialiserat'). Journalisterna på lokaltidningarna tenderar att också i detta

avseende hamna i 'underläge'. Många lokaltidningsjournalister talar om svårigheter att "få fram tillräckligt bra bakgrundsmaterial om EU". Samtidigt finns det paradoxalt nog en uppsjö av konkretiseringar som gäller EU-frågan. Kruket är bara att de härstammar från personer och/eller organisationer som uppfattas som tydliga parter. Om dessa partsargument skall användas, måste de granskas källkritiskt och det blir återigen en fråga om journalisternas kunskaper. Samtidigt växer kravet på källkritik ju närmare folkomröstningskampanjen man kommer. Det som kunde passera innan "Sverige rustade sig till kampanj", är i kampanjtider nästan omöjligt att publicera: "man har så tydligt ögonen på sig". Många journalister använder dock material från kampanjorganisationerna som faktamaterial till artiklar, men man är samtidigt medveten om att detta skapar både ett balans- och ett neutralitetsproblem.

Att balansera ja och nej

Eftersom jasidan är 'starkast' ligger det i sakens natur att den granskas mest kritiskt, det är väl snarast en självbevaringsdrift hos oss journalister. Inte minst eftersom det här med EU är elitens politiska projekt, kravet på anslutning har ju inte precis vuxit fram i någon HSB-förening eller i något byalag, bland vanligt folk, om man säger så.

Beskrivningsproblemet handlar alltså om svårigheterna att ge en tillräckligt sammansatt bild av EU, om bristen på tydlighet och säkerhet och om den journalistiska sakkunskapen. Balansproblemet har att göra med journalisternas ambition att på ett rättvist, rimligt och balanserat sätt belysa folkomröstningskampanjen, ja- respektive nejsidan. Att balansera materialet - att låta alla sidor komma till tals och att inte låta sig utnyttjas av någon part - är en av hörnstenarna inom journalistiken. En rutinerad journalist har i allmänhet inga problem med att hantera detta, men frågan om ett svenskt ja eller nej till unionen är särskilt besvärlig ur balanssynpunkt. Och återigen får problemet extra tyngd av att frågan skall avgöras i en folkomröstning. Anledningen är att journalisterna upplever en "ojämlikhet" mellan de båda sidorna - de är olika starka. Detta uppfattas i sin tur bero på att "det inte finns någon klassisk konfliktyta mellan parterna".

Partiledningarna, de fackliga ledarna, arbetsgivarna, de tunga organisationerna och deras företrädare står ju bakom ett ja. Därmed är de normala konfliktytorna borta och då blir journalistiken svårare. Det här ger mig ständig huvudvärk.

Jobbar man med en avtalsrörelse eller en vanlig valrörelse kan man ju balansera LO med SAF och vänster med höger, så att säga. Men i det här fallet går det inte att 'helgardera' sig på det sättet - den ena sidan väger ju alltid över därför att den består av makten, eliten, etablissemangen, ja, vad du nu än vill kalla det för.

På jasidan finns eliterna, makthavarna, etablissemangen, de starka, informa-

tionsproffsen. Här finns de vana estradörerna medan nejsidan, "saknar lyskraftiga stjärnor". Så beskriver journalisterna utgångspunkten för kampanjbevakningen och det är alltid lättare att hänga upp bevakningen på människor som syns och "kan synas".

Det är ett problem att nejsidan inte har lika många etablerade debattörer och kändisar och att de stora partiernas företrädare alla talar för ett ja. Och det slår självklart igenom i nyhetsbevakningen. Eftersom de här elitpersonerna är allmänt nyhetsmässiga och förekommer i alla andra typer av nyheter så drar de ju naturligtvis nytta av detta i EU-frågan. Varje gång Ingvar Carlsson eller Carl Bildt förekommer i nyheterna - oavsett fråga - så spiller det ju också av sig till EU-frågan.

Och en nyhetschef säger om problemen med vad som skall bevakas och hur materialet skall presenteras:

Det blir nog lätt så att de flesta texterna får en ja-prägel av det skälet att jasidan har mer framträdande personer. Samtidigt har vi på redaktionerna varit så fixerade vid vad som skall hända om det blir ett ja, så på det sättet blir det också lätt att materialet får den prägel.

Också korrespondenterna i Bryssel ser denna ojämlikhet som ett problem. Eftersom man bevakar det reellt existerande EU, institutionerna, de ledande politikerna, tjänstemännen och experterna - samtidigt som också svenska politiker och tjänstemän i Bryssel får stor uppmärksamhet - blir det lätt en obalans.

Det är en risk att rapporteringen blir 'biased', en övervikt för ja. Eftersom jag sitter nära EU-apparaten och mitt jobb är att bevaka den så kan det nog uppfattas som positivt för en svensk anslutning - för att Sverige skall rösta ja.

Journalisterna pekar ständigt på dessa ojämlika villkor, att makten och etablissemangen får ett övertag i kraft av sin nyhetsmässighet. Den här ojämlikheten finns också i de båda sidornas möjligheter att kommunicera sina budskap. Jasidan har ett stort informationsövertag, de har stora resurser att sprida information och journalisterna säger ofta att jasidans informationsmaterial har andra kvalitéer än nejsidans just i kraft av dessa skillnader i resurser.

Det märks tydligt att jasidan har de flesta informationsproffsen, välutbildade informatörer och glassiga fyrfärgsbroschyrer där väletablerade experter citeras och där officiella dokument används. Nejsidan kommer i en risig folkabuss, delar ut tummade stenciler och ser allmänt lite töntiga ut. Då är det lätt att också uppfatta nejsidans information som lite töntig.

Företrädare för jasidan kan använda denna sin etablerade nyhetsmässighet för att skapa uppmärksamhet och för att få genomslag för sin ståndpunkt och för sina argument i medierna.

Följande berättelse får tjäna som exempel. I en kommun bestämmer sig de ledande kommunala företrädarna för fem partier (vänsterpartiet och miljö-

partiet undantagna) att kalla till en gemensam presskonferens, detta för att visa vikten av ett ja i folkomröstningen. Konsekvenserna av ett nej skulle bli färre företag i kommunen och därmed färre arbetstillfällen. De reportrar som bevakar presskonferensen säger att argumenten redan var kända, att politikerna var dåligt pålästa, att det var ensidigt och onyanserat - att man inte kunde konkretisera hotbilderna och att det mest kändes som om politikerna fått ett uppdrag av det lokala näringslivet. Ändå bedöms händelsen som en viktig nyhet. Varför?

Säkert berodde det till stor del på att händelsen är unik - aldrig tidigare har de ledande politikerna gått ut tillsammans på det sättet. Detta gav händelsen dignitet. Fast samtidigt kan man ju resonera så, om dessa politiker har en gemensam bedömning om konsekvenserna för vår region så borde det ju ligga något i den analysen, de borde ju i kraft av vilka de är veta mer än andra, ha mer överblick och kunskap. Men det känns nog ändå så att den här gången handlade det mera om form än om innehåll, att personerna i fråga är så starka parter att man helt enkelt inte kan strunta i att bevaka dom. Och det är typiskt för jasidan, de är de starkaste. På så sätt använder dom oss för att föra ut sin syn och sin linje. Vi är åtminstone till en del i händerna på dom, eftersom dom vet att vi har svårt att strunta i att bevaka en sådan här händelse. Men det känns verkligen inte bra.

Till historien hör att de icke närvarande partierna fick kommentera utspelet, men detta förtar inte effekten av att jasidan 'tjänade' på utspelet, de fick den uppmärksamhet de strävade efter.

Balansproblemet består i att sidorna i folkomröstningskampanjen är olika, men också i att de *uppfattas* som olika. Det finns förvisso elitpersoner, människor ur etablissemang, individer med medial lyskraft också på nejsidan - men de är så få. Dilemmat ligger inte i att jasidan företräds av så många eliter, utan att nejsidan kan visa upp så få. I övrigt upplevs nejsidan mer som "något folkligt" eller "folkrörelseaktigt" och många journalister säger att det är svårt att hantera "det folkliga och eliten med samma typ av journalistik".

Ambitionen - och skyldigheten - är naturligtvis att förhålla sig till båda sidorna på samma sätt, men ofta kolliderar detta ideal med verkligheten.

Det är ett jäkla problem detta med att etablissemanget är för - och det visar sig ju inte minst i medierna där det vimlar av olika jasägare men där nejsägarna bara representeras av några få. Därför blir det ett problem med vår trovärdighet när vi visar att jasidan företräds av ett så brett spektrum, medan nejsidan bara är ett 'smalt band'. Risken är att vi får folk att reagera så att: eftersom så många av de som borde veta är för, så måste det väl ligga något i det. Men, att många säger ja, behöver ju inte innebära att det är rätt.

Själoklart skall man tillämpa samma principer för jasida och nejsida. Men säg att du har några direktörer för ett storföretag på ena sidan som talar om investeringar, exportmarknader, sysselsättning och på den andra ett gäng fältbiologer som talar om Östersjöns miljö. Direktörerna säger ja för ekono-

mins skull och fältbiologerna säger nej av samma skäl, det vill säga att ekonomin hotar miljön. Hur fan ställer man dessa två intressen mot varandra på ett balanserat sätt?

Svårt att kritiskt granska

Ojämlika parter både när det gäller positioner och resurser, eliten på ena sidan och folket på den andra. Det är en bild som nejsidan använder i sin kampanj och denna bild överensstämmer ganska väl med hur journalisterna ser på situationen. Vad får då detta för konsekvenser för bevakningen av och rapporteringen om folkomröstningskampanjen och parterna?

Vi har redan stött på en konsekvens: tendensen att jasidan får större uppmärksamhet i kraft av sitt 'elitförsprång'. Jag skall strax återkomma till detta, men först en annan sida av problemet med att bevaka folkomröstningskampanjen.

Den del av det journalistiska uppdraget som journalisterna själva sätter främst är rollen som granskare av samhällets makthavare. I den journalistiska verkligheten finns det skilda intressen och i uppdraget ligger att ta ställning "för allmänheten och mot andra intressen" som det uttrycks i Svenska Journalistförbundets yrkespolitiska program.³ Om nu makten är samlad på jasidan innebär inte det att denna sida utsätts för extra mycket kritisk granskning medan nejsidan i kraft av sin folklighet slipper lättare undan. Jo, det uttrycks tydligt av journalisterna att man är särskilt kritisk mot jasidan, det handlar inte om att ge en mer negativ bild utan om en ambition att försöka genomlysa. Man värjer sig mot att sätta likhetstecken mellan negativ journalistik och granskande kritisk journalistik.

Det är nog så att när eliterna är positiva till något så blir man som journalist extra kritisk - inte mer negativ - men mer kritisk. Det ligger i sakens natur, som ett sätt att balansera och det är en viktig del av min självbild som en kritisk ställföreträdare.

I vanliga fall inriktas journalistiken mot etablissemang, men när nu detta etablissemang är för EU så blir det knepigt när man skall bevaka folkomröstningskampanjen. För resultatet kan ju uppfattas som om man tog ställning för ett nej, att man därmed gynnar nejsidan. Jag försöker naturligtvis visa båda sidorna, jag presenterar fakta, men jag försöker också sätta tumskrivar på eliten och då kan det lätt bli att man talar för ett nej.

Konsekvensen skulle alltså bli att nejsidan gynnas och jasidan missgynnas av det journalistiska uppdragets natur - att granska makten. Det finns visserligen hos journalisterna en självkritisk syn på att ställa "eliten mot folket", men det har mer att göra med avsaknaden av en god kritisk journalistik mot det som uppfattas som den folkliga sidan, än en fråga om för 'mycket' kritik mot makten. Man talar om en form av journalistik som "tycka-synd-om-journalistiken, där man står på den lilla människans sida oavsett hon har rätt och fel". Alltså, problemet är inte att journalistiken blir

för kritisk mot jasidean, utan att den blir för lite kritisk mot nejsidan. Så länge nejsidans elitpersoner framträder uppstår inte problemet, då gäller regeln 'lika för alla'. Det är när man ska hantera nejsidans folkligare krafter som man upplever svårigheter.

Men problemet går också att vända på - och det gör journalisterna. Eliterna är nyhetsmässiga och får därför framträda ofta och även om dessa framträdanden sker under kritisk belysning så får de i alla fall framträda och säga sitt. Kritisk uppmärksamhet är också uppmärksamhet, och journalisterna kan naturligtvis inte undvika att redovisa vad jasidean vill och vilka argument de har.

Självklart åker jasidean snålskjuts på att både Ingvar Carlsson och Carl Bildt finns där, de får ju lägga fram sin sak. Sedan är det fråga om det faktiskt finns så mycket kritisk journalistik, det mesta tycks ju ändå handla om att referera. Och då är det nog ändå så att jasidean hamnar i fokus och tjänar på detta.

Man tänker i vågskålar

Man skall vara klar över att resonemangen om kritisk journalistik rör ett ideal. Det finns många faktorer i verkligheten som försvårar möjligheterna att leva upp till detta ideal. Vi har redan sett hur journalisterna uppfattar sitt beskrivningsuppdrag som svårt. Det saknas ofta såväl redaktionella resurser som egen kunskap att bedriva en kritiskt granskande journalistik, i all synnerhet under kampanjveckorna då nyhetshändelserna duggar tätt. Och den svenska maktutredningens journaliststudie visar samma mönster, en djup klyfta mellan det granskande idealet och vardagsverklighetens villkor.

Frågan om balansen mellan parterna är ett mycket tydligt dilemma för journalisterna och får lätt karaktären av ett Moment 22: att makten i så hög grad finns hos jasidean tycks gynna denna eftersom makten alltid är nyhetsmässig. Detta går heller inte att kompensera genom att mer kritiskt granska jasidean eftersom det bara innebär att jasidean får än mer uppmärksamhet. Obalansen består, "det blir fel hur man än gör", som en av journalisterna uttrycker det.

Det finns dessutom ytterligare en aspekt av balansproblemet - frågan om relevans. Att balansera innebär naturligtvis inte att en journalist skall räkna rader eller centimetrar eller antalet företrädare för den ena eller andra sidan. Det måste förstås finnas någon form av rimlig fördelning, men balans är i denna mening inte bara kvantitet, det är också kvalitet. Kvalitet har med relevans att göra. Idealet kan beskrivas så här.

Varje journalist måste värdera informationen, värdera argumenten och teserna. Gurkors krökning är inte lika relevant för EU-debatten som fredsfrågan. Och jag menar att man som journalist är skyldig att berätta detta, oavsett kravet på balans, att gurkor och fred inte är homogena storheter - även om detta missgynnar en part. Eller: hororna i Bryssel tillhör inte EUs kompetensområde, det är kommunalpolitik och har därför inget med svensk kampanj att göra.

Det finns bland journalisterna en kritik mot något man kan kalla för trygghetsjournalistik: om man bara låter båda sidor säga sitt så har man fullgjort sitt uppdrag. Men det räcker inte, som journalist måste man även värdera eller relevansbedöma. Och återigen finns en skillnad mellan ideal och verklighet, i all synnerhet under folkomröstningskampanjen. Ty att relevansbedöma ja- och nejsida tycks inte sällan gynna den förra därför att den förra kan mobilisera "de tunga företrädarna och experterna - som ju borde veta".

En journalist berättar om arbetet med en större artikel om EU och konsumentfrågorna där Marit Paulsen, en av jasadens ledarfigurer, och en lokal kvinnlig centerpolitiker möts runt journalistens frågor om konsumentmakt.

Jag tyckte helt klart att Marit Paulsen hade de bästa kunskaperna och de mest relevanta argumenten, hon kunde helt enkelt mer och därför fick hon komma till tals mer. I vanliga fall hade jag inte sett detta som ett problem, men nu under kampanjen, så kände jag en oro över detta. Marit Paulsen är van, hon är en slipad debattör, förvisso kunnig, men hon vet också hur hon skall formulera sig för att ge eftertryck åt sina argument. Så tänkte jag: kanske har jag själv inte tillräckliga kunskaper för att relevansbedöma Marit Paulsen. Sånt känns jättejobbigt.

Ständigt denna oro för att gynna någon av sidorna samtidigt som man vet att yrkesrollen kräver relevansbedömningar, oavsett om det skulle uppstå obalans. En journalist uttrycker det som att "tänka i vågskålar" men i samma ögonblick slår hon fast att det är orimligt, ja rent av en "fånig form av journalistik", att tänka så. Man säger ofta att det är helhetsbilden som skall avgöra, men vems helhetsbild, journalistens, publikens, ja- respektive nejsidans? Det som journalisten kan se som en balanserad och relevansbedömd helhetsbild uppfattas inte sällan på motsatt sätt av de parter som beskrivs. Till detta kommer en oro över, ibland rent av en misstro mot, den egna kompetensen: att kunskaperna inte räcker till för att "fånga in det centrala", för att "göra de korrekta beskrivningarna och den rimliga balansen".

Denna oro har förstås att göra med att journalister inte vill bli sedda som "att skriva för något partsintresse", man vill inte uppfattas som ett språkrör utan som en neutral aktör, ett resonemang jag strax skall vidareutveckla.

Som för alla journalister kolliderar ideal och verklighet också för telegramredaktörerna och (som vanligt) med särskild kraft under folkomröstningskampanjen. Urvalet av telegram skall naturligtvis göras efter strikt nyhetsmässiga bedömningar, vad som är viktigt och relevant.

Jag försöker att balansera, men gör inte en balansräkning. Mitt jobb är att sortera, att göra ett urval. Om någon part skulle gynnas eller missgynnas får inte styra min bedömning, det är nyhetsvärdet som skall avgöra.

Så skall arbetet gå till. Men det kompliceras av att telegramredaktörerna upplever den inkommande skörden av material om folkomröstningskampanjen som svårarbetad. Det är sällan det sägs något nytt, det är samma personer som åker land och rike runt och säger samma sak, argumenten är

kända och har funnits på telegramsidorna många gånger förr. Och dessa kända ansikten, uppfattningar och argument domineras av jasidan och då blir balansproblemet reellt.

Det är jättesvårt att hålla fast vid den raka nyhetsbedömningen när man ser att det mesta materialet är 'vinklat åt ett ja', det är mest jaförespråkare som förekommer i artiklarna, väldigt lite har nejkaraktär, så att säga. Och det beror väl på att det är eliten som bevakas mest.

Man tvingas att försöka balansera upp jasidans övertag, vi skulle ju annars bara få en jadebatt i tidningen. Det här betyder att jag ibland måste göra avkall på relevansbedömningen, att jag tvingas ta med mindre viktiga telegram bara för att nejsidan skall få komma till tals och ställa bra grejor bara för att dom är om jasidan. Och självklart är det här väldigt otillfredsställande.

Som vi ser tonar en ganska tydlig bild fram, parterna är ojämlika och detta ställer till svårigheter i den dagliga journalistiken om EU-valet.

Journalisterna är inte vana vid att ha två så olika aktörer på samma arena, de normala konfliktytorna saknas. Och då blir arbetet att balansera oändligt mycket svårare och risken större att uppfattas som partisk - vilket skapar neutralitetsproblemet.

Den självständige journalisten

Visst försöker de olika parterna påverka mej och det är legitimt, det hör till spelets regler, man vill ju ha ut sitt budskap. Men så kommer en och annan politiker och fräser till och kritiserar oss journalister: ni har det lätt, ni kan gömma er bakom objektiviteten och strunta i att ta ställning. Eftersom de flesta politiker är på jasidan brukar jag säga: imorgon skall jag börja skriva glödande för ett nej. Då fattar dom plötsligt risken i sitt eget resonemang. För det dom vill är förstasidans att man skall skriva glödande för ett ja - det är vad saken gäller. Det är ju så korkat att man nästan inte tror sina öron.

Journalister betonar neutralitet som värde, dvs journalistik som en autonom verksamhet. De ser sin egen och mediernas roll som en *självständig* kritiker. Neutralitet innebär däremot inte, som vi sett ovan, att det är tabu att värdera. Neutral journalistik - som inte är detsamma som refererande journalistik - handlar istället om ett förhållande mellan aktörer, en relation där just mediernas, journalisternas och journalistikens självständighet gentemot alla särintressen är den normativa utgångspunkten. Det finns alltså en mycket nära koppling mellan balansproblemet och neutralitetsproblemet. Är man inte neutral riskerar man förlora förtroendet hos publiken och sätter ifråga hela det journalistiska projektet som i grunden bygger på förtroende för rollen som en oberoende och självständig part.

Att riskera upplevas som en "megafon för särintressen" är något journalister naturligtvis skyr. En brysselkorrespondent berättar om hur hennes artiklar använts i debatten.

Ett par gånger har jag råkat ut för att ha blivit citerad i debattartiklar, det var obehagligt, ruggigt. Jag vill inte bli indragen i ja- och nejsidans strider. Vad kan man göra? Se till att alla uppgifter jag lämnar i mina artiklar är korrekta, se till att det jag skriver är riktigt och så försöker jag att inte låtsas om att därhemma kanske man använder det här som ett slagträ i debatten. Men det skall verkligen bli skönt när kampanjerna är över och allt återgår till det normala.

För de journalister som arbetar i public servicesektorn (dvs radion och televisionen i allmänhetens tjänst), gäller dessutom enligt radiologen, att verksamheten skall utövas opartiskt och sakligt.

Rent redaktionellt är neutralitetsproblemet ofta en fråga om makten över dagordningen eller agendan. Därför, för att undvika att bli alltför beroende av parternas utspel och strategier, sällar man hårt på redaktionerna. På lokaltidningarna resonerar man ofta så här.

Det kommer in oerhört mycket inbjudningar till debatter och presskonferenser. Men det mesta av det lokala struntar vi i, det måste vara något mycket speciellt för att vi skall avdela folk. Skulle vi springa varje gång en grupp eller en organisation här vill tala om vad dom tycker om EU skulle vi inte ha annat i tidningen. Dom får använda insändarsidan som alla andra. Men kommer ett 'tungt' namn, Ingvar Carlsson, Bo Dockered eller så, då går vi förstås.

En presskonferens eller en debatt är i sig ingen nyhet, det krävs ytterligare någon aspekt för att medierna skall intressera sig, t ex att en ny fråga blir aktuell, att det finns en dramatik utöver det vanliga, att ledande företrädare dyker upp. Så tänker man på alla medier, skillnaden är bara att för storstadsmedierna är inte alltid ens de "tungta namnen" tillräckligt nyhetsmässiga.

Nej, det räcker inte att heta Mona Sahlin eller Carl Bildt. Kanske skickar vi en reporter till debatten eller presskonferensen för att lyssna av - man kan ju faktiskt få ideér till egna grejor - men det är långt ifrån alltid vi sedan rapporterar om den. Och nu under valrörelsen får man skärpa sig ytterligare, det presenteras något nästan varje dag och springer man runt så tappar man initiativet och hamnar helt i händerna på parterna.

Det måste sägas något nytt. Annars måste man våga välja bort för att kunna arbeta mer självständigt, våga välja bort för att få fram egna nyheter eller göra egna vinklingar på det som inträffar. För lokaltidningarna är detta bortväljande också en nödvändighet för att kunna handskas med allt annat som händer vid sidan av EU-kampanjen.

På lokaltidningarna har man sällan tid att "jaga egna EU-nyheter". Däremot är det vanligt att man försöker ha med sig EU-perspektivet i det allmänna nyhetsarbetet, det är ytterligare ett sätt att bli mer oberoende av den logik som kampanjmakarna skapar. Med EU-nyheter framtagna oberoende av kampanjorganisationerna och deras agenda blir det lättare att välja bort det rent händelseorienterade som ofta dikteras av ja- och nejsidan, man kan hänvisa till "att vi redan behandlat frågan".

Den självklara utgångspunkten för redaktionerna och journalisterna är att så mycket som möjligt försöka styra agendan genom att t ex ta upp ämnen och frågor som tonas ned eller inte behandlas alls av kampanjorganisationerna.

Vi hoppar alltför ofta på det politikerna vill ha upp, det är lätt att haka på politikernas initiativ, det är lättarbetad journalistik. Men vi måste hela tiden försöka ta upp de ämnen vi tycker är viktiga.

Vi och några andra medier har lyckats att lyfta fram säkerhetspolitiken som en viktig fråga i folkomröstningen, trots att jasidean inte var särskilt road av detta. Sak samma med försvarsfrågan, det är helt tydligt en mycket känslig fråga. Och det finns också andra frågor som inte någon av sidorna vill ha belysta eller få upp på agendan. Därför får vi inte hela tiden se till vad parterna gör utan agera självständigt.

Att styra agendan är redaktionernas och journalisternas sätt att hävda sin autonomi och sin roll som oberoende kritiska granskare. Men självständigheten är som vi tidigare sett villkorad av journalisternas sakkunskap, ju mer insatt man är desto större möjligheter till självständiga bedömningar: "man kan inte helt gardera sig mot att bli utnyttjad, men det hjälper en bra bit att vara väl påläst".

Men medierna har också rapporteringsskyldighet, en viktig del av journalistiken under folkomröstningskampanjen är att rapportera om kampanjen. Det finns alltså en motsättning mellan rapporteringsskyldighet och autonomi och det är redaktionsledningens uppgift att sätta gränsen mellan skyldighet och självständighet.

Vissa saker går inte att strunta i, välja bort. Allmänheten måste kunna känna sig säker på att vi visar det viktigaste som händer. Det är en form av rapporteringstvång, en informationsplikt. Risker är att vi då hamnar i händerna på dom som gör utspelen, att vi rapporterar på deras villkor. Men vi vet också att parterna sällan ger hela bilden, de talar i eget intresse och vår uppgift blir då att se till att hela bilden blir belyst. Vårt uppdrag är ju också att ge motbilder, det finns olika sanningar och dom skall berättas.

Ansträngande proffsighet

Kampanjorganisationernas strategier gentemot medierna går förstas ut på att ändra förhållandet mellan rapporteringsskyldighet och autonomi - till sin fördel. Medierna är de viktigaste kanalerna för att nå ut till väljarna och stor möda läggs därför ner på mediekontakter. Det vanliga mönstret visar att det sällan är den enskilde journalisten som utsätts för påverkansförsök eller lobbying. Istället är det redaktionsledningarna som söks upp och oftast handlar kontakterna om att plantera och/eller påminna om planerade aktiviteter.

Det ringer folk hela tiden och tycker att vi borde vara där och där, att vi borde skriva det och det utifrån det eller det mötet. Det mesta rör påstötningar inför debatter och presskonferenser. Men det förvånar mig lite att det ändå inte är fler lobbyister som försöker trycka på.

Försöken att skapa intresse runt den egna kampanjen, de egna aktiviteterna och argumenten varierar tydligt geografiskt. Det är från storstadsmedierna man pekar på påverkansförsök, medan det på lokaltidningarna mest tycks handla om att se till att redaktionerna vet om att något är på gång. De lokala kampanjorganisationerna är enligt journalisterna ganska tysta och tar sällan upp lokala frågor, som ju annars skulle kunna väcka större intresse hos de lokala medierna än de frågor som debatteras överallt, "debatten här hos oss ser ju precis ut som i Stockholm" som en journalist uttrycker det.

Men man pekar också på en annan skillnad, nämligen den mellan ja- och nejsida. Jasidan upplevs som mer professionell i sina mediekontakter än nejsidan - ett förhållande som inte behöver innebära en fördel, snarare tvärtom, tycks det. En nyhetschef på en lokaltidning berättar hur jasidan ringer eller faxar både en och två gånger inför en presskonferens för att påminna.

Det är ganska tröttsamt. Desutom påminner de oss gärna om vilka våra ägare är, som om det skulle ha någon betydelse för vår bevakning. Nejsidan däremot, är mycket tystare.

Den EU-ansvarige på en storstadstidning berättar om liknande erfarenheter med den skillnaden att påtryckningarna är jämt fördelade mellan ja- och nejsida.

Vid det här laget har jag blivit rätt trött på dessa entusiastiska kampanjarbetare. Efterhand har de blivit alltmer professionella, men det finns en klar skillnad mellan sidorna; jasidan är ansträngande proffsig, nejsidan lite mer tillbakadragen.

Det tonar således fram en bild av ganska passiva kampanjorganisationer, i synnerhet på det lokala planet.⁴ Mediekontakterna består här i huvudsak av påminnelser inför olika aktiviteter och det är jasidan som står för de flesta kontakterna. De lokala kampanjorganisationerna betraktas som oprofessionella och mer som störande inslag men knappast som verkliga påtryckare. Annorlunda är det för storstadsmedierna, där är kontakterna med kampanjmakarna mer intensiva och de uppfattas också som mer professionella och därmed också som mer svårhanterliga. I konsekvens med detta talar också journalisterna på storstadsmedierna oftare om kampanjorganisationerna som ett neutralitetsproblem än lokaltidningsjournalisterna. Bland de förra finns det en större oro för att journalistiken skall bli alltför avhängig de professionella utspelen och de 'tunga' företrädarna.

För redaktionsledningarna är neutralitetsproblemet i vardagen en fråga om val och beslut flera gånger varje dag: vad skall bevakas, vad skall väljas bort, vilka frågor och ämnen skall lyftas upp på agendan, vad skall publiceras, osv? Utgångspunkten för dessa beslut är att behålla en så stor del av

makten över agendan som möjligt för att kunna upprätthålla autonomi.

För journalisten på fältet ser problemen annorlunda ut eftersom det i den konkreta rapporteringen främst handlar om undvika att bli språkrör för någons intresse. Balans- och neutralitetsproblemen hör samman och man återkommer ständigt till hur svårt det är att bevaka och rapportera så att man bibehåller sin självständighet. Det hjälper inte att en stor del av nyhetsarbetet om folkomröstningskampanjen - i synnerhet på lokaltidningarna - handlar om rak avrapportering från en presskonferens eller en debatt mellan sidorna. Man måste välja bort, man måste relevansbedöma och eftersom man känner sig så påpassad blir sådana vanliga rutiner problematiska på ett helt annat sätt under EU-valet än annars. En journalist bevakar ett möte med statsminister Ingvar Carlsson som avslutas med en frågestund.

Det var helt klart att statsministern gled undan några av publikens frågor, det fanns saker han helt enkelt inte ville diskutera. Men jag tyckte att detta måste läsarna få veta och jag skrev också det, vilka frågor han undvek.

Detta med att försvara autonomi eller neutraliteten blir naturligtvis extra viktigt då det är uppenbart att 'motparten' försöker utnyttja journalisten för att få ut sina argument - när någon medvetet gör sig nyhetsmässig. Under folkomröstningskampanjen görs många sådana utspel, också från parter och intressen som i vanliga fall inte så tydligt blandar sig i politiken.

En journalist berättar om en presskonferens som anordnats av tre storföretag i regionen vars direktörer ville varna för att ett nej till EU skulle hota sysselsättningen för hundratals människor. Med på presskonferensen var också en representant för Näringslivets EU-fakta och det var denna organisations material som delades ut som pressmaterial.

Direktörerna hade ju inga egna argument och inga egna undersökningar att stödja sig på. Det kändes tydligt att det här utspelet var tillkommet för att skrämna de anställda att rösta ja. Det fanns egentligen inget som helst nyhetsvärde och hade det varit tre anställda som gjort samma sak hade de säkert inte fått någon uppmärksamhet alls. Sådana utspel gör mig dubbelt kritisk och för att vara rättvis mot läsarna skrev jag varifrån direktörerna hade hämtat sitt material, att de inte hade egna undersökningar att stödja sig på och att det inte kommit fram några som helst fakta som talade för att jobben skulle försvinna vid ett nej. Egentligen borde jag inte skrivit något alls, men jag hade ett uppdrag från min tidning och ansåg att det minsta jag kunde göra var att berätta omständigheterna. Men inte ens då ställde jag upp på min egen text.

Neutralitetsproblemet blir som tydligast i de fall då parterna uppträder var för sig. Debatter är enklare att hantera eftersom det då finns ett inbyggt moment av balans mellan parterna genom att journalisten återger debattens huvudfrågor och argument. Men när någon part uppträder ensam blir det svårare att bara rapportera rakt av. Journalisten måste då 'spela motpart', något som ställer stora krav på sakkunskaper men också på en hållning som

innebär att man inte ger 'den andra sidan' fördelar. Detta dilemma återkommer journalisterna ständigt till och många säger också att de ibland har haft svårt att ställa upp på sina egna texter.

Problemen bottenar i att EU-frågorna i så hög utsträckning är en fråga om tolkningar och att EU-frågan är så sammansatt att det är svårt att kontrollera alla de uppgifter som kampanjorganisationerna använder. Det blir svårt att bedriva källkritik. En strategi för att komma runt dilemmat är att, som i exemplen ovan, berätta om omständigheterna runt en EU-händelse, om det som publiken inte sett eftersom den inte var på plats.

Neutralitetsproblemet uppträder också när journalisterna behandlar ämnen och frågor oberoende av kampanjen, när man belyser EU-frågan genom egna självständiga initiativ. Efter en resa till Maastricht skriver en journalist en serie artiklar om narkotikafrågan: drogliberalism, tillgänglighet, narkotikahandel och gränskontroll.

Jag gjorde ett besök på en så kallad coffee-shop där man öppet säljer hasch och marijuana och där man kan betala i fyra valutor och tog det som utgångspunkt för att beskriva narkotikapolitiken och knarkproblemen i EU. Verkligheten är som den är, knarket är lätt att komma åt och det finns en stark fraktion narkotikaliberaler i EU-parlamentet. Men samtidigt visste jag ju att frågan här hemma var mycket känslig och att, i synnerhet nejsidan, skulle kunna utnyttja min serie i sin kampanj. Därför var jag extra noga med att ta med många vinklar och utgångspunkter för att man inte skulle kunna tolka mina texter så att: kommer vi med i EU så flödar knarket fritt. För den tolkningen går inte att göra, den kopplingen mellan Maastricht och Uddevalla finns inte.

Berättelsen ovan sammanfattar på ett bra sätt de övergripande problem journalisterna upplever under folkomröstningskampanjen, svårigheterna att konkret beskriva EU, de stora olikheterna mellan ja- och nejsida och oron för att bli förknippad med en sida i kampanjen. EU-frågan är speciell och särskilt svårhanterlig blir den under de veckor som EU blir svensk valkampanj.

Noter

¹ Om svenska valkampanjer och journalistik, se Esaiasson (1990)

² Om kampanjorganisationernas sätt att arbeta, se Jarlbro och Palm (1996), en delrapport i detta SPF-projekt.

³ Om yrkesrollen, se Melin (1991) om det yrkespolitiska programmet, se Svenska Journalistförbundet (1994)

⁴ Se Jarlbro och Palm (1996)

6. JOURNALISTEN I ORGANISATIONEN

Vi sitter fast i ett ekorrhjul. Det skall gå snabbt, det skall vara tydligt, dramatiskt, säljande. Vi 'flaschar' ut grejor om EU och folk har nog svårt att hitta sammanhangen, bakgrunderna och orsakerna. Men samtidigt kan jag inte se hur vi skulle kunna arbeta så mycket annorlunda - vi måste ju passa in i medieorganisationens sätt att hantera verkligheten på.

Så här säger en journalist som i flera år varit korrespondent i Bryssel och det sammanfattar på ett bra sätt journalisternas upplevda problem med nyhetsarbetet om EU. Målet, 'den goda EU-journalistiken' är svårt att nå. Journalisterna ställer hårda krav på sig själva och sitt eget arbete, men också hårda krav på den organisation man arbetar i - svårigheten att nå den goda EU-journalistiken kopplas ofta till nyhetsorganisationen och dess sätt att fungera.

Jag har i förbifarten berört det faktum att nyhetsarbete inte bedrivs av helt 'fritt flygande fåglar'. Journalister har förvisso makt att välja och välja bort, makt att formulera in och formulera ut, men denna makt är i hög grad villkorad. Journalistik är också organisation. Journalisterna - oavsett var de befinner sig - skall förse sin organisation med material som skall passa nyhetsföretagets uppdrag, dess uppbyggnad, resurser, traditioner och vanor.

Varje nyhetsorganisation är ett strukturerat system, den har en makthierarki och verksamheten styrs av regler och rutiner.¹ Ibland använder man fabriken som metafor för att beskriva nyhetsorganisationen och man betonar då att nyhetsförmedling är masstillverkning där produktionen måste vara rationell. Som alla industrier arbetar man med knappa resurser - tid, pengar, personal - och konkurrensen på nyhetsmarknaden är hård, man slåss om publiken. Det krävs alltså planering, man arbetar mot klockan samtidigt som man måste producera något som går att 'sälja' på den allt hårdare marknaden. Detta påverkar naturligtvis de enskilda journalisterna i deras vardagliga nyhetsarbete.

Nyhetsorganisationen är alltså ett strukturerat system och som varje struktur är den 'dubbel' - för individen är den tvång eller styrning men också en resurs.² Det är också så här journalister ser på organisationen, man styrs av den men den är samtidigt en nödvändig förutsättning för att man skall klara sin uppgift. När det gäller styrningen av nyhetsarbetet är det dock inte så att redaktionen i detalj bestämmer över den enskilde journalistens rapporteringsvardag. Redaktionsledningen planerar genom att hålla uppsikt över vad som står på agendan - vad som händer - genom att se till att man förbereder sig för vad som skall hända, så kallad inför-journalistik, tex se till att artikelserier och bakgrundsinformation tas fram inför en viktig händelse, EES-avtalet, de svenska medlemskapsförhandlingarna, EU-valet osv. Redaktionsledningen lägger ut de jobb som går att förutse, men det vilar ett

stort ansvar på de enskilda journalisterna att något blir gjort. En journalist i arbetsledande ställning förklarar.

Vi planerar och då tillsammans med reportrarna att ta upp vissa ämnen på faktasidor och i specialartiklar, det kräver tidsmässig planering så att vi kan publicera när ämnet är som mest aktuellt. Man försöker planera de kalendarriska nyheterna. Men annars är det nog de enskilda reportrarna som tar initiativen, det är ju dom som har kunskaperna och kontakterna.

Ett annat slag av styrning har att göra med friheten att välja. Journalister har en hög grad av frihet, men det innebär inte att man kan värdera precis som man vill, redaktionerna fungerar också som korrektiv mot 'äventyrligheter'. En reporter säger.

Visst kan jag göra personliga färgningar, men det professionella kravet i yrket är dock att man måste hålla de egna uppfattningarna isär från det man vill rapportera om. Tycker jag att ett ämne eller ett område är intressant för mig personligen räcker det inte som skäl för att göra ett inslag. Det vore in i helvete fel om jag blåste upp en fråga bara för att den intresserar mig personligen. Och då skulle jag snabbt få en reaktion från redaktionen. En sådan styrning är självklart nödvändig.

Mer styrning behövs

Journalisterna styrs alltså i vissa fall av direkta uppdrag från redaktionen men när det gäller EU-reportrarna är det vanligare att man framhåller sin självständighet, det nödvändiga i att ta egna initiativ eftersom man ofta är lämnad åt sig själv. En professionell journalist förväntas ta ett självständigt bevakningsansvar. Tydligast är detta för korrespondenterna i Bryssel.

Det är jag som avgör. Och jag är som ett eget dotterbolag, jag har ansvar för ekonomin, jag är min egen redaktionssekreterare och min egen illustratör. Det här är det självständigaste jobb som finns.

När det rör den dagliga rapporteringen kommer det mycket sällan förslag hemifrån. Det är jag som tar initiativen och det är jag som beslutar vad som skall göras.

Men det finns också en typ av styrning, en mer indirekt och viktigare, som innebär att journalisterna anpassar sig efter det man vet att organisationen vill ha. Nyhetsarbetet är en samverkan mellan den enskilde journalisten och redaktionen samtidigt som medarbetarna har stora möjligheter att ta egna initiativ. Journalister vet dock att nyhetsmässighet är relativt och att organisationen är vänd mot marknaden. Därför är det lättare att sälja in vissa typer av nyheter än andra, en svenskvinkel eller det lokala perspektivet är sådant man vet att organisationen värderar högt, liksom det dramatiska. Man vill inte skriva för papperskorgen eller producera "för arkivet" - konkurrensen om utrymme och sändningsminuter är hård och därför sker ofta en anpassning till de förväntningar man vet finns på redaktionen.

Vi är ju en del av marknaden, det gäller att få så många läsare som möjligt intresserade och självklart styr det de redaktionella bedömningarna.

Det är inte självklart att jag får in det jag föreslår, eller får skriva så långt jag vill. Jag är en del av ett organisatoriskt nätverk - och ett mentalt - jag är precis som alla andra, jag tycker om att få vika ut mina grejor på bra plats. Det påverkar mig i mitt val, jag väljer sådant som jag vet att redaktionen värderar högt. Det är därför det ofta blir svenskvinklar med dramatiska knorrar, man vet att det går hem.

Samma reflexion gör radio- och TV-journalister i Bryssel.

Man utvecklar ett födgeni. Ibland skulle jag kunna skicka hem nästan vad som helst eftersom det inte har hänt något hemma, men oftast får man försöka 'knö sig in' om man vill vara med. Och jag vill inte göra grejor som hamnar i 'burken' och då manövrerar man så att man gör det man vet är rätt - just idag längtar dom efter detta hemma.

Detta behöver inte bli 'dålig' journalistik eller oviktiga händelser, men det pekar på att nyhetsvärdering är något mycket sammansatt, en nyhet måste klara många överväganden. Samtidigt betonar journalisterna behovet av autonomi, vikten av att göra självständiga värderingar och bedömningar. Det som skall styra är, "det som angår och är viktigt för medborgarna". Verkligheten är mer komplicerad än så, men det betyder å andra sidan inte att man vill ha passiva redaktioner. Tvärtom, många journalister efterfrågar mer styrning. Tydligast är detta bland journalisterna på lokaltidningarna.

Självklart skall jag ta initiativ och lika självklart är mitt ansvar som reporter. Men det betyder ju inte att det inte behövs styrning. Jag tycker vi styrs för lite. Det saknas en genomtänkt strategi från redaktionsledningen, en strategi som skall styra EU-arbetet på tidningen. Nu blir det brandkärsuttryckningar. Styrning betyder att man tänker igenom hur man vill ha det, att man planerar - sådant är det för lite av.

Vi kom igång alldeles för sent och vi har ingen vidare framförhållning - det blir mycket stundens ingivelse. Intresset från redaktionsledningen har varit för svagt. Man har inte styrt tillräcklig och det är svårt att driva det här underifrån och upp. EU kommer liksom vid sidan av och vi tvingas till dagliga 'kompromisser', långsiktigheten saknas.

Mest utsatta för denna bristande styrning tycks telegramredaktörerna vara. De talar ofta om att "vara utelämnade", att inte få stöd för värderingar och bedömningar, att intresset från redaktionsledningen är lågt.

Vi lever lite i vår egen värld, telegramnyheterna diskuteras sällan eller aldrig. Det verkar som om man ser telegrammaterialet som en skyldighet, något man måste ha för nu är EU uppe i debatten. Jag tror jag skulle kunna föra min egen EU-linje i tidningen och fan vet om någon skulle reagera - så lågprioriterat är det.

Eftersom EU-frågan är, och i hög grad upplevs, som svårhanterlig och detta i all synnerhet för lokaltidningsjournalisterna, efterlyser man en annorlunda hantering i organisationen av EU-frågan.

Journalisterna kritiserar hårt den bristande planeringen och den bristande redaktionella ambitionen, det satsas för lite. Kritiken rör allt från att organisationen inte tagit större ansvar för att öka kompetensen och EU-kunskaper hos medarbetarna, till att man avsätter för lite utrymme åt EU-frågan. Många journalister säger också att man satt igång för sent med EU-bevakningen, att man har "för lite eget EU-material och för mycket producerat av andra". Men kritiken handlar också om att man i redaktionsledningen vet för lite om EU och därför inte lägger tillräcklig vikt vid EU.

En del saker har vi helt klart gjort bra, men det beror mer på enskilda medarbetares initiativ än på en uttalad planering och strategi från redaktionsledningens sida. Vi borde haft mer utbildning, avsatt mer utrymme och diskuterat EU mycket mer på redaktionen. Kanske beror vår svaga bevakning och det dåliga engagemanget från redaktionsledningens sida på kunskapsbrister - och då inte minst just hos ledningen.

Kunskapsbrister

Slutsatsen blir att organisationen inte upplevs som något 'tvång' i den meningen att den enskilde journalisten detaljstyrs i sitt arbete, men samtidigt upplevs den inte heller - åtminstone inte när det rör EU-journalistiken - som någon större resurs. Man kan söka orsaken till detta i en skillnad mellan redaktion och verklighet: nyhetsorganisationen är uppbyggd efter en verklighet som, åtminstone delvis, inte längre existerar, "vi lever i en Jurassic Park", säger en journalist något tillspetsat. Organisationen har stelnat och kan inte riktigt möta "den nya tiden". Särskilt tydligt blir detta i EU-bevakningen.

Sverige har varit sig likt i många år och vi har skapat en bevakningsorganisation som passat för detta. Men när samhället nu genomgår grundläggande förändringar har vi inte någon riktig beredskap för dessa samhällsförändringar. Vissa saker faller mellan stolarna - EU-frågan är typisk för detta. Vi måste mer se oss som ett kunskapsföretag, satsa på utbildning och ökad kompetens och ständigt vara beredda på förändringar. Arbetsorganisationen är trög och förändringsbenägenheten liten samtidigt som verkligheten utanför rusar i väg. Vår 'gamla' syn på samhället, kommunfrågor, landstingsfrågor, inrikes, utrikes motsvarar inte riktigt de stora skeendena och EU-frågan sätter detta i fokus.

Dålig planering och för låg prioritet åt EU-materialet är, som vi sett, en genomgående kritik. Journalisterna säger att resultatet blir en otillräcklig EU-journalistik. Risken med för lite redaktionell styrning blir en styrning 'utifrån', från de starka aktörerna och källorna och detta upplevs i sin tur som ett demokratiskt problem. Ju sämre planering desto sannolikare att man blir 'utnyttjad' därför att man måste ha material, man blir "lättare ett

offer för det som sker, vi tvingas ta det som finns.” Den upplevda bristen på organisatoriska satsningar innebär också att man ofta ser det egna mediet som otillräckligt, informationsuppdraget uppfylls inte. Läsarna kan inte få en tillräckligt sammansatt bild av EU-frågan.

Vi klarar inte att ge en heltäckande bild, det blir lite nedslag här och där, ingen riktig kontinuitet. Jag hoppas att våra läsare är så kritiska att de också söker kunskaper på annat håll. Det är inte så mycket frågan om det vi gör är korrekt och relevant - för det är det säkert för det mesta - utan en fråga om att vi inte ger en tillräckligt djup och bred bild.

Det finns en tydlig oro bland journalisterna på landsortstidningarna att mediet - och de själva - inte riktigt klarar uppdraget. Det har att göra med en känsla av otillräcklighet och kunskapsbrist. Den känslan grundar sig i att man mycket sällan får tid att sätta sig in i EU-frågorna, att specialstudera, att reflektera. Visserligen har några av de intervjuade gått kurser för att ”lära sig EU från grunden”, en del har till och med gjort studieresor till Bryssel, men funderingar kring de egna kunskaperna kommer ständigt upp.

Ofta känns jobbet väldigt frustrerande, när man märker att det här vet jag inte tillräckligt mycket om för att kunna ställa alla viktiga frågor. Man bläddrar och bläddrar i EU-dokumentet, man har sin egen lilla samling klipp och man kikar i konsekvensutredningar. Men jag går ofta omkring med den här obehagliga känslan av att inte riktigt 'träffa rätt', att inte vara riktigt säker.

Känslan av otillräcklighet blir mycket påtaglig när folkomröstningskampanjen och kampanjorganisationerna skall bevakas. Uppdraget är att till publiken förmedla en så korrekt och relevant bild av EU som möjligt och då gäller det att ha sådana kunskaper att man kan granska parternas sakuppgifter och argument. Man kan här tala om ett dubbelt dilemma; är det kunskapsstarka aktörer gäller det för journalisten att ha 'matchande' kunskaper, är aktörerna kunskapsvaga måste man kunna visa på detta.

När 'höjdarna' uttalar sig riskerar man att bli en megafon för man kan inte tillräckligt för att se igenom deras resonemang, man kan liksom inte kontra. Möter man sedan kampanjfolk som man märker inte riktigt har reda på sig så måste man ju själv ha sådana kunskaper att man kan visa på det relevanta och viktiga. Det är svårt att kritiskt granska de kunniga såväl som de okunniga.

För journalisterna på lokaltidningarna bottnar kunskapsproblemet i mediets uppdrag - att bevaka alla lokala frågor. Detta får konsekvenser för journalisternas möjligheter att skaffa sig den kompetens man anser sig behöva för att hantera EU-frågan. Det blir svårt med det kritiska perspektivet, med analyserna och kontinuiteten i rapporteringen.

Kritiken mot bristande planering, framförhållning och styrning är inte enbart ett fenomen på lokaltidningarna, också journalister på storstadsmidierna efterlyser en bättre redaktionell hantering av EU-frågan. Man talar om kompetensbrister, men också om en alltför hård marknadsstyrning.

För journalisterna på etermedierna märks marknadsstyrningen särskilt tydligt. Det har att göra med etermediernas naturliga begränsning, "hela världen skall hinnas med på några minuter" och dessutom skall inslagen under dessa minuter vara både informativa och engagerande/underhållande. Men kraven på 'action' och drama känner också journalisterna på storstadstidningarna av.

Man måste ofta driva på ganska hårt för att få in lite större grejer och ibland känns det som man skulle behöva en manager för att få hjälp med att sälja in sitt material. För hemma vill man ju ha det dramatiska och kan det vara svårt att visa att det dramatiska långt ifrån alltid är det viktiga. Men det har blivit bättre, kanske bottnar det i erfarenhet.

Det är för dålig samordning och då brister det i kontinuitet. Redaktionsledningen skulle ta tag i EU-frågan mycket hårdare, styra mer, inte hela tiden lita till att det skall ordna sig och lägga allt ansvar på oss enskilda journalister. Men då krävs det också mer kunskaper om EU hos ledningen.

EU-frågan har dock generellt en högre prioritet på storstadsmedierna än på lokaltidningarna. Det visas bland annat av att journalisterna som arbetar med EU på storstadsmedierna upplever sig ha högre status i organisationen än kollegorna på lokaltidningarna, "det är nog lite av ett elitjobb, mitt material betraktas som mycket viktigt" menar en journalist på en storstadstidning. På liknande sätt beskriver korrespondenterna sin status i organisationen, men detta innebär inte att man alltid har publiceringsföreträde, att det man föreslår eller gör med automatik också tas emot.

Det finns alltså en utbredd, och ofta hård, kritik mot den egna nyhetsorganisationen: bristande kompetens, bristande intresse och bristande planering. EU-journalistiken är inte så bra som den kunde vara med annorlunda organisatoriska förhållanden. Men det är samtidigt viktigt att peka på det relativa i kritiken: journalisterna talar parallellt om en utveckling, det finns många goda exempel som visar på en tydlig förbättring. Och kompetensen ökar i takt med tiden, "vi har lärt oss och vi lär oss", "den svenska EU-journalistiken kom igång sent, vi har mycket att ta igen, men det går framåt".

Att det har hänt något positivt med den svenska EU-journalistiken är tydligt från journalisternas eget perspektiv, men återigen är den uppfattningen mer uttalad bland journalisterna på storstadsmedierna än bland kollegorna på lokaltidningarna. I takt med EU-frågans växande betydelse vittnar de förra om mer resurser, större redaktionellt intresse, ökad kompetens, medan de senare inte har en lika positiv bild att ge. Journalisterna på lokaltidningarna talar ofta om att den egna tidningen inte klarar informationsuppdraget, att ge en tillräckligt bred och djup bild av EU-frågan: "vår bevakning räcker inte för att läsarna skall kunna ta ställning till EU-frågan", är en vanlig uppfattning. En sådan grundläggande kritik möter man inte hos journalisterna på storstadstidningarna. För etermedierna är situationen åter en annan, här ser man inte sitt uppdrag så att man i nyhetssändningarna har kravet på sig att ge en heltäckande bild av EU.

Vi gör bra nyhets-TV, men man måste ju medge att det är oerhört svårt att skaffa sig en fullständig bild av vad EU är via våra nyhetssändningar. Men det kan knappast vara annorlunda, vi kan i bästa fall väcka intresset. Och det kan vara viktigt nog.

Allt är inte EU

Hur ser då de ansvariga på redaktionerna på EU-journalistiken? I flera fall skiljer sig redaktionsledningarnas uppfattning från reporterarnas och redigerarnas när det gäller satsningen på EU-frågan. Många i arbetsledande ställning är relativt nöjda. Det är förstås inte så märkligt att man får en delvis annorlunda bild av EU-journalistiken när den beskrivs av journalister i redaktionsledande ställning. Fast inte heller där saknas kritiken - och självkritiken.

Vi borde göra mer, jag är inte nöjd, men även om vi är ett 'stort' medium så har vi inte obegränsade resurser.

Och en redaktionschef på en lokaltidning konstaterar.

Jag måste erkänna att jag inte tror att en läsare fullt ut klarar sig med vår tidning. Vi får nog se oss som ett komplement.

En nyhetsorganisation har många hänsyn att ta, är utsatt för tryck från många håll. Lokaltidningen har ett stort bevakningsområde, det är många intressen som kräver uppmärksamhet och det är många platser att bevaka, EU är bara ett av många intressen och Bryssel bara en av många platser. Allt är inte EU, som en nyhetschef uttrycker det.

Även på storstadsmedierna talar man om detta 'korstryck', men också om bristande resurser och ibland om "bristande förståelse för EU högre upp i organisationen". Ju större organisation desto fler konkurrerande intressen.

De ansvariga på redaktionerna brottas dessutom med ett särskilt slags informationsproblem - tiden, glömskan och intresset. Läsarna, lyssnarna, tittarna samlar inte EU-material på hög, lägger inte upp egna klipp-, bild-, och ljudarkiv, de förväntar sig att få information när den behövs.

Problemet är nog inte att det skrivits eller sagts för lite om EU, utan att efterfrågan varierar. Jag har mött människor som säger: varför skriver ni inte om detta? Att då säga att det gjorde vi för tre månader sedan löser ju inga problem. När vi skrivit alla artiklar tio gånger kommer folk ändå att fråga: varför skriver ni inget om detta? Det är kanske inte alltid bristen på information som är problemet, utan att ha den vid rätt tidpunkt.

Att stiga ur rollen

Journalistiska intressen och bedömningar kolliderar inte sällan med den organisatoriska verklighetens krav och bedömningar. Nyhetsproduktionen som en process där många är inblandade och många hänsyn måste tas, blir särskilt komplicerad när det handlar om EU. Det finns därför en gemensam

problemuppfattning och gemensamma problembeskrivningar hos alla journalister oavsett de är på fältet eller leder organisationen. Nyhetsjournalistiken förändras som ett resultat av förändringar i det så kallade medielandskapet, "ju snabbare och ju högre det låter, desto bättre", säger en veteran bland brysselkorrespondenterna. Det tycks finnas en oundviklig automatik i detta: kraven på snabbhet och tydlighet (eller säljbarhet om man så vill) och inte minst händelseorienteringen missgynnar eftertanke, analys och helhet. Detta oroar journalisterna oavsett var de befinner sig, något man därför försöker kompensera på olika sätt. Det blir exv allt mer accepterat att en journalist träder ur rapporteringsrollen och blir analytiker eller kommentator, får en kolumn där man kan ge en mer personligt färgad bedömning av en händelse eller ett förlopp. Vidare gör man en stark åtskillnad mellan "rak rapportering" och "kommentar/analys", man vill undvika att blanda. Journalisterna ser dock positivt på möjligheten att "få säga det som inte går att säga i det vanliga nyhetsarbetet". Så kan man ta upp frågor om svårigheterna med källor, de många intressen som måste vägas samman i EU-verkligheten, gå bakom de officiella proklamationerna från svenska EU-politiker och friare granska "de självklara sanningarna". Men man kan också, t ex från Bryssel, ge annorlunda bilder än de traditionella från pressrum och korridorer.

Vi journalister klarar inte vår uppgift bara med rak rapportering. Vi måste knyta samman, utveckla, reflektera över och analysera det vi rapporterar om. Och dra slutsatser. Det blir - i bästa fall - en värderande journalistik, det får inte bli tyckande i största allmänhet. Vi kan på så sätt ge läsarna en referensram, hjälpa dem att ställa frågor, att få syn på nya saker, att reda upp i 'snårskogen' av fakta och påståenden. Oreflekterad journalistik är det värsta som finns.

Det är åter storstadsmedierna som ger mest utrymme åt dessa personligt färgade kommentarer. Vi ser det just som kolumner i storstadspressen och från nyhetsrapporteringen som särskilda 'analysavsnitt' i radio och television; vi märker det genom att en reporter får plats vid bordet i studion och vi märker det i tilltalet. Men denna mer personliga, analytiska och kommenterande journalistik värderas högt också bland lokaltidningsjournalisterna. Man säger att den är nödvändig för att kunna ge en "någorlunda sammansatt bild", men man har ofta det förbehållet att det krävs något extra.

Det är lättare för journalisterna på de stora medierna där man har bättre resurser. Men jag tror att journalistiken skulle bli bättre om vi kunde lyfta oss över de dagliga skrivierna, fast då krävs två viktiga saker: kunskap och tydlighet. Oinitierade försök till analyser är katastrofalt, tomma analyser ser läsarna igenom och man måste tydligt visa att här är det inte rapportering utan just ett försök att sätta in rapporterna i ett större sammanhang. Men lyckas man så tjänar läsarna på det.

Kolumner, personligt färgade och mer fria analyser löser förstås inte de problem som finns inbyggda i bevakningen och rapporteringen om EU.

Men det är ett sätt att gå vid sidan av nyhetsdraget och händelseströmmen, att göra sig mer oberoende av de starka källorna och parterna, tydligare ställa sig på läsarnas, lyssnarnas och tittarnas sida. Det är ett sätt att försöka minska klyftan mellan ideal och verklighet.

Med dessa bilder från, och reflexioner runt, nyhetsorganisationen är vi tillbaka där vi började, i synen på det journalistiska uppdraget och den ideala nyhetsjournalistiken om EU. I inledningen till rapporten beskrev jag min ambition att komma åt det typiska i EU-journalistiken, de viktiga problemområdena och journalisternas gemensamma uppfattningar om EU-journalistiken. Jag har försökt fånga detta genom att låta de intervjuade journalisterna berätta. Som avslutning skall jag försöka sammanfatta det som jag uppfattar som det mest centrala och viktiga i deras berättelser.

Noter

¹ Med nyhetsorganisation menar jag här redaktionen, den del av medieföretaget vars uppgift är att producera det som vi här uppehåller oss vid - nyheter. För en konkret beskrivning av medieföretaget och redaktionen se Hultén (1993)

² Idén om strukturers 'dubbelhet' är hämtad från den engelske sociologen Anthony Giddens, se Eide (1992)

7. NÄR IDEALEN MÖTER VERKLIGHETEN

Några dagar innan folkomröstningen om EU satt jag på en tidningsredaktion och kallpratade med en reporter som slängde i sig en kopp kaffe mellan två jobb. Båda jobben handlade om EU och 'draget' var hårt så här timmarna innan valdagen. Plötsligt sa hon: Det är konstigt att man trivs med ett arbete där man är så otillfredställd, man vet hur man skulle vilja ha det, men det är sällan det blir så.

Med detta kom hon att sammanfatta den här rapporten, klyftan mellan ideal och verklighet. Det är förstås inget unikt att en sådan klyfta finns, det präglar kanske rent av människans existensvillkor. Det är heller inget nytt att journalister upplever detta dilemma. Det hade varit en sensation om något annat kommit fram.

Men denna klyfta mellan ideal och verklighet, är särskilt viktig att diskutera och förhålla sig till när den rör journalister, journalistik och medier. För finns den inom journalistiken så angår den därmed också alla medborgare och det blir då ett dilemma med samhällsrelevans.

Jag har i den här rapporten försökt lyfta fram hur journalister reflekterar över journalistikens möjligheter och villkor, över vardagsarbetet och vardagsarbetets problem och hur de försöker övervinna det journalistiska dilemmat. Jag har under samtalen med journalisterna mött mycket självkritik, stor öppenhet och en hög grad av självreflexion och ibland nästan ångest över uppdragets omöjligheter.

Journalistens utgångspunkt och ambition är - och jag tror att det är särskilt tydligt i EU-frågan - att folkbilda, att ge oss nyhetskonsumenter en tillräckligt genomarbetad och sammansatt bild av detta EU så att vi på förnuftiga grunder kan ta ställning och förhålla oss. Man har definierat sitt uppdrag tydligt, man vet vad man måste. Det är klart att man kan säga att det handlar om en läpparnas bekännelse, man säger det man vet att någon med min utgångspunkt vill höra. Men så är det inte, efter så där 60-70 timmars samtal är jag helt säker. Det är viktigt att säga, ty i medvetenheten om problemen finns förstås en av nycklarna till förändring.

Den verklighet som stiger fram ur journalisternas berättelser vill jag avslutningsvis försöka sammanfatta med hjälp av tre teman: den ofria världen, den otillräckliga världen och den ojämlika världen.

Den ofria världen

Den journalistiska världen är i hög grad en styrd värld, en värld av strukturellt tvång, om man så vill. Det är dock inte stämpelklockor, tidsstudier eller ordergivning, och journalistiken kan nog utifrån uppfattas som en fri värld där självmedvetna, starka och skickliga journalister styr. Visst är man fri att välja och vinkla många gånger, men tvånget är av ett annat slag,

det finns där och det begränsar journalisternas handlingsmöjligheter och begränsar möjligheterna att utföra uppdraget.

Tvånget är dubbelt då det dels har att göra med journalisten i samhället och dels med journalisten i medieorganisationen.

Låt oss börja med det första perspektivet - samhället. Det har åtminstone tre aspekter; verkligheten, intressena och marknaden. Verkligheten är förstås det som journalisterna skall hantera, i vårt fall EU. Vi har sett att EU är och upplevs som något mycket komplext, det består av många arenor och många aktörer. Och på dessa arenor och bland dessa aktörer händer det ständigt något, en ständig ström av företeelser som måste kontrolleras. Nyhetsdraget är hårt. Verkligheten blir händelseströmmen och det som finns 'utanför', möjliga alternativa bilder blir lätt icke-händelser eller icke-verklighet.

Detta förhållande förstärks av den andra aspekten, intressena, källorna. Källorna och deras organisationer är journalisternas med- och motspelare. Ju komplexare verklighet desto större behov av många källor. Med hjälp av nyhetsnäten försöker journalisterna se till att de har tillgång till auktoritativa källor, källor som vet. Verkligheten baseras på källornas kunskaper och fastän journalister med olika metoder försöker undvika att föra fram ett partsintresse så är det ändå i allmänhet källornas beskrivningar och tolkningar av verkligheten som hamnar i nyheterna. Alltför sällan kan man ge alternativa verklighetsbeskrivningar.

Nyhetsjournalistik bedrivs på en nyhetsmarknad. Nyheter är varor för avsalu och de måste förpackas för att sälja. De skall beröra, de skall intressera, de skall vara nära, dramatiska och snabba - så får de sin förpackning. Konkurrensen är hård på nyhetsmarknaden och eftersom nyheter också är förbrukningsvara är det en ständig jakt på nya nyheter.

Marknadens tvång upplevs som förväntningar från publiken och från nyhetsorganisationen. Man vet vad publiken är intresserad av och man vet vad redaktionen vill ha.

Och då är vi inne på medieorganisationen. Det är den som ansvarar för att sätta nyheterna på marknaden genom att strukturera allt inkommande till en färdig produkt. Det är organisationen som varje dag - och i många fall flera gånger om dagen - skall sätta agendan, bestämma vad publiken skall få veta om (nyhets)verkligheten. Därför måste det finnas väl inarbetade rutiner för vad som passar och inte passar. Verkligheten 'tvingas' in i medieorganisationens rutiner som styrs av tid, utrymme och av behovet av nytt och säljande, men också av den egna självbilden, sådana är vi; "det lokala alternativet", "tidningen med de seriösa nyheterna", "svenska folkets nyhetsprogram". Alla journalister socialiseras in i medierutinerna och i organisationslogiken, vilket utgör den centrala aspekten av 'att göra', den professionella kompetensen.

Organisation är makt- och tvång. Det komplexa EU som journalisterna ser (och som naturligtvis också redaktionen ser) måste beskrivas så att det passar in i dessa rutiner och nyhetsorganisationen är uppbyggd för att

kunna hantera händelser, man planerar för dem och man har beredskap för dem. EU som nyhetsområde måste anpassas till rutinerna.

Den otillräckliga världen

Den otillräckliga världen beskriver journalisterna dels som brister hos sig själva, dels som i brister i organisationen, även om de egna bristerna också kan hänföras till denna.

Brist på tid, på utrymme och personal är dagliga brister som alla upplever och som förstås har att göra med att alla redaktioner arbetar med knappa resurser. Men det finns ett annat slags upplevda brister som styrs av organisationens rutiner. Många journalister talar om sin organisation som stelnad och statisk. Den förmår inte riktigt fånga upp och hantera de snabba processer och förändringar som sker utanför. Det är därför journalister talar om EU som något som "faller mellan stolarna", som inte riktigt låter sig fångas in av de traditionella rutinerna och den traditionella nyhetslogiken. Men då EU är ett så viktigt nyhetsområde så måste det hanteras och när det görs 'på det vanliga sättet' försvinner viktiga aspekter av den komplexa verkligheten.

"Vi tänker nog i föråldrade banor", säger en journalist som reflekterat mycket över förhållandet mellan samhällsförändringar och planeringen av nyhetsverksamheten. EU är svår att fånga med traditionella indelningar som inrikes och utrikes, ekonomi och politik. Händelseorientering och sakorientering tenderar att skymma viktiga delar av verkligheten. "Det är kanske därför vi blev tagna på sängen och kom igång så sent", spekulerar den EU-ansvarige journalisten på en storstadstidning.

Det här problemet skulle man också kunna betrakta som ett kompetensproblem. Det finns en kritik mot organisationen som går ut på att den i allt för liten utsträckning är en kunskapsorganisation. När världen utanför förändras i allt snabbare takt och tycks bli allt mer sammansatt ökar kravet på kunskap för att kunna hantera och förmedla detta till publikerna. I inledningen till rapporten talade jag om tre typer av kompetens; sakkompetens, nyckelkompetens och kommunikationskompetens och det är så - om än inte i de termerna - som journalister resonerar kring bristen på kunskap. Man tar då också sig själv som utgångspunkt, det är i hög grad ett självupplevt problem, och det tycks vara just i EU-bevakningen - oavsett var den sker - som konflikten blir tydligast. "Ibland känns det som en blind leder en blind", säger en EU-reporter om förhållandet mellan sig själv och publiken.

Jag vill med detta inte säga att journalisterna skulle vara oförmögna att hantera EU-bevakningen, att de är okunniga och inkompetenta. Så är det inte, det finns många exempel på god EU-journalistik, men alla journalister jag talat med tar upp problemet. Det är verkligt. Och det uppfattas som ett organisatoriskt problem och i all synnerhet är det journalisterna på lokaltidningarna som reflekterar runt det. Bristen på tid, händelsestyrning och rutiner ger lite utrymme till kunskapsinhämtning. Och detta drabbar den

enskilde journalisten som upplever otillräckligheten direkt i nyhetsarbetet, i kontakten med källor och med kampanjmakarna.

Den ojämlika världen

Ofrihet och brist är som allting annat relativt. Journalister arbetar under skilda villkor. Tvånget är, och upplevs, mer eller mindre starkt, mer eller mindre akut och detsamma gäller bristerna. Även om resurser alltid är knappa, så finns det stora skillnader mellan medierna och journalisterna. Att arbeta som korrespondent i Bryssel, som en hemmabaserad EU-reporter på ett storstadsmedium respektive en lokaltidning är att leva i delvis olika världar. Det har bl a att göra med den 'status' EU-frågan har på redaktionerna och de resurser man satsar på EU-bevakningen.

Som jag redan har antytt ser problembeskrivningarna annorlunda ut för lokaltidningsjournalisterna än för journalisterna på storstadsmedierna och det är framför allt i synen på organisationen som kunskapsföretag som denna skillnad blir särskilt tydlig. Man kan se den som en mediernas kunskapsklyfta och som en sådan påverkar den också medborgarna.

Lokaltidningsjournalisterna talar ofta om att det egna mediet inte räcker till; att man inte kan skaffa sig en tillräckligt god bild av EU-frågan bara genom lokaltidningen. Så säger inte journalisterna på storstadsmedierna (om man undantar TV-journalisterna som vet att nyhetssändingarna inte är tänkta att mäta sig med tidningarnas nyhetssidor) de är mer otillfredsställda över att man i den dagliga bevakningen alltför sällan kan sätta in händelserna i ett större sammanhang och ge bakgrunder.

Den samlade kompetensen och kunskapen varierar alltså mellan storstad och landsort för att uttrycka det i geografiska termer, det är kanske den mest tydliga, upplevda, bild som kommer fram genom samtalen med journalisterna. Det handlar då förstås inte om de enskilda medarbetarna, det är en strukturfråga, det är ett medie- inte ett individproblem.

Uppdraget och demokratin

Men skillnader till trots så finns det gemensamma uppfattningar om problemen med EU-journalistiken även om tyngdpunkten förskjuts beroende på 'var man är'.

Tvånget från världen utanför och i medierna och de organisatoriska bristerna tenderar att ge för stor plats åt enskilda, dramatiska händelser, och för litet utrymme åt kritisk granskning och mer sammansatta beskrivningar av EU. Det speciella med EU-frågan kan gå förlorat när den hanteras och förmedlas med hjälp av de klassiska journalistiska beskrivningskategorierna och i det perspektivet skall man se journalisternas reflexioner kring t ex 'försvenskningen'. Nyhetsarbetet styrs in mot vissa aspekter av EU, också därför att källorna och källorganisationerna är starka. Det är svårt att skapa motbilder, det kräver ofta att man går vid sidan av nyhetsströmmen och det kräver mycket kunskap. Här skulle vi i så fall ha att göra med ett mediernas

autonomiproblem. Hur självständiga är medierna? Vad får vi inte veta? Vilka får tillträde till offentligheten? Det tycks vara de som har de största resurserna, de skickligaste talesmännen och de mest dramatiska händelserna att erbjuda.

Ojämlikheten ger EU-journalistiken en andra problematisk dimension. Storstadstidningarna har generellt sett ett annat förhållningssätt till EU-frågan än lokaltidningarna. Den medborgare som hämtar sin information från lokaltidningen får alltså en annorlunda och mer begränsad bild av EU-frågan än den medborgare som använder en storstadstidning. Det utesluter naturligtvis inte att det finns lokaltidningar som ger en både bred och djup EU-bild, eller att de tidningar som ingår i denna studie t ex under folkomröstningskampanjen gav en väl så sammansatt bild av EU-frågorna som någon av storstadstidningarna. Men enligt journalisterna själva har vi här ett informationsproblem, lokaltidningens uppdrag innebär att EU i allmänhet inte får samma prioritet som i storstadspressen. Vi får olika medieoffentligheter i EU-frågan. Vilka konsekvenser får detta med tanke på att det som händer på de internationella politiska arenorna, i synnerhet EU, växer i betydelse för varje svensk medborgare? Informationsproblemet blir ett demokratiproblem.

I den här rapporten och inte minst i detta avslutande kapitel har jag fokuserat de problem och svårigheter som journalisterna upplever. Har jag då sysslat med det som medierna själva inte sällan anklagas för - eländesrapportering? Ja, i alla fall i den meningen att jag inte så ofta tagit fasta på det positiva, det goda, som naturligtvis också är en del av bilden.

Men med tanke på mediernas och journalisternas centrala roll i demokratin har det varit naturligt att försöka komma åt något av det som försvårar uppdraget. Detta demokratiperspektiv har också genomsyrat varje intervju och det har berott lika mycket på den som svarat som på den som frågat. Gång på gång har informationsuppdraget och granskningsuppdraget kommit upp och lika ofta svårigheten, ibland omöjligheten, att leva upp till dem.

När jag inledde detta kapitel pekade jag på att medvetenheten om ett problem är en nyckel till lösning. Här en journaliströst för sista gången.

”Det är bättre att förändra verkligheten än att sälja idealen”

SAMMANFATTNING

Journalister och EU-journalistik är temat för denna rapport. Den bygger på intervjuer med närmare 60 svenska journalister: korrespondenter i Bryssel, inrikesreportrar med mer eller mindre stort ansvar för EU-bevakning, lokaltidningsjournalister, telegramredaktörer och personer i arbetsledande ställning.

I rapporten vill jag ge en bild av hur arbetet med att bevaka och rapportera om EU går till, vilka överväganden som görs, vilka strategier som används och vilka problem man som journalist ställs inför. Intervjuerna med journalisterna är löst strukturerade och upplagda runt följande teman:

- Hur ser man på sitt uppdrag, hur uppfattar man sin roll som journalist i förmedlingen av nyheter om EU.
- Vilka kunskaper och kompetenser behövs för att kunna fullgöra uppdraget, hur skaffar man kunskaper och hur värderar man sin egen kompetens.
- Hur väljer man bland allt det som 'händer' på ett så stort område som EU och vilka utgångspunkter har man för sina val.
- Vilka metoder använder journalisterna för att få fram den information som behövs för att göra nyheter om EU. Vilka är de viktigaste källorna och hur värderar man och uppfattar dem.
- Hur kommer nyhetsorganisationerna, redaktionerna, in i EU-journalistiken. Hur sätts agendan och av vem.
- Hur hanterar man den situation då EU blivit en omröstningsfråga och hur bedriver man valrörelsejournalistik inför ett EU-val.

Dessa teman har varit problemorienterade i den meningen att jag har haft som ambition att få en bild av vilka upplevda svårigheter som ligger i förmedlingsarbetet med EU-frågan.

I intervjumaterialet har jag sedan sökt efter det jag uppfattar som de centrala problemområdena och det typiska - vad som är gemensamt och vad som av journalisterna själva lyfts upp på en generell nivå. Det är inte 'individuella' upplevelser utan 'yrkesmässiga' jag sökt. Rapporten har sedan disponerats efter dessa upplevda problemområden och har därför fått följande uppläggning.

I kapitel ett behandlar jag de samhälleliga villkoren för EU-journalistiken: förhållandet medier-medborgare, det journalistiska uppdraget och EU som en politisk internationaliseringsprocess. Journalistiken och demokratin står i centrum och jag konstaterar att EU-bevakningen ställer mycket stora krav på medierna. Detta är också något som journalisterna ständigt återvänder till: det stora ansvaret mot medborgarna, man måste visa det komplexa EU och skapa förståelse för vad EU är. Man betonar uppdraget som folkbildare.

Kapitel två handlar om hur det går till att samla in material som kan bli

nyheter. Här berättar journalisterna hur man ser det nyhetsmässiga i verkligheten och väljer bort annat. För att fånga in det nyhetsmässiga om EU - oavsett var man befinner sig - lägger man ut ett nyhetsnät. Nätet i Bryssel innesluter EUs institutioner men också en rad andra organisationer, platser och individer. Det visar sig också att andra medier och kollegor är mycket viktiga i nyhetsarbetet: i Bryssel händer så mycket att man måste hjälpa varandra för att inte gå miste om någon viktig händelse. Med hjälp av nätet väljer journalisterna också bort det som betraktas som mindre viktigt. Bedömningarna av viktighet är gemensamma, därför tenderar bevakningen att bli likartad, samma händelser, institutioner och personer hamnar på medieagendan - i första hand det som upplevs som makten i EU.

Journalisternas källor står i fokus i det tredje kapitlet - hur journalister försöker 'tömma' sina källor på viktig information, och vilka problem som är förknippade med detta. Det finns många olika slags källor, de viktigaste är de organiserade, de personer, organisationer och institutioner som i offentligheten representerar något maktintresse. Dessa källor har skilda funktioner, de *offentliga* är sådana som direkt framträder i medierna, medan *informanterna* är sådana som kan ge bakgrundskunskaper, som ofta fungerar som diskussionspartner och/eller som korrektiv, dvs de används för att kontrollera om ett uppslag, en analys eller en slutsats är rimlig eller ej. I kapitlet berättar journalisterna också om vilka strategier man använder för att inte bli för beroende av källorna, hur man ställer olika källor mot varandra för att undvika att bli en röst åt makten.

Det fjärde kapitlet handlar om hur journalisterna ser på EU som nyhetsverklighet och vilka problemen är med att förmedla ett så stort och komplext fenomen som EU. Komplexiteten för ofta med sig att journalistiken blir perspektivlös, att journalisterna bara kan ge ytliga och osammanhängande bilder av det europeiska samarbetet. Journalisterna söker efter det *konkreta* för att visa vad ett eventuellt medlemskap kan betyda för Sverige och svenskarna. Risken med ett sådant perspektiv är dubbel, de viktiga beslutsprocesserna tonas ned till förmån för tydliga händelser och perspektivet på EU blir ofta svenskt: det europeiska tenderar att få stå tillbaka för det svenska, inrikespolitiska perspektivet. Mängden händelser i Bryssel innebär att korrespondenterna lätt 'fastnar i' den institutionella EU-bevakningen - Bryssel blir EU. Slutligen innebär nyhetslogiken i sig att det lätt blir likartade bilder av EU och europafrågorna som når mediepubliken, en gemensam agenda uppstår.

Kapitel fem behandlar nyhetsarbetet under en mycket speciell tidpunkt, folkomröstningskampanjen, EU-valet i Sverige. Journalisterna upplever denna period som mycket problematisk eftersom EU-valet inte är likt något annat. De nya svårigheter som möter journalisterna kan sammanfattas som tre problem, *beskrivningsproblem*, *balansproblem* och *neutralitetsproblem*.. Det första problemet uppstår därför att det komplexa EU ofta reduceras till enkla svart-vitmålningar av kampanjorganisationerna - de som förespråkar eller säger nej till ett svenskt EU-medlemskap. Men problemet har också att

göra med att många journalister anser att de inte har tillräckliga kunskaper för att kritiskt granska argumenten i debatten. Balansproblemet orsakas av att de två sidorna i EU-valet upplevs som så olika. På den ena sidan står makthavarna och på den andra 'icke-makten'. Risken är uppenbar att 'makten', ja-sidan, i kraft av sina större resurser kommer att dominera nyhetsjournalistiken, samtidigt som journalister ofta har svårt att kritiskt granska nej-sidan eftersom de uppfattas som så annorlunda. Neutralitetsproblemet, slutligen, har sin grund i att EU-frågan är så infekterad. Journalisterna är oroliga för att bli uppfattade som en part som förespråkar något av alternativen. En kritisk genomgång av ena sidans argument kan bli ett slagträ för den andra och då hamnar journalisterna lätt mitt i striden.

Journalistik är också organisation, journalistiken bedrivs inom ramen för en nyhetsorganisation med sina krav och sin struktur. Hur detta påverkar den enskilde journalisten handlar det sjätte kapitlet om. Nyhetsorganisationen, redaktionen, borde upplevas som ett stöd för den enskilde journalisten, men ofta är det tvärtom. Många journalister efterlyser bättre planering av nyhetsarbetet om EU och kritiserar redaktionerna för bristande kunskaper och stela och ålderdomliga arbetsformer. Den hårdaste kritiken kommer från lokaltidningsjournalisterna som är mycket missnöjda med bevakningsrutiner och hur nyhetsarbetet planeras.

I kapitel sju, slutligen, finns min egen analys och mina egna funderingar runt det jag uppfattar som de mest centrala resultaten. Jag sammanfattar journalisternas berättelser med hjälp av tre teman: den *ofria* världen, den *otillräckliga* världen och den *ojämlika* världen. Journalistiken är i hög grad styrd värld, trycket är hårt från nyhetsmarknaden, från redaktionen, från de starka källorna och från händelseströmmen i verkligheten. För journalisterna är världen också otillräcklig, man ser brister hos sig själv, sin egen kompetens, men också brister i nyhetsorganisationen. Den ojämlika världen är en fråga om var journalisten befinner sig. Problemen med EU-bevakningen upplevs som mycket större på lokaltidningarna än på storstadstidningarna, ofrihet och brist är som allt annat relativt.

SUMMARY IN ENGLISH

Journalists and coverage of the European Union are the subject of this report. It is based on interviews with roughly 60 journalists: correspondents in Brussels, domestic news reporters with some responsibility for EU coverage, journalists working on local newspapers, wire service editors, and managing editors and other administrative staff.

I have sought to describe how journalists go about covering and reporting about the Union, the judgements involved, the strategies used and the problems journalists confront. The interviews were loosely structured around the following themes:

- How do journalists perceive the task at hand, how do they view their role as conveyers of news about the EU?
- What knowledge and skills are required to do the job; how do journalists develop their knowledge and skills, and how do they rate their own competence?
- How do journalists select among the many events and processes involved in such a gigantic 'assignment' as the Union?
- How do journalists go about finding out what they need to know in order to cover the EU? What are their most important sources of information, and how do they relate to and evaluate them?
- How do organizational features of the media, newsdesks, etc., impinge on EU coverage? Who sets the agenda, and what criteria are applied?
- How do journalists respond to the changed situation, when it was decided to put the issue of Swedish membership in the Union before the people in a referendum? How does 'campaign coverage' affect their work?

These themes are all problem-oriented in the sense that I have had a particular ambition to analyze the difficulties journalists experience in their work, covering the European Union for Swedish media.

In analyzing the interview data I have identified some central problem areas and what appears to be typical, i.e., common denominators and what the journalists themselves elevate to a more general level. That is to say, the focus is on problems relating to the profession of journalism rather than the journalists' personal experiences. The structure of the report follows the topics identified in the analysis, as follows.

Chapter 1 treats the societal context in which journalism functions: the relationship between media and the public, the purposes journalism serves, and the European Union as an agent of political internationalization. Journalism and the democratic process are focal, and coverage of the EU makes

considerable demands of the media. This is a recurrent theme in the interviews: journalists' responsibilities to the public, the need to introduce the Union in all its complexity and to foster understanding of what it is about. The didactic function of journalism is emphasized throughout.

Chapter 2 deals with how the journalists gather material for their coverage. The journalists explain how they decide what is 'newsworthy', and what is not. In order to pick up newsworthy stories within the EU complex, regardless of one's location, the journalists develop extensive networks. In Brussels the networks include the various EU institutions, but a number of other organizations, addresses and individuals, as well. Other media and fellow journalists are vital to the journalists' work. There is so much happening in Brussels that journalists need one another's help to keep abreast of important developments and events. These personal networks also help journalists decide what is less important and can be left aside. Assessments of news values are shared; therefore, the coverage tends to be uniform with the same events, institutions and functionaries — figures of influence, above all — occupying all the media's agendas.

News sources are the focus of Chapter 3 — how journalists 'tap' their sources for vital information and the problems encountered in these relationships. Sources are of many kinds, the most important being individuals within organizations and institutions which have influence and/or represent specific interests. Sources also have different functions: *public* sources are those who appear in the media; informants, on the other hand, supply background information and context, serve as discussion partners and/or correctives, i.e., they tell the journalist whether his or her analysis or interpretation is on target. The journalists also explain the strategies they apply to avoid becoming dependent on their sources, how they use sources to counterbalance one another in order not to become simply a megaphone for the powers that be.

Chapter 4 discusses the journalists' perceptions of EU as news and the problems involved in trying to cover such a huge and complex phenomenon. Complexity often makes it hard to develop and maintain perspective; the stories filed offer seldom more than superficial and spotty impressions of European cooperation. Journalists look for *concrete* examples to help explain what Swedish membership in the Union will mean, for Sweden and its people. There are two main risks involved in this approach: distinct events take precedence over the important decision-making and power-broking processes, and the stories have a decidedly Swedish angle. Issues which relate to the domestic political agenda in Sweden tend to dominate over other European issues. The wealth of newsworthy stories in Brussels means that journalists can 'get stuck' in covering the EU institutions. Brussels becomes the Union, in effect. Finally, the logic of news itself tends toward homogeneity of coverage, with the same images and the same European issues appearing in nearly all the media. A common agenda develops.

Chapter 5 deals with EU coverage under special circumstances, viz., the campaign leading up to the Swedish referendum. The journalists experienced this period as problematic. The campaign was unlike any other. The difficulties reported may be summarized under the following three headings: problems of *description*, problems of *balance*, and problems of *neutrality*. Problems of description arose as a result of a pronounced tendency of the campaign organizations — those for and against Swedish membership, respectively — to treat complex issues in terms of black and white. Journalists also complained that they did not have enough knowledge to submit the various arguments to critical scrutiny. The problem of balance arose out of the marked differences between the two sides: the Establishment vs. the 'non-established'. The Establishment — which advocated membership — had much greater resources at their disposal, so that there was an overhanging risk that their arguments might dominate the news flow. At the same time, journalists found it difficult to scrutinize the arguments put forward by those opposed to membership since they were so different. The problem of neutrality, finally, arose because the issue of membership was so inflamed. Journalists feared being branded as partisan. A critical analysis of one side's arguments might put a weapon in the hands of the opposing side, with the journalist landing in the midst of the fray.

Journalism is also the product of organizations; reporting takes place within the framework of a news organization having its own demands and organizational features. How the media organization affects the work of individual journalists is the subject of Chapter 6. The editorial unit or newsdesk should be a source of support for the journalist, but it is often anything but an ally. Many journalists complain of poor planning of EU coverage and criticize their newsdesks for not knowing enough about the EU and for old-fashioned news routines. The sharpest criticism is voiced by the journalists working for local newspapers, who express acute frustration with news routines and planning.

In Chapter 7, finally, I present my own analysis of the material and some reflections on what I perceive to be the most important findings. I sum up what the journalists report in terms of three themes: an *unfree* world, an *imperfect* world, and an *unequal* world. The world of the journalist is highly regulated and steered. It is ever under pressure from the advertising market, from the editor and newsdesk, from influential news sources and from the rapid pace of events in the real world. The world of the journalist also has its faults; journalists see shortcomings in themselves, in their professional competence, but also in the news organization in which they function. Inequality is a question of one's position; the problems experienced in covering the European Union are much greater seen from the horizon of local newspapers than from metropolitan papers. Lack of freedom and imperfection are, like all else, relative.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Asp, K (1986) *Mäktiga massmedier: Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm, Förlaget Akademilitteratur AB
- Asp, K. (1988) Politisk journalistik. Ur Carlsson, U. (red) *Forskning om journalistik*. NORDICOM-Sverige
- Corner, J. (1995) *Television Form and Public Address*. Bristol, Edward Arnold
- Dahlgren, P. och Sparks, C (1991) *Communication and Citizenship*. London, Routledge
- Eide, M. (1992) *Nyhetens interesse: Nyhetsjournalistikk mellom tekst og kontekst*. Oslo, Universitetsforlaget
- Ericson, R.V., Baranek, P.M., Chan, J.B.L. (1987) *Visualizing Deviance: A Study of News Organization*. Toronto, Open University Press
- Ericson, R.V., Baranek, P.M., Chan, J.B.L. (1989) *Negotiating Control: A Study of News Sources*. Toronto, Open University Press
- Esaiasson, P. (1990) *Svenska Valkampanjer 1866-1988*. Göteborg, Allmänna Förlaget
- European Commission (1994) *Information, Communication, Openness*. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities
- Fishman, M. (1980) *Manufacturing the News*. Austin, University of Texas Press
- Hultén, L. J. (1993) *Journalistikens villkor: Om plikten att informera och lusten att berätta*. Borås, Natur och Kultur
- Hvitfelt, H. (1989) *Nyheterna och Verkligheten: Byggstenar till en teori*. Göteborgs universitet, Journalisthögskolan.
- Jarlbrog, G. och Palm, L. (1996) *EU-kampanjernas anatomi*. SPF-rapport 169-1, Stockholm
- Jerneck, M. (1994) Demokrati och internationalisering. Ur Sannerstedt, A. och Jerneck, M. *Den moderna demokratins problem*. Lund, Studentlitteratur
- Mathiesen, T. (1993) *Makt og medier: En innføring i mediesosiologi*. Oslo, Pax Forlag A/S
- McQuail, D. (1992) *Media Performance: Mass Communication and the Public Interest*. London, SAGE
- Melin, M. (1991) Journalisters syn på sin yrkesroll. Ur Weibull, L. (red) *Svenska Journalister: Ett grupporträtt*. Kristianstad, Tidens förlag
- Olsen J.P. (1980) *Meninger om makt*. Oslo, Universitetsforlaget
- Olsen J.P. (1990) *Demokrati på svenska*. Helsingborg, Carlssons
- Palm, G. (1993) EG, offentligheten och medierna. Ur Carlsson, U. och Anshelm, M. (red) *MedieSverige 1993: Statistik och analys*. Kungälv, NORDICOM-Sverige
- Palm, G. (1994) Offentligheten, EU och journalistiken. Ur Steen Edvardsen, T. (red) *Media og samfunnsstyring*. Bergen, Fagbokforlaget
- Petersson, O. och Carlberg, I. (1990) *Makten över tanken*. Helsingborg, Carlssons
- Reinton, P.O. (1984) Kildenes tyranni. *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 4. Oslo, Universitetsforlaget

- SOU 1990:44 *Demokrati och makt i Sverige*. Maktutredningens huvudrapport. Stockholm: Statens offentliga utredningar
- SOU 1993:14 *EG och våra grundlagar*. Stockholm: Statens offentliga utredningar
- SOU 1994:12 *Suveränitet och demokrati*. Stockholm: Statens offentliga utredningar
- SOU 1994:94 *Dagspressen i 1990-talets medielandskap*. En expertrapport från Pressutredningen -94. Stockholm: Statens offentliga utredningar
- Stenelo, L.G. (1990) Den internationaliserade demokratin. Ur Hansson, G. och Stenelo, L.G. *Makt och Internationalisering*. Helsingborg, Carlssons
- Svenska Journalistförbundet (1994a) *Du Gamla Du Tysta*. Bilaga till tidningen Journalisten 1994.
- Svenska Journalistförbundet (1994b) Yrkespolitiskt program för Svenska Journalistförbundet
- Svensson, J. och Hedquist, R. (1996) *Den problematiska informationen. Dagspressens bevakning av EU inför folkomröstningen*. SPF-rapport 169-4, Stockholm.
- Tuchman, G. (1978) *Making News: A Study in the Construction of Reality*. New York, Free Press
- Wallin, U. (1994) *Vad fick vi veta: En studie i svenska nyhetsmediers rapportering åren före folkomröstningen om EU*. Göteborg, Institutionen för journalistik och masskommunikation

SPFs SENASTE RAPPORTER

- 163:1 Nohrstedt, Stig Arne & Tassew, Admassu: Communication and Crisis. An Inventory of Current Research. Stockholm 1993.
- 163:2 Flodin, Bertil: Myndigheters kriskommunikation. En kunskapsöversikt. Stockholm 1993.
- 163:3 Jarlbro, Gunilla: Krisinformation ur ett medborgarperspektiv. En kunskapsöversikt. Stockholm 1993.
- 163:4 Nohrstedt, Stig Arne & Nordlund, Roland: Medier i kris. En forskningsöversikt över mediernas roll vid kriser. Stockholm 1993.
- 164 Malešič, Marjan (red): The Role of Mass Media in the Serbian-Croatian Conflict. Stockholm 1993.
- 165 Stütz, Göran: Opinion 93. En opinionsundersökning hösten 1993. Stockholm 1993.
- 166 Stütz, Göran: Opinion 94. En opinionsundersökning hösten 1994. Stockholm 1994.
- 167 Stütz, Göran: Opinion 95. En opinionsundersökning hösten 1995. Stockholm 1995.
- 168-1 Larsson, Larsåke & Nohrstedt, Stig Arne: Det ser verkligen illa ut... Kommunikationsproblem i samband med Estoniakatastrofen. Stockholm 1996
- 168-2 Raittila, Pentti: Mediernas Estonia- Myndigheter och massmedier som informatörer i Finland. Stockholm 1996.
- 168-3 Hadenius, Stig, Hedman, Lowe & Nowak, Kjell: Estonia i nyheterna- Tre studier av rapporteringen i press, radio och TV. Stockholm 1996.
- 168-4 Nordstöm, Gert Z: Bilder av en katastrof. Stockholm 1996.
- 168-5 Lauristin, Marju & Vihalemm, Peeter: The Disaster in Estonian Media. Stockholm 1996.
- 168-6 Hillve, Peter & Weibull, Lennart: Estoniakatastrofen, massmedierna och allmänheten- Resultat från en intervjuundersökning av den svenska allmänheten. Stockholm 1996.
- 168-7 Saar, Andrus, Stütz, Göran & Tubin, Eino: När nyheten nådde Estland. Stockholm 1996.

MELLAN IDEAL OCH VERKLIGHET

- journalister om EU-journalistik

Hur bedrivs en av samhället understödd informationskampanj rörande två motsatta meningsriktningar (ja eller nej till EU) i dagens informationsmiljö? Hur speglas och debatteras denna viktiga samhällsfråga av de svenska medierna? Hur ser medborgarna på ett EU-inträde, på informationskampanjen och på de påverkansförsök man utsattes för inför folkomröstningen den 13 november 1994. Föreliggande studie är författad av högskoleadjunkt Göran Palm, Högskolan i Växjö och bygger på intervjuer med ett stort antal "EU-journalister" verksamma såväl i Bryssel, som på "hemmaplan" i Sverige. Hur ser de på sin "förmedlarroll" vad gäller EU-frågan? Vilken relation har journalisterna till de källor som bedöms ha relevant EU-information att lämna? Hur bedömer de sin egen kompetens på EU-området och vad betyder arbetsledning, kollegor och publik för inriktningen av rapporteringen? Dessa är några av de frågeställningar som Palm belyser och diskuterar i sin studie "Mellan ideal och verklighet - Journalister om EU-journalistik".

Om författaren:

Göran Palm, lärare i medie- och kommunikationsvetenskap vid Högskolan i Växjö.

Styrelsen för **PSYKOLOGISKT FÖRSVAR**
Box 2195 103 15 Stockholm

